

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

MODERNLEŞME VE DİNİ GRUPLAR:
SENEGAL MÜRİDİYYE TARİKATI ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İlhan YALIM

İstanbul
Şubat-2024

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

MODERNLEŞME VE DİNİ GRUPLAR:
SENEGAL MÜRİDİYYE TARİKATI ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İlhan YALIM

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Feyzullah YILMAZ

İstanbul
Şubat-2024

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Dr. Öğr. Üyesi Feyzullah YILMAZ

Üye Prof. Dr. Ergün YILDIRIM

Üye Dr. Öğr. Üyesi Hakan ERDAGÖZ

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Erhan İÇENER
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “**Modernleşme ve Dini Gruplar: Senegal Mürîdiyye Tarikatı Örneği**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

İlhan YALIM

ÖN SÖZ

“Modernleşme ve Dini Gruplar: Senegal Mürîdiyye Tarikatı Örneği” başlıklı Yüksek Lisans tez çalışmamın saha araştırması noktasında Senegal’e ve ülkenin muhtelif bölgelerine gerçekleştirmiş olduğum bu ilim yolculuğunda şahsıma güven duyarak maddi manevi hiçbir desteğini esirgemeyen Aziz Mahmud Hüdayi Vakfı ve İlim Yayma Vakfı’na sonsuz teşekkürlerimi, saygı ve hürmetlerimi arz ederim.

Yüksek Lisans sürecimde her türlü teknik destek noktasında güler yüzle hizmet sunan İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü personeline, Seybetullah YÜCE kardeşime, eğitim hayatım boyunca desteklerini her an yanımda hissettiğim kıymetli Anne ve Baba’ma, burada isimlerini sayamayacağım tüm değerli büyüklerime ve hayatımın her aşamasında desteğini hissettiğim, akademik bilgi ve becerisiyle beni destekleyen sevgili eşim Sümeyye’ye teşekkürü bir borç bilirim.

Tez Jürimde yer alarak kıymetli görüşlerini paylaşıp çalışmama önemli katkılar sunan Prof. Dr. Ergün YILDIRIM ve Dr. Öğr. Üyesi Hakan ERDAGÖZ hocalarıma teşekkür ve hürmetlerimi sunarım. Bu tezin yazılma sürecinin her aşamasında ilgi ve desteğini hiçbir zaman esirgmeden tecrübe paylaşımında bulunan, değerli vakitlerini ayırarak çalışmamı bilimsel temeller ışığında şekillendiren, engin bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim değerli tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Feyzullah YILMAZ hocama hususi şükranlarımı arz ederim.

Bu çalışmayı; hayatıma değer katan, gençliğimin en güzel yıllarını geçirmiş olduğum güzel ülke Senegal’e ve Senegalli dostlarıma armağan ediyorum...

İlhan YALIM
İstanbul-2024

ÖZET
MODERNLEŞME VE DİNİ GRUPLAR:
SENEGAL MÜRİDİYYE TARİKATI ÖRNEĞİ

İlhan YALIM

Yüksek Lisans, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Feyzullah YILMAZ

Şubat, 2024 -127 Sayfa

Bu çalışmada 19. yüzyılın ikinci yarısında Ahmedu Bamba tarafından Senegal’de kurulan Mürîdiyye tarikatının modernizme yaklaşımı, moderniteyle uyumu ve siyasetle olan ilişkisi incelenmiştir. Tarikatın kurucusu Hâdim Rasûl (Peygamberin Hizmetkarı) sıfatıyla tanınan Ahmedu Bamba’nın hayatının da ele alındığı çalışmada Mürîdiyye tarikatı; siyasi, sosyo-ekonomik durumu ve eğitime yönelik bakış açısı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Tarikatın tarih sahnesine çıkması Fransız sömürge güçlerinin Senegal’e girmiş olduğu dönemle kesişmektedir. Bu sebeple Senegal’deki diğer tarikatlara nazaran yerel ve milli olması hasebiyle müstakil bir hüviyet kazanmıştır. Bazı araştırmacılar, tarikatların moderniteye karşı radikal bir duruş sergilediğini savunurken bazıları da tarikatların moderniteyle bir şekilde uyum içerisinde hareket edebileceklerini savunmuşlardır. Bu tez çalışmasının temel bulgusu, Mürîdiyye Tarikatı’nın son yirmi yılda gözle görülür bir şekilde modernleşmesi ve modernitenin gerektirdiklerine uyum sağladığı şeklindedir. Bunun da temel gerekçeleri bu dönemde tarikatın gerek eğitim gerekse teknolojik alanlardaki tüm gelişmeleri takip ederek topluma örnek teşkil etmiş olmasıdır. Çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmış olup kitap, makale ve şiir gibi Mürîdiyye tarikatı tarafından üretilen eserler de incelenmiştir. Ayrıca Mürîdiyye tarikatına mensup müritlerle de Senegal’de yüz yüze mülakatlar gerçekleştirilmiş ve tarikatın merkez kütüphanesinde eser incelemesinde bulunulmuştur. Mürîdiyye tarikatının başta Senegal olmak üzere; Moritanya, Mali, Gambiya ve Gine gibi Batı Afrika ülkelerinde hatırı sayılır bir takipçi kitlesi bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siyaset, Tasavvuf, Tarikat, Mürîdiyye, Batı Afrika, Senegal.

ABSTRACT
MODERNIZATION AND RELIGIOUS GROUPS:
THE CASE OF MURIDIYYE ORDER IN SENEGAL

İlhan YALIM

Master, Political Science and International Relations

Thesis Advisor: Asst. Prof. Dr. Feyzullah YILMAZ

February, 2024 - 127 Pages

This dissertation examines modernism, the political dynamics of the Muridiyye Order, and the existing relationship between the two. The study also focuses on Ahmadu Bamba (also known as Hâdim Rasûl, meaning servant of the prophet), founder of the Muridiyye Order in the Senegal in the second half of the 19th century. To that end, the Order is evaluated in the political, socio-economic, and educational contexts governing its existence. This Order emerged at a time when Senegal was under French colonization, which gave it a unique sense of identity, compared to other orders, as it played both a local and national role. Researchers disagree over whether orders have a position of disdain or relative harmony with modernity. This main finding of this thesis is that the Muridiyye Order has visibly gone through a process of modernization in the last 20 years. That is to say it adapted to the requirements of modernity, which took place because this order took a role model position within the society in keeping pace with the development in both the education and technology fields. To arrive at its conclusions, the thesis draws upon qualitative research methods, as well as examining works produced by the Muridiyye Order, including books, articles, and poems, and holding in-person interviews with proponents of the order in the order's central library in Senegal. While the Muridiyye Order was founded in Senegal, it has a large following in several West African countries, such as Mauritania, Mali, Gambia, and Guinea.

Key Words: Politics, Sufism, Order, Muridiyye, West Africa, Senegal.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI.....	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	ii
ÖN SÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
KISALTMALAR	ix

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu	3
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	3
1.3. Literatür İncelemesi	4
1.4. Araştırmanın Yöntem ve Sınırlılıkları	11
1.5. Araştırmanın Düzeni.....	11

İKİNCİ BÖLÜM

TARİKAT KAVRAMI VE TARİKATLARIN SENEGAL'DEKİ

TEŞEKKÜLÜ	13
2.1. Tarikat Kavramının Tanımı ve Tarihiçesi.....	13
2.2. İslamiyet'in Senegal'de Tekâmülü	16
2.2.1. Batı Afrika ve Senegal'de Tarikatların Tarihsel Süreci.....	20
2.2.2. Senegal'deki Tarikatlar	23
2.3. Senegal'de İslam ve Laiklik.....	27
2.4. Sûfi Tarikatlar ve Modernleşmeyle Etkileşimleri.....	32

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜRİDİYYE TARİKATININ KURUCUSU ŞEYH AHMEDU BAMBA..... 39

3.1. Ahmedu Bamba'nın Hayatı, Kişiliği ve Vefatı.....	40
3.2. Ahmedu Bamba'nın İlk Mürîdiyye Nesli	46
3.3. Ahmedu Bamba'nın Siyasi Rolü	49
3.3.1. Ahmedu Bamba'nın Fransız Sömürge İdaresiyle İlişkileri	51
3.3.2. Ahmedu Bamba'nın Sürgün Yılları.....	57
3.4. Mürîdiyye Tarikatının Kuruluş Yılları ve Tarihsel Süreci	64

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MÜRİDİYYE TARİKATI VE MODERNLEŞME İLİŞKİSİ..... 67

4.1. Mürîdiyye Tarikatının Siyasi Otoriteyle İlişkileri	68
4.2. Mürîdiyye Tarikatının Sosyo-Ekonomik Durumu.....	82
4.3. Mürîdiyye Tarikatının Diğer Dini Yapılarla İlişkileri	88
4.4. Mürîdiyye Tarikatının Eğitime Yönelik Görüşleri	91

SONUÇ.....98

KAYNAKÇA..... 105

EKLER 113

ÖZGEÇMİŞ 115

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1: Şeyh Ahmedu Bamba	40
Şekil 3.2: Ahmedu Bamba'nın Sürgün Haritası	54

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
A.g.e.	: Adı Geçen Eser
Hz.	: Hazreti
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TV	: Televizyon
Vb.	: Ve Benzeri
Vs.	: Vesaire

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Avrupa devletleri 15. yüzyıldan itibaren pozitif ilerlemeler kaydederek dünya üzerindeki diğer devletlere oranla çok büyük değişimler geçirmiştir. Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali Avrupalıların tarihsel süreç içerisinde Milliyetçilik anlayışlarını değiştirmiş ve sömürgecilik düşüncesinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamışlardır. Avrupa ülkelerinin modernleşip gelişim göstermesi birçok ihtiyacı da beraberinde getirerek bu iki kavramı acı bir şekilde kullanmalarına sebebiyet vermiştir. Bu anlamda artık kendilerine yetemeyen Avrupa ülkeleri artan ihtiyaçlarını karşılamak üzere farklı coğrafyalara ve dünyanın muhtelif bölgelerine yayılıp keşifler yaparak sömürgecilik faaliyetleri adı altında kendi aralarındaki rekabetleri daha çetin bir hale getirmişlerdir.

Bu sömürgeci yaklaşım 19. yüzyılın ikinci yarısında da Senegal'e uğramıştır. Sömürge güçlerinin Senegal'e girmesiyle ülkede gerek kültürel gerek siyasi anlamda birçok değişiklik meydana gelmiştir. Sömürge dönemi, tezimizin ana inceleme konusu olan Mürîdiyye tarikatının da aslında sömürüye modern bir başkaldırı şeklinde tarih sahnesine çıkmasına zemin hazırlamıştır. Senegal, Batı Afrika'daki diğer Müslüman çoğunluklu ülkelerden birtakım farklılıklar göstermesi nedeniyle siyaset bilimi açısından ilgi çekici olmuştur.

Batılı toplumların daha önceden yaşamış olduğu hızla artan kentsel nüfus, sanayileşme eğitime olan ilgi, aile ve sosyal toplumsal yapıdaki hiyerarşilerin aşınması, bölgesel liderliklerin yerini halk egemenliğinin alması, bilgiye erişim ve artan hareketlilik gibi stresleri Senegal gibi toplumlar henüz yeni deneyimlemek üzereydi. Bu anlamda eğitim, teknoloji, ekonomik ve toplumsal modernleşme noktasında tarikatlar dini ve tasavvufî gelenekleri göz önünde bulundurarak ne şekilde ayak uydurabileceklerdi. Çünkü teknolojik ve ekonomik değişimle bağlantılı sosyal dönüşümler her zaman memnuniyetle karşılanmamış olup bu süreç Mürîdiyye Tarikatı açısından tamamen farklı işlemiştir. Mürîdiyye Tarikatı özellikle sosyal kalkınma, eğitim ve ekonomi gibi birçok alanda moderniteye uyum sağlamayı başarabilmiş bir Sûfî hareket olarak ön plana çıkmıştır.

Tasavvuf terimi, modernizm ve tasavvufî tarikatlar, tarihi seyrinde hem geleneksel İslami felsefe bakımından hem de siyaseten önemli bir yer tutmuştur. Bu kavramlar

her topluluk tarafından farklı bir şekilde anlaşılmış ve yorumlanmıştır. Bu nedenle tarikatlar ve modernizm arasındaki etkileşim moderniteye karşı bakış açısında farklı şekillerde karmaşık ve çok yönlü olmuştur. Tarikatlar ile modernizm arasındaki etkileşim coğrafi, ideolojik ve kültürel etkenlere bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Tarikatların bazıları modernite ile eklemlenerek uyum sağlarken bazıları daha geleneksel bir yaklaşımı sürdürmeyi tercih etmişlerdir. Netice itibarıyla tarikatlar ve modernizm arasında tek düze veya tek yönlü bir ilişki bulunmamaktadır. Tarikatların liderleri ve mensuplarına göre bu yaklaşım farklılık arz etmektedir.

Mürîdiyye Tarikatına göre tasavvuf evrensel olup tüm kültürel sınırları aşan, kapsayıcı bir kavramdır. Bu bakış açısının neticesi olarak tarikat hem sömürge idaresiyle hem bağımsızlık dönemindeki aktörlerle hem de günümüzdeki gerek siyasi gerek farklı çevrelerle modern bir bakış açısıyla ilişkilerini tesis etmiştir. Bu anlamda tarikatın moderniteye uyumundaki temel ilkesi çağdaş, sosyal, politik ve ahlaki meselelerin gayet tabii bir şekilde tasavvufla uyarlanabileceği görüşüdür.

Modernist araştırmacıların birçoğu tarikatları sosyo-politik anlamda pasif ve yeniliğe kapalı geleneksel yapılar olarak niteleyerek eleştirmişlerdir. Bu modernistler, tarikatların sadece kişisel manevi gelişime ve dünyevi meselelerden uzak kalmaya önem verdiklerini vurgulamışlardır. Dolayısıyla Sûfi tarikatları içinde buldukları toplumların kalkınmasına ve ilerlemesine aktif olarak katılmaktan geri durduklarını savunmuşlardır. Bu anlamda Mürîdiyye Tarikatı sadece bireysel kurtuluşa odaklanmamış ekonomik, kültürel ve sosyo-politik alanlarda aktif rol alarak içinde bulunmuş olduğu toplumun modernleşme sürecine katkıda bulunmuştur.

Mürîdiyye Tarikatı, sömürge ekonomisi ve siyasetindeki merkezi rolü nedeniyle bilim adamlarının büyük ilgisini çekmiştir. Batı dünyasının kendi iç mekanizmalarını oluşturan bu bakış açısı tarihsel süreç içerisinde sömürülen coğrafyalarda tepkilere ve ayaklanmalara sebebiyet vermiştir. Zira bu ülkelerin tüm yer altı ve yer üstü kaynaklarıyla birlikte maddi manevi tüm değerleri sömürülmüş ve ülkelerin adeta içi boşaltılmıştır. Bu durum ise bölgedeki yerel halkların ve tarikatların birlikte hareket ederek organize bir şekilde tarih sahnesine çıkmasına neden olmuştur. Özellikle Müslüman coğrafyaları işgal ederek sömürü altına alan Avrupalılara karşı tarikatlar başkaldırıda ön planda olmuşlar ve ülke siyasetinin şekillendirilmesinde rol oynamışlardır. Bu tarikatlardan birisi de modern ve barışçıl bir bakış açısıyla Fransız

işgaline ve egemenliğine başkaldırıp Ahmedu Bamba tarafından kurulan, Batı Afrika’da ve Senegal’de önemli bir yere sahip olan Mürîdiyye Tarikatı’dır.

1.1.Araştırmanın Konusu

İslam’ın farklı coğrafyalara ulaşması ve yayılım göstermesiyle birlikte toplumlarda muhtelif görüş ve bakış açıları doğmuştur. Bu çeşitli bakış açılarının getirisi ise tarikat kavramının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Tarikat kavramı genellikle ibadet kavramıyla özdeşleştirilse de tarikatlar günlük hayatta siyasi, sosyo-ekonomik ve eğitim alanlarında söz sahibi olmuşlardır. 19. yüzyılın ikinci yarısında Senegal’de ortaya çıkan Mürîdiyye Tarikatı da bu tarikatlardan birisidir.

Araştırmanın konusu olan “Modernleşme ve Dini Gruplar: Senegal Mürîdiyye Tarikatı Örneği” başlığı altında tarikatın genel hatları ve siyasetle olan ilişkisi ele alınacaktır. Bu bağlamda tarikatın kuruluşu, tarihsel süreci ve özellikle Senegal toplumu üzerindeki etkileri incelenecektir. Ayrıca Senegal’de ulusal kahraman olarak kabul edilen tarikatın kurucu lideri Ahmedu Bamba’nın yaşam serüveni ve eserlerinden hareketle sömürgeci zihniyete karşı nasıl bir barışçıl politika güttüğü ve tarikatın modernizmle olan ilişkisi ele alınacaktır.

Mürîdiyye Tarikatı’nın moderniteyle olan ilişkisiyle alakalı birçok araştırma yapılmış olup bu çalışmalar tarihsel anlamda belirli bir noktaya kadar ulaşmıştır. Bu anlamda çalışmamız, tezimizin araştırma sorusu olan Mürîdiyye Tarikatı’nın son yirmi yılda modernleşme ile olan ilişkisi nasıldır sorusuna cevap aramaktadır. Bu bağlamda siyasi, eğitim, kültürel, sosyo-ekonomik ve teknolojik alanlarda tarikatın nasıl bir modernizasyon politikası güttüğü ve modernleşme süreciyle uyumları incelenecektir.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı; Senegal’de kurulmuş olan Mürîdiyye tarikatı ve kurucusu Ahmedu Bamba’yı tanıtip tarikatın modernleşmeyle olan etkileşimlerini incelemektir. Çalışmada, Mürîdiyye tarikatının sömürge güçleriyle olan ilişkileri akabinde 1960’lı yıllarda kazanılan bağımsızlık süreci ele alınacaktır. Bu süreçte Ahmedu Bamba’nın sömürge güçleriyle mücadelesinin silahsız, çatışmasız bir şekilde modern ve barışçıl yollarla nasıl sürdürdüğü ele alınacaktır. Bağımsızlık sonrası dönemde tarikatın ülkede kurulan hükümetlerle olan ilişkileri değerlendirilecektir. Mürîdiyye tarikatının

Senegal'deki siyasi, sosyo-ekonomik durumu ve eğitime yönelik güncel görüşleri incelenecek ve moderniteyle sağladıkları uyum ele alınacaktır.

Çalışmada; Mürîdiyye tarikatının kuruluş felsefesi, tarihsel süreci, düşünce yapısı ve toplum üzerindeki etkileri açısından bilgiler sunulmuştur. Bu araştırma Senegal'i ve Senegal'de kurulmuş olan özgün ve yerel Mürîdiyye tarikatıyla ilgili merakı olan her araştırmacı için güvenilir bir referans kaynağı teşkil edecektir. Dolayısıyla bu çalışma Senegal ve Mürîdiyye tarikatıyla ilgilenen araştırmacılara tarikat hakkında genel bir izahat verecektir.

1.3. Literatür İncelemesi

Dini grupların modernleşme süreciyle ilgili literatür taraması sonuçlarına baktığımız zaman bu tarihi seyirle alakalı objektif bilgilere ulaşmak adına; öncelikle Batı Afrika genelindeki dini yapıların kuramsal boyutu araştırılmıştır. Bütün bu araştırmalar yapılırken, konu kapsamında ulusal ve uluslararası ilgili literatür taranmış ve Senegal/Mürîdiyye Tarikatı özelinde dini yapıların toplumsal gerçekliğinin ve statüsünün daha iyi anlaşılabilmesi adına ilgili kaynaklar incelenmiştir. Örneğin, Lucy Creevey'e göre Fransız sömürgeciliğinin etkisiyle sarsılan toplumsal yapı karşısında tarikatlar, siyasi anlamda ulusun tekrar bir araya gelip toparlanmasında rol oynamışlardır (Creevey, 1985: 716).

Çalışmayla ilgili olarak yapılan literatür taramasına dayanarak Mürîdiyye Tarikatı ve kurucusu Şeyh Ahmedu Bamba üzerine kaynaklar, Afrika tarihi standartlarına göre zengindir. 1970'lerin sonlarına gelindiğinde, Sahra-altı Afrika'da İslam üzerine henüz pek bir araştırma yokken Mürîdiyye Tarikatıyla alakalı önemli çalışmalar yapılmıştır. Özellikle 1980'li yılların ortalarından itibaren Mürîdiyye Tarikatıyla ilgili çalışmalar önemli ölçüde artmasına rağmen bu çalışmalar daha çok yapının kolonyal sömürü sistemine ve moderniteye karşı yaklaşımıyla ilintili olarak siyaset, eğitim ve ekonomik boyutlarına odaklanmıştır. Mürîdiyye Tarikatı hakkındaki çalışmalar ışığında literatürde üç ana eğilim olduğu gözlemlenmektedir. Bu hususta farklı üç eğilim etrafında toplanan yazar ve akademisyenlere ait bilimsel makale, kitap ve lisansüstü tez çalışmaları mevcuttur.

Birinci grup araştırmacılar; Senegal nüfusunun çoğunluğunu teşkil eden Wolof etnik grubu tarafından moderniteye ve Batıyla ilişkilere uyum sağlamak için kullanılan bir

araç olarak Mürîdiyye Tarikatının rolünü açıklamakla ilgilenen araştırmacılardan oluşmaktadır. Bu araştırmacılar sömürge sonrası dönemde yöneticilerin kırsal kitlelerin gözünde meşruiyet eksikliğini hafifleten ve istikrar sağlayan bir bakış açısıyla Mürîdiyye Tarikatının siyasi duruşunun Batılılaşmayla uyum içerisinde olduğu görüşünü iddia ettiler. Terence Ranger'a göre kolonyal ve post kolonyal dönemde Afrika'daki tüm dini hareketler sömürgeciliğin özel baskıları ve getirmiş olduğu dönüşümleri açısından tekrar araştırma konusu yapılarak ele alındı (Ranger, 1986: 1).

Ahmet Kavas'ın 'Batı Afrika'da Fransız Sömürgeciliği Karşısında Malili Marabuların Mücadelesi' başlıklı makalesinde Mürîdiyye Tarikatı gibi yapıların sömürge idaresi karşısında sergiledikleri tutumun ve toplumsal değişimlerin ele alındığı görülür. Burada hem halk hem de dini yapılar Batı'nın işgal girişimleri ve yeni kurulacak olan sömürge idaresi karşısında açıkça direniş göstermiştir. Kavas, dini yapıların sömürge idaresinin baskısı altında bir bunalım sürecine girdiklerini de vurgulamaktadır. Kavas'a göre sömürge idaresi bu yapılar üzerinde hem siyasi hem de ekonomik anlamda baskı kurup geleceklerini emniyet altına almak için şahsî kaygılarla hareket etmelerine sebebiyet vermiştir. Sonuç olarak Kavas, sömürge idaresi altında yaşayan dini yapıların ve mensuplarının gelecek tasavvurunda bir psikolojik bunalıma girmiş olduklarına dikkat çekmektedir (Kavas, 2006: 101).

Mamadou Diouf'un kaleme aldığı 'The French Colonial Policy of Assimilation and the Civility of the Originaires of the Four Communes (Senegal): A Nineteenth Century Globalization Project' başlıklı makalede, Fransızların Senegal kolonisini dört komüne bölerek vatandaşlık hakkı tanınmasından bahsedilmektedir. Makalede bu komünlere yönelik asimilasyon politikasının küreselleşme ve post-kolonyal çalışmalar gibi yeni bir kavramsal çerçeveye analizine yer verilmektedir. Diouf'a göre artık bu dört komün bölgesinde yaşayan sakinler, modernleşme sürecinde küresel bir sömürge kültürüne katılmalarını sağlayan örnek bir vatandaş modeli inşa etmişlerdir (Diouf M. , 1998).

Cheikh Seye tarafından hazırlanmış olan 'Jihad, Peace and Non-violence in Mouridism (1883-1927)' başlıklı yüksek lisans tezinde Senegal halkının Fransız işgali döneminde toplumun sömürge yönetimine karşı nasıl bir etkileşim içinde olduğunu ve tarihsel kuruluş aşamaları süreci bu döneme rastlayan Mürîdiyye tarikatının sömürge idaresi karşısında sergilemiş olduğu tutum analiz edilmektedir. Cheikh Seye, Mürîdiyye'nin aslında Fransızlara karşı cihat ve başkaldırı çağrısı yapması

beklenirken Şeyh Ahmedu Bamba'nın barış ve şiddetsizlik çağrısına dikkat çekmektedir. Zira ülkede müesseseleşmiş olan Ticâniler başta olmak üzere diğer dini yapılar ve halkın büyük bir bölümü ciddi anlamda Fransızlara karşı baş kaldırmıştır (Seye, 2013).

Bu sessiz başkaldırıyla alakalı olarak Michelle Kimball'ın kaleme aldığı 'Shaykh Ahmadou Bamba: A Peacemaker for Our Time' başlıklı kitabında Bamba'nın kolonyal direnişe karşı barışçıl siyasi tutum sergilemesinden bahsetmekte, onun doğduğu yılları ciddi siyasi istikrarsızlıkların ve bilinmezliklerin olduğu bir dönem olarak Bamba'nın şiddet içermeyen bir mücadeleye öncülük etmeyi başarmış olmasını vurgulamaktadır. Böylelikle Fransızların Ahmedu Bamba'ya olan bakışı değişmeye başladı. Çünkü Fransa, Mürîdiyye'nin toplum içerisindeki durumunu ve bu topluluğun rolünü önemseyerek yeni bir siyasi bakış açısıyla Mürîdiyye hareketinden nasıl faydalanabileceği görüşüne odaklanmaya başladı (Kimball, 2018: 7-8).

John Glover, 'Sufism and Jihad in Modern Senegal: The Murid Order' başlıklı kitabında Mürîdiyye Tarikatı'nın Fransız sömürge yönetimi karşısındaki siyasi duruşunu inceleyerek tarikatların başkaldırı ve cihat yöntemiyle alakalı olarak Mürîdiyye'nin bu noktadaki tutumuyla ilgili şu örneği vermektedir; Fransızların Birinci Dünya Savaşı'ndaki askere alma kampanyası sırasında, Fransızların isteği üzerine, Şeyh Ahmedu Bamba sömürge güçlerine yardım etmeleri için takipçilerinden oluşan bir grup destekçi göndermiştir. Bu karşılıklı görüşmeler ve anlaşmalar neticesinde Fransızlar Bamba'yı ve Tarikatı rahat bırakmışlar ve karşılıklı bir yumuşama dönemi oluşmuştur (Glover, 2007: 131).

İkinci grup araştırmacılar ise; Mürîdiyye Tarikatının sosyo-ekonomik etkilerine odaklanmıştır. Bu araştırmacılara göre Mürîdiyye Tarikatı, Senegal'in sosyo-ekonomik olarak modernleşme sürecine önemli bir ölçüde katkı sağlamıştır. Bu katkı tarımsal üretim faaliyetleri noktasında kendisini göstermektedir. Bu durumun önemine dikkat çekmek amacıyla Jean Copans, 1980'lerin sonlarında Mürîdiyye Tarikatının yer fıstığı ekimine olan ilgileriyle alakalı 'Les Marabouts de l'arachide' başlığını verdiği bir kitap kaleme almıştır. Bu kitapta sömürge idaresi altında kırsal bölgelerde yaşayanlar, Mürîdiyye Tarikatı tarafından organize edilerek toplum içerisindeki statülerini ve insani yaşam koşullarını koruyabilmeleri adına yer fıstığı üretimine yönlendirilmiş olmaları aktarılmaktadır. Copans'ın yorumuna göre halk Batılı güçlerin

sisteme dahil olması sebebiyle eski sosyal imkanlarının kaybından rahatsızdı ve ekonomik anlamda bir buhran içerisindeydi (Copans, 1985).

Aber Bourlon'un 'Mourides et Mouridisme 1953' isimli çalışmasında Mürîdiyye Tarikatı mensuplarının yer fıstığı üretimindeki özverilerine ve ekonomik anlamda yapıya vermiş oldukları desteğe değinilmektedir. Bourlon'a göre Mürîdiyye Tarikatının gözetiminde bulunan yer fıstığı tarımı yapıyı ekonomik anlamda güçlü kılmaktadır (Bourlon, 1962). Yer fıstığı tarımının önemine vurgu yapan bir diğer araştırmacı Couty Philippe de ekonomik anlamda toplumun alt tabakasında yer alan, arazisi olmayan ve imkanları kısıtlı olan köylülerin bir anlamda kendilerini koruma altına almak içgüdüleriyle Mürîdiyye Tarikatı öncülüğünde yer fıstığı tarımına yönlendirilmelerinden söz etmektedir. Philippe, aynı zamanda sömürge idaresi tarafından mallarına el koyulmuş soylu insanların da tekrar statü kazanmak amaçlı bu üretimde yer aldıklarını ifade etmiştir (Philippe, 1982: 311-314).

Christopher Harrison, 'France and Islam in West Africa, 1860-1960' başlıklı çalışmasında Afrika'daki en büyük sömürge devletlerinden biri olan Fransız Batı Afrika Federasyonu'nun sosyo-ekonomik, politik ve entelektüel tarihini incelemiştir. Harrison çalışmasında, sömürge arşivlerinde tarikatın ekonomik boyutunun altının çizildiğine dikkatleri çekmektedir. Ele alınan kitapta, Fransız sömürge güçlerinin Mürîdiyye Tarikatı üzerindeki baskı politikalarını azaltmalarındaki en önemli sebebin aslında tarikatın ekonomik anlamda güç kazanıp modernleşme sürecini hızlandırdığına vurgu yapılmaktadır. Harrison, Mürîdiyye Tarikatının kırsal bölgelerdeki tarımsal üretimin gelişmesine katkı sunduğu ve bu katkıların ilerleyen süreçte taraflar arasında meydana gelebilecek zorluklara ve anlaşmazlıklara karşı ciddi bir denge unsuru olduğunu belirtir (Harrison, 1988: 166).

Khadim Mbacke, Batı Afrika'daki tarikatların sosyal yapıları ve siyasi rollerini incelediği eserinde müstakil bir tasavvuf ekonomisinin varlığını iddia etmek kolay olmasa da Senegal'de Dini Yapıların; nüfus, sosyo-politik ve ekonomik anlamda toplumun içerisinde yer almış olmalarına dikkat çekmektedir. Mürîdiyye Tarikatına mensup kişiler arasında devlet adamları, yüksek memurlar, şirket yöneticileri ve kurucuları vardır. Bu nedenle Mbacke Senegal'in, Batı Afrika'da tarikatların siyasi elitler, ekonomik faaliyetler ve toplumsal ilişkilerin iç içe geçmiş olması bağlamında canlı bir örnek olduğunu aktarmaktadır (Mbacke, 2021: 36-37).

Donal B. Cruise O'Brien tarafından kaleme alınan 'The Mourides of Senegal: The Political and Economic Organization of an Islamic Brotherhood' başlıklı eser Mürîdiyye Tarikatı'nın Senegal ekonomik ve siyasi yaşamına katılımıyla ilgili bir çalışmadır. O'Brien'e göre Afrika'daki modern İslami hareketler, Hristiyan emsalleri kadar bilimsel anlamda ilgi çekmemiş olup bu akademik ilgiyi çeken tek grup Senegal Mürîdiyye Tarikatıdır. Bunun nedeni kısmen tarikat liderlerinin erişilebilirliği ve tarikat hakkında ulaşılabilir olan kapsamlı arşiv kaynaklarıdır.

Ancak O'Brien'in bu çalışmasında Mürîdiyye Tarikatı'nın kurucusunun düşüncesi, eylemleri ve rolü hakkında çok az şey bilindiği yönündeki düşüncesi hâlâ büyük ölçüde geçerliliğini korumaktadır. Aynı zamanda bu yapının her zaman devlet idaresiyle, politikacılarla ve hatta sömürge idaresinin yöneticileriyle uyum ve iş birliği içerisinde olduğu aktarılmıştır. O'Brien bu ikili iş birliği ilişkisinin tesisini, Ahmedu Bamba'nın sakin kişiliği ve siyasi duruşuyla ilişkilendirmektedir. Zira Bamba, Fransızlara karşı direnişle ve hatta örgütlenmeyle hiçbir zaman ilgilenmemiştir. Tarikat, sosyo-ekonomik ve politik anlamda tasavvufi geleneklerini günümüz şartlarına başarılı bir şekilde uyarlayarak modernleşme sürecinde önemli bir ilerleme kaydetmiştir (O'Brien, 1973: 166-170).

Paul Gifford 'Religion And Politics in Contemporary Senegal' başlıklı eserinde Mürîdiyye Tarikatı mensuplarının oy verme davranışları ve ülke içerisindeki siyasi liderlerle olan ilişkilerine dikkat çekmektedir. Gifford'a göre dini yapılar Senegal'de sistemin ayrılmaz bir parçasıdır. Ülkedeki ekonomik ve siyasi faktörlerin de etkisiyle tarikata mensup kişiler, liderlerinin yönlendirmeleriyle muhtelif politikacıları desteklemiş veya karşı olmuşlardır. Gifford bu durumu dini bir yapının siyasi bir yönlendirme yapmasına bağlamakta, mensupların özgür iradelerine karşı çıktığını nitelemekte ve eleştirmektedir. Sonuç olarak yine de dini yapıların hâlen hatırı sayılır bir güce sahip olduklarını vurgulasa da aynı zamanda geçmişe göre etki alanlarının zayıfladığını savunmaktadır (Gifford, 2016).

Momar Coumba Diop 'Fonctions et activités des "dahira" mourides urbains (Sénégal)' başlığıyla kaleme aldığı makalesinde Mürîdiyye Tarikatına mensup kişilerin artış göstermesiyle birlikte kırsal yaşam alanından uzaklaşıp modern şehir hayatına yönelişlerini ve bu yeni düzene adaptasyon süreçlerini analiz etmektedir. Diop'a göre Mürîdiyye merkezli ortak akıl, mensupları bir arada tutan en güçlü bağ olmakla birlikte yapının kent sosyolojisindeki yeri ve konumu önem arz etmektedir (Diop, 1981).

Üçüncü grup araştırmacılar ise Mürîdiyye Tarikatının eğitim alanındaki modernizasyon faaliyetleri üzerine yoğunlaşmışlardır. Bu araştırmacılar, Ahmedu Bamba'nın kaleme almış olduğu eserler üzerinden Mürîdiyye Tarikatının İslami kavram ve değerleri yerel kültüre uyarlama yeteneğine değinmişlerdir.

Nureddin Şâbânî'nin Mürîdiyye Tarikatının Senegal'deki serencamını incelemiş olduğu eserinde Ahmedu Bamba'nın kısa yaşam öyküsüne yer verilmekle birlikte yapının Senegal özelindeki İslami eğitimle ilgili çalışmalarından ve tarikatın ülkedeki konumundan bahsedilmektedir. Şâbânî'ye göre Mürîdiyye Tarikatı, toplumun eğitimi ve gelişimi noktasında önemli bir katkı sağlamıştır (Şâbânî, 2016).

Sâlih Muhammed Ali Ebû Tavîleh'e göre Mürîdiyye Tarikatı, Batı Afrika'da ve genel olarak İslam dünyasında yaygın olan diğer dindarlık kalıplarına kıyasla daha farklı bir dindarlık modeli ile karakterize edildiği gözlemlenmektedir. Çünkü Senegal toplumunun sosyal yapısından içinde buldukları durumun vahametinden kaynaklı olarak ıslahatçı bir din ve kalkınma vizyonu oluşturmak zorundaydılar. Bu vizyon ve uygulayacakları pratik uygulamalar sayesinde; iktisadi işletmeler ve büyük kooperatifler kurmuşlardır. Bu durum da tarikatın ekonomik ve politik etkisini artırarak kamusal alanda etkin olmasının zeminini hazırlamıştır. Mürîdiyye Tarikatı, geleneksel yollarla kurulmadığı gibi lideri, doğumu, yetişmesi, büyümesi ve oluşumu itibarıyla tamamen yerli ve tamamıyla Senegallidir (Tavîleh, 2018: 130).

Cheikh Anta Babou, 'Fighting the Greater Jihad' isimli eserinde Mürîdiyye Tarikatına mensup kişilerin dindarlıkları, eğitim anlayışları ve Fransız sömürge yöneticileriyle olan ilişkileri incelenmiş ve tarikatın kuruluşunun ilk yıllarındaki eğitim altyapısına odaklanılmıştır. Babou'ya göre Mürîdiyye Tarikatının sömürge idaresiyle ilişkileri diğer dini yapılara göre farklılık arz etmektedir. Çünkü yapı silahsızlanma hareketini benimsemiş iktisadi, siyasi ve eğitim alanında bir nevi modernleşme stratejisi uygulamıştır. Çalışma, Mürîdiyye'ye ait bol miktarda sözlü, yazılı ve ikonografik kaynakların yanı sıra tarikatın resmî arşiv verilerine dayanmaktadır. Bu yönüyle objektif bilgiler sunması açısından diğer araştırmalardan kısmi olarak ayrışmaktadır (Babou, 2007).

Jean-Pierre Mulago, 'Les mourides d'Ahmadou Bamba: Un cas de réception de l'islam en terre négro-africaine' başlıklı makalesinde Ahmedu Bamba'nın modern eğitim anlayışının Senegal halkının bağımsızlık mücadelesine yaptığı katkılara dikkat

çekmektedir. Yazar, modern İslami eğitimin Mürîdiyye Tarikatı aracılığıyla Senegal’de tatbiki sayesinde İslam’ın Senegal nüfusu arasında daha kolay karşılık bulduğundan söz etmektedir. Mulago’ya göre Ahmedu Bamba’ya özel sessiz bir başkaldırı olan silahsız ve çatışmasız yöntemlerle sömürge idaresine karşı duruşuyla karizmatik bir lider görüntüsü vermektedir. Çünkü Bamba, İslam’ın ideolojik potansiyeline dayanarak, Wolof halkının ve dolayısıyla ülkelerinin bağımsızlık mücadelesine yaptığı katkılardan gurur duyan tüm Senegallilerin kültürel, dini, siyasi ve ekonomik kurtuluşunu sağlamıştır (Mulago, 2005: 291-293).

Muhammed Al-Amin Diop da Ahmedu Bamba’nın erken yaşamı ve sürgün yıllarını incelediği eserinde Mürîdiyye Tarikatının İslami eğitime verdiği öneme vurgu yaparak ve Bamba’nın bu süreç içerisinde sadece eğitim ve öğretime odaklandığını belirtmektedir. Bamba’nın tesis etmiş olduğu eğitim kurumlarında yetişen ilk nesille hem dini hem de eğitim alanında ihtiyaç duydukları kitapları ve bilgileri birincil kaynak olarak oluşturmak adına ciddi yazınsal faaliyetler başlatıldığından söz edilmekte ve bu durumun takipçileri sürekli zinde tutup destekleyerek ciddi anlamda eğitim alanında başarılı olduklarını vurgulamaktadır (Diop, 2006: 62).

Abdou Diouf tarafından hazırlanmış olan, ‘Muridiya: A Revivalist Sufi Order in Senegal’ isimli yüksek lisans tezinde Diouf, Mürîdiyye Tarikatını ve Senegal toplumsal yapısını Temel İslam Bilimleri perspektifinden değerlendirmiştir. Ahmedu Bamba’nın yayımlanmış tefsir, fıkıh, hadis ve tasavvufi alanlardaki eserlerini incelemiştir. Bununla birlikte tezde Mürîdiyye Tarikatının görüşlerinin geleneksel İslam anlayışına uygun olup olmadığı konusu tartışılmıştır. Diouf’a göre Mürîdiyye Tarikatı gelecek vadeden bölgenin en etkili dini yapılarından biridir. Ayrıca Diouf, Mürîdiyye’nin İslami değerlere bağlı kalmaya devam etmesi şartıyla sadece Senegal ve Batı Afrika özelinde kalmayıp dünyadaki diğer toplulukları olumlu yönde etkileme potansiyeline sahip olacağına dikkat çekmektedir (Diouf, 2021).

Literatür incelemesi sonucunda, bu zamana kadar Mürîdiyye Tarikatı üzerine yapılan çalışmalar tarikatı sömürge idaresine bir tepki hareketi olarak incelerken, bu tepkinin daha ziyade siyasi, ekonomik ve eğitim sahalarında olduğunu ortaya koymuşlardır. Yapılan çalışmalarda Mürîdiyye Tarikatının sömürge güçleriyle olan ilişkisinin alışlagelmiş mücadele aracı olan silahlı direniş gibi bir militer nitelik taşımadığı aktarılmıştır. Zikredilen çalışmalarda; Mürîdiyye Tarikatının yaptığı ekonomik

yatırımlar aracılığıyla Senegal halkını tarımsal üretime kanalize ederek, faaliyetlerini sosyal yaşam ve eğitim alanında modernize ettikleri vurgulanmıştır.

Yapılan literatür incelemesinde Mürîdiyye Tarikatının siyaset, ekonomi ve eğitim alanlarında sömürge idaresiyle nasıl bir iş birliği yaptığı, modern enstrümanları ne şekilde kullandığı ve bu işgal karşısında nasıl bir metodoloji izlediği konularına değinilse de tarikatın günümüz modern Senegal Devletiyle olan siyasi ilişkileri bu bağlamda yeterince irdelenmemiştir. Bu çalışmada zikredilen sorular cevaplanmaya çalışılarak, Mürîdiyye Tarikatının modernleşme sürecinde Senegal Devletiyle; siyaset, ekonomi ve eğitim alanlarındaki ilişkisi ve politikaları son 20 yıl baz alınarak değerlendirilmeye çalışılacaktır.

1.4. Araştırmanın Yöntem ve Sınırlılıkları

Araştırmada hem birincil kaynaklar hem de ikincil kaynaklardan yararlanılacaktır. Birincil kaynak olarak Mürîdiyye Tarikatının yayımlanmış kitap, makale, mülakat ve kurucusu Ahmedu Bamba'nın çalışmaları, kaleme almış olduğu eserler üzerinden yapının bakış açısı analiz edilmeye çalışılacak ve ilgili kaynaklar incelenecektir.

Gerçekleştirilecek mülakatlarda bir bölümü Mürîdiyye tarikatının Ravdu-r Rayyâhîn olarak anılan en yüksek ilim meclisinin üyelerinden bir kısmı da alanında uzman akademisyen ve yazarlardan oluşan isimlerle Senegal'de yüz yüze saha araştırması gerçekleştirilmiştir. Araştırma konusuyla alakalı literatür taraması yapılırken ikincil kaynak olarak ise araştırma konusuna kaynaklık eden kitap, bilimsel dergi makaleleri, yüksek lisans ve doktora tezleri, araştırma raporları, bildiriler, analizler ve online kaynaklardan yararlanılacaktır.

Bu araştırmada yukarıda zikredilen kaynaklar içerik analizi yöntemiyle analiz edilecektir. Sosyal bilimlerde içerik analizi, gerek bir çalışma sonucu elde edilen transkript ya da kayıtların, gerek de yazılı veya görsel medya mesajlarının üzerinden çıkarımlar yapılmasıyla gözlem ve mülakat gibi veri toplama yöntem ve teknikleriyle elde edilen sonuçların düzenlenip kategorize edildiği ve neticesinde tüm bu süreçlerin rapor edildiği bir çalışma düzenidir (Özdemir, 2010: 335).

1.5. Araştırmanın Düzeni

Bu çalışma giriş kısmıyla birlikte dört ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Birinci bölümde tezin girişi, araştırmanın konusu, amaç ve önemi, literatür incelemesi, yöntem ve düzene dair başlıklar yer almaktadır. İkinci bölümde ise teze teorik bir çerçeve oluşturmak amacı ile önce tarikat kavramı ve İslamiyet'in Senegal'deki tarihsel sürecine değinilmiş sonrasında Batı Afrika'da tarikatların tarihsel süreciyle birlikte Senegal'deki tarikatların detaylı incelemesi yapılmıştır. Yine bu kavramlar çerçevesinde var olan bilimsel araştırma ve çıkarımlara yer verilerek tarikatların modernleşmeyle etkileşimleri üzerinden yapılan değerlendirmelere de değinilmiştir.

Üçüncü bölümde, araştırmanın temel alındığı Mürîdiyye tarikatının kurucusu Ahmedu Bamba'nın erken yaşamı, kişiliği, siyasi rolü, ilişkileri ve hayatının önemli yönlerine ilişkin kapsamlı bir inceleme sunulmaktadır. Bu bölüm Ahmedu Bamba'nın Fransız sömürge idaresiyle yaşamış olduğu olaylar ve geçirmiş olduğu uzun sürgün yılları ele alınarak Mürîdiyye tarikatının kuruluş yıllarının ve tarihsel sürecinin incelendiği kısım olmuştur.

Dördüncü bölümde ise Mürîdiyye tarikatına mensup önemli isimlerle yüz yüze gerçekleştirilen mülakatlara yer verilerek mülakat yapılan kişilerin söylemleri incelenmiştir. Burada tarikatın siyasi, sosyo-ekonomik, dini ve eğitime yönelik görüşleri mülakatlar çerçevesinde incelenerek tarikatın bu kavramlar hakkındaki bakış açıları objektif bir şekilde yansıtılmaya çalışılmıştır.

Sonuç bölümünde ise yapılan tüm analiz ve bulgulardan hareket ile Mürîdiyye tarikatının Senegal'deki sosyo-ekonomik ve siyasi hayattaki rolü ve modernleşmeyle olan uyumu konusunda elde edilen veriler yorumlanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİKAT KAVRAMI VE TARİKATLARIN SENEGAL'DEKİ TEŞEKKÜLÜ

Tez çalışmasının teorik çerçevesinin oluşturulması hedeflenen bu bölümde, ilk olarak tarikat kavramının tanımlaması yapılacak olup tarikatların sosyal fonksiyonları ve bu kavramın tarihsel süreç içerisindeki serencamına dair bilgiler sunulacaktır. Tarikat kavramı; mürit, şeyh, tasavvuf gibi terimlerle etraflıca açıklanmaya çalışılacaktır. Bu kavramların irdelenmesinin sebebi Mürîdiyye Tarikatı mensuplarının ruhani liderleri olan Ahmedu Bamba'ya ve onun silsilesi olarak devam eden tarikat liderlerine olan bağlılıklarının bir zemine oturtulmak istenmesidir. Ayrıca tezin ilerleyen bölümlerinde yer verilecek olan röportaj ve tanımların daha iyi anlaşılması hedeflenmektedir.

Akabinde tarikatların Batı Afrika kıtasında ve özellikle Senegal'de nasıl ve ne durumda teşekkül ettiğine değinilecektir. Ardından Senegal toplumunun manevi yönelimlerine şekil veren ve sosyal toplumsal yapıyı şekillendirerek halkla iç içe geçmiş olup ön plana çıkan dini yapılar hakkında bilgiler sunulacaktır. Son olarak İslam ve sekülerizm, nüfusunun çoğunluğu Sünni İslam tandanslı bir toplumdan oluşan Senegal üzerinden incelenecektir.

2.1. Tarikat Kavramının Tanımı ve Tarihçesi

İslam dininin muhtelif bölge ve coğrafyalara hızla ulaşması ve yayılmasıyla birlikte toplumlarda farklı bakış açıları ve görüşler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu anlamda yönetim ve idarenin İslami kurallara uygun yürütmenin benimsenmesini ve güçlenmesini sağlamak amacıyla ortaya çıkan en önemli düşünce ve sistemlerden birisi de tarikatlar olarak nitelendirilen tasavvufi yapılardır. Doğal olarak bu yapılar Hz. Peygamber döneminden sonra teşekkül etmiş yapılardır. Din ve siyaset alanında farklı bakış açılarının ve muhtelif görüşlerin çeşitlilik göstermesi üzerine tarikatlara yönelik artış göstermiştir. Zira Hz. Peygamber hayatta iken tek otorite kendisi olmakla birlikte insanlar mütereddit durumda kaldıkları her konuyu bizzat kaynağına danışıp sorgulayarak bilgi edinebilme rahatlığına sahiptiler. Fakat Hz. Peygamberin vefatından sonra İslam coğrafyasının da genişlemesi ve farklı milletlerin İslam'la

buluşmasıyla birlikte insanların bir danışmana ihtiyaç duyduğu ortaya çıkmaktadır (Kara, 1977: 87-88).

Bu ihtiyacın neticesi olarak dini yapıların yani tarikatların yaşayabilmesi ve aktif olabilmesi adına tekke diye ifade olunan kurumlar meydana gelmiştir. Temel ilgi alanları din olarak görülse de dini yapılar günlük hayatta siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda söz sahibidirler. Bu kurumlar dünyanın muhtelif bölgelerinde ve coğrafyalarında yaygın bir şekilde faaliyet alanı bulmuş ve toplumların İslam dinine yönelmesinde önemli bir yer edinmişlerdir. Örneğin; Balkanlar, Orta Asya, Anadolu ve Afrika kıtasının belirli bölgelerinin İslamlaşmasında bu tarikatlar önemli rol oynamışlardır (A.g.e.: 101-103).

Tarihi süreçlerine bakıldığı zaman bugünkü anlamda tarikatlar yaklaşık 6. Ve 11. Yüzyıllar arasında ortaya çıkmaya başlamış ve daha sonra da müesseseleşmişlerdir. Tarikatların 11. yüzyıl sonrası gözle görülür derecede yaygınlaştığı ve siyaset erki üzerine de etki etmeye başladığı izlenmiştir. Bunun en net örneği 1071 Malazgirt Meydan Muharebesinde görülmüştür. Zira Anadolu'nun iskân edilerek yeni demografik yapısının Türkmen ve Müslüman topluluklardan teşekkül ettirilmesi ve burayı yerleşim yeri olarak benimsetilmesine yönelik tüm girişim ve yönlendirmelerde tarikatlar üstün gayret göstererek önemli bir rol oynamışlardır. Ayrıca bu tarikatlar bölge halklarının maddi ve manevi tüm gereksinimleriyle özel olarak ilgilenmişler ve bu ihtiyaçların karşılanmasında vakıflaşarak müesseseleşmişlerdir (A.g.e.: 104-105).

Tarikat kavramı, İslami literatürde Sûfilik kavramıyla ilişkilendirilmektedir. Bu yapılar şeyhleri veya liderleri önderliğinde bir araya gelen topluluklardan meydana gelmektedir. Bahsedilen topluluklar şeyhlerinin işaret ve öğretilerine, kendilerini yönlendirmelerine bağlı olarak hareke etmektedirler. Tarikatlar, toplumda genellikle birlik ve dayanışma hissi oluşturur ve takipçilerine manevi rehberlik sağlamayı amaçlar. Kelime anlamı olarak; Kur'ân-ı Kerim'de geçen 'târik' kelimesi, "karanlığı delercesine etrafa aydınlık saçan sabah yıldızı" anlamında kullanılmakta olup kılavuz ve yol gösteren manalarına gelmektedir. Aynı zamanda yine Kur'ân-ı Kerim'de 'tarîk' kelimesi 'yol' manasıyla yer almaktadır. Özetle 'gidilecek yol' anlamında kullanılmıştır. Tarikat, genellikle dini inançlara sıkı sıkıya bağlı gruplar veya topluluklara denilmektedir (Eraydın, 2016: 311-312).

Tasavvufi bir terim olan tarikat kavramı, müridin Allah'a ulaşmak için geçirmiş olduğu merhaleleri ifade etmektedir. Lügatte ise bu anlama uygun olarak metot, usul, yol ve tabaka anlamlarına gelmektedir. Netice itibarıyla bu merhaleler sayısız bir metot ve gidiş yolunu içinde barındırmaktadır. Bu anlamda ilk süreçte tarikat kavramının teorik uygulamalar çerçevesinde kalıp kurumsal bir yapı olarak ortaya çıkmadığı gözlemlenmiştir. Daha sonra kurumsal hale gelen tarikatlar belirli metotlar ve ritüeller etrafında şekillenerek takipçilerine görüşlerini aktarmışlardır (Yıldırım, 2019).

Bu anlamda Şeyh; lügatte veçhesinde yaşlılık belirtileri oluşan, ellili yaşlarını aşmış kimselere denir. Şeyhlik ve müderrislikle hemen hemen aynı görevin ifasından ibarettir. Müderrisler maddi anlamda öğrencinin ilerlemesini takip edip yol gösterirken, şeyhler ise manevi anlamda müritlerine yol gösterip rehberlik etmektedirler (Yılmaz, 2016: 183-184). Şeyh kelimesi tasavvufta yol gösteren, mürşid ve veli anlamlarında kullanılmıştır. Kendisine bağlanmış olan kişileri irşad edip doğru yola ileten kişiye şeyh denir. Halk nazarında önemli bir yeri olan bu konum Allah'a davette peygamber makamının temsil edildiği en üst seviye derece olup şeyhin taşıması gereken temel ve önemli nitelikler bulunmaktadır. Öyle ki şeyh; her türlü hal ve hareketi örnek alınan, cömert, zarif, nezaket sahibi, kimsenin malına ve mülküne göz dikmeyen, tok gözlü, otorite sahibi bir kişiliktir. Tasavvufta bu tarz nitelikleri taşıyan şeyhlere teslimiyet şart olarak görülmektedir (Tek, 2016: 208).

Mürit ise kendi irade ve isteğiyle içinde bulunan her türlü alışkanlık ve arzulardan sıyrılarak yaratıcıya ulaşan yola koyulan ve kendisini yaratıcının ve şeyhin iradesine teslim eden kişidir. Mürid ilk normal doğumu itibarıyla madden kendi ebeveynlerine bağlı olduğu gibi ikinci doğum olarak tabir edilen bir şeyhe bağlanması ise onun manevi anlamda doğumuna işaret etmektedir ve şeyh doğal olarak müridin manevi babası konumundadır. Nasıl ki bir babanın kendi evladı üzerinde tasarruf etme hakları varsa artık bu bağlanmadan sonra da şeyh mürit üzerinde aynı hakka sahip olmaktadır (A.g.e.: 206).

2.2. İslamiyet'in Senegal'de Tekâmülü

Senegal, İslam söz konusu olduğunda zengin bir tarihe ve çeşitli kültürel manzaralara sahiptir. İslam, Senegal'e 11. yüzyılda İslam alimlerinin ve Kuzey Afrika ile Orta Doğu'dan gelen tüccarların etkisiyle geldi. Yüzyıllar boyunca İslam, Senegal

toplumuna derinden yerleşmiş ve ülkenin kültürünü, siyasetini ve sosyal dokusunu şekillendirmede önemli bir rol oynamıştır. Senegal; Afrika kıtasının en batı ucunda yer almakta olup başkenti Dakar'dır. Kuzeyinde Moritanya, Doğusunda Mali, Güneyinde Gine ve Gine Bissau, Batısında ise Atlantik Okyanusu ile çevrelenmiştir. Hemen yanı başında hem ekonomik hem nüfus hem de coğrafi anlamda kıtanın en minimal ülkelerinden birisi olan Gambiya yer almaktadır (Güner, 2009).

Senegal'in coğrafi konumu, ülkenin fiziki yapısının ve tarihsel gelişiminin şekillenmesi noktasında önemli bir etken oldu. Çünkü bu stratejik konum Senegal'i; Batı Sudan, Kuzey Afrika ve İslam medeniyetinin büyük devletleri ve daha sonra Avrupa ile temas haline getirdi. Bu nedenle yabancı kültürlerle ve uluslararası politikaya olan güçlü bir ilgi meydana geldi. Kuzey sınırlarının çölün kenarındaki konumu nedeniyle Senegal, bin yıldan fazla bir süre önce Kuzey Afrika ve İslam medeniyetleriyle temasa geçti. Akabinde Senegal'in çoğu, Batı Afrika'ya hâkim olan ve Kuzey Afrika ile Batı Afrika arasındaki kara ticaretini ve ticaret yollarını kontrol eden Gana ve Mali İmparatorluklarının hegemonyası altına girdi (Gellar, 2005: 13-14).

Ahmet Kavas'a göre Senegal'in İslam diniyle ilk tanışması 11. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu yıllardan başlamakla birlikte İslam, ülkede kabul görmüş ve hızlı bir şekilde yayılmıştır. Büyük oranda ülkenin İslamlaşması ticaret için gidip gelen Berberi kabileler ve Fas, Cezayir, Tunus ve Libya üzerinden ticaret için gelen tüccarlar vesilesiyle gelişim göstermiştir (Kavas, 2009). Sahra altı Afrika'da İslam'ın tarihi, ticari arterler aracılığıyla yüzyıllar boyunca yavaş yavaş genişleme ve yayılma göstermiştir. Tarihçiler, İslam'ın Batı Afrika'ya giriş tarihini belirleme konusunda hemfikir olmamakla birlikte genel görüşün 11. yüzyılda Abdullah bin Yasin liderliğindeki Al-Murabıt hareketi vesilesiyle gelmiş olduğudur. Murabıtların yerel halkın önde gelen kesimleriyle iyi ilişkiler tesis etmeleriyle birlikte Senegal'de İslam'ın gelişmesi ve geniş topluluklara yayılması hız kazanmıştır (Louh, 2009: 6).

Bir diğer görüş ise; günümüz Senegal Cumhuriyeti'nin bir parçasını oluşturan Senegal Tekrar Krallığının lideri Kralı Var Jabi'nin 11. yüzyılın ilk yarısında Müslüman olmasıyla İslamiyet'in Senegal'e girişi ve yayılması hızlanmıştır. Senegal ve çevresinin mevcut topraklarının İslamlaştırılması Kral Var Jabi'nin gayrimüslim komşularına karşı askeri seferler başlatmasıyla olmuştur. Böylelikle Senegal

Müslüman komünal yerleşimlerin olduğu bir bölge konumuna gelmekteydi (Kimball, 2018: 5-6).

İslamiyet'in ülkeye girmesi akabinde 15. yüzyılda Avrupalıların ülkeye ulaştıkları bilinmektedir. İlk olarak Portekizliler Senegal'e gelmiş olup onları 17. Yüzyılda Hollandalılar takip etmişlerdir. Bu süreç sonrasında ise artık ülke Fransız nüfuzu altında yaşamaya başlamış Fransa'nın Batı Afrika'daki kolonilerinden birisi haline dönüşmüştür. Ülkenin tamamına yakını Müslüman olmakla birlikte az sayıda putperest ve Hristiyan dinine mensup insanlar bulunmaktadır. Uzun bir süre Fransızların hakimiyeti altında kaldıklarından dolayı Fransızca yaygın konuşulan bir dil olup aynı zamanda ülkenin resmi dilidir (Ermağan, 2015: 28-29).

Yönetici elitlerin, tüccarların ve şehir sakinlerininin büyük bir kısmı İslam'ı seçtiler ve Senegal'in kademeli olarak İslamlaşması, kentsel alanlardan kırsal alanlara doğru ilerleyerek devam etti. Halkı İslam'a davet eden kesim tüccarlar, bilginler ve din adamlarıydı. Bu nokta Batı Afrika'da İslam'ın anlaşılması yönünden önem arz etmektedir. Çünkü burada halk yerel geleneklerle birleştirerek ve çoğu Sûfi geleneklerden müteşekkil tarikatlar etrafında birleşerek kendine özgü özelliklerini her zaman korumuştur (Sanneh, 2018: 15).

İslamiyet'in Senegal'de tekâmül etmesinin en büyük aktörleri arasında ülkede önemli ölçüde varlık gösteren tarikatlar da yer almaktadır. Senegal toplumunda tasavvuf çok yaygındır. Hatta bu öyle ciddi bir seviyede gözlemlenmektedir ki araştırmacılar hemen hemen her bir ferdin ülkede konumlanmış olan bir dini yapıya müntesip durumda olduğunu belirtmişlerdir (Şâbânî, 2016: 34).

19. yüzyılın ortalarında ve 20. yüzyılın başlarında Senegal özelinde tarikatlar hızla yayılmaya başladı. Bu yayılma öyle bir boyuta ulaşmış durumdadır ki günümüzde Senegal nüfusunun %90'ı bu yapılardan herhangi birisine bağlı konumdadır. Zira bu yapılar; İslam dininin Senegal halkı tarafından benimsenmesinde ve sevilmesinde etkin rol oynamışlardır. Örneğin; bugün yaklaşık nüfusunun 16 milyon olduğu tahmin edilen Senegal'in üçte birinden fazlası Mürîdiyye Tarikatına mensuptur. Öyle ki tarihçi Nikki Kedie, Senegal'i 'Tasavvuf Tarikatlarının İslam'ı' olarak tanımlamaktadır (Kimball, 2018: 61-62).

Senegal, etnik ve dini aidiyet açısından birbirine bağlı ve karışık gruplardan oluşan bir toplumdur. Abdulkadir Sylla'ya göre Senegal'de İslam'ın tekamülü; sömürge öncesi

erken dönem, Fransız sömürge dönemi ve bağımsızlık sonrası dönem gibi farklı dönemlerde kategorize edilebilir. İslam Senegal'e geldikten sonraki ilk yüzyıllarda, öncelikle barışçıl yollarla ve Sûfi tarikatlarının öğretileriyle yayıldı. İslam'ın mistik ve ruhani bir boyutu olan tasavvuf popülerlik kazandı ve Senegal İslam geleneğinin önemli bir parçası haline geldi. Ticâniyye ve Mürîdiyye gibi tarikatlar, Senegal'in manevi ve sosyal gelişiminde önemli bir rol oynadı. Eski zamanlardan beri bu uyum ve dilsel örtüşmeye rağmen siyasi veya dilsel bir birlik tarafından birleşemediler. Aksine her grup kendi siyasi bağımsızlığını ve kültürel bileşenlerini korudu (Sylla, 1986: 125).

Tüm bu aktarılan süreç içerisinde Senegal halkı yeni bir dinamik olarak sömürgeyle yüz yüze geldi. 19. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın ortalarına kadar süren Fransız sömürge döneminde, Senegal'de İslam, sömürge yetkililerinin meydan okumalarıyla karşı karşıya kaldı. Fransızlar bölge üzerinde kendi denetimlerini kurmaya çalıştılar ve İslami kurumları engellemeyi amaçlayan politikalar uygulamaya koydular. Buna rağmen, yerel halk arasında İslami eğitimi uygulama devam etti ve Senegal'in Müslüman liderleri, Fransızların kendi dini geleneklerini bastırma girişimlerine aktif bir şekilde direndi. Bununla birlikte hem direniş hareketlerinin ilerleyişi hem de sömürge sisteminin uygulanmış olduğu baskılar neticesinde İslam'ın bölgede yayılması adına zemin hazırlamıştır (A.g.e.: 127).

Aslında araştırmacılar Fransa'nın Senegal'de İslam'la karşılaşmasının öyküsünü çeşitli şekillerde incelemiştir. Genel hatlarıyla bu durum, bir direnişin ardından gelen bir uzlaşma hikyesidir. Sömürgecilik döneminde Senegal'deki İslami liderlerin en belirgin özelliği Fransızlarla kolay iş birliği yapmalarıydı. Bazı İslami liderler manevi ve fiziksel olarak geri çekilseler de Cezayir'de olduğu gibi, Fransız varlığına karşı koordineli bir muhalefet ve silahlı bir direniş hiçbir zaman ortaya çıkmadı. Ancak yetenekli tüccarlar ve becerikli müzakerecilerden oluşan pek çok Müslüman, on yıllar boyunca Fransızları kendi menfaat ve çıkarları dahilinde manipüle etmeye çalıştı. Örneğin Mürîdiyye Tarikatı ve Fransızlar ilk etapta karşılıklı olarak birbirleri tarafından şüphe ve endişeyle karşılandılar. İlk başta Fransız sömürge idaresine karşı çıkan tarikat I. Dünya Savaşında halkı Almanya'ya karşı Fransa'yı desteklemeye teşvik ettiler. Sadakatlerinin bir sonucu olarak, kendilerine büyük araziler ve ticari imtiyazlar tanındı (Gellar, 2005: 127-130).

Nehemia Levtzion'a göre İslam, Berberi tüccarların ve gezginlerin entelektüel bagajının bir parçası olarak kuzeyden gelen ticaret yollarından aşağı Senegal Nehrine ulaşana kadar bölgeye barışçıl bir şekilde ilerlemiştir. Önce tüccarlar, sonra din adamları bazı tüccarlar aynı zamanda İslam'ın yayılmasına katkıda bulunan din adamları olarak ön plana çıkıyorlardı. Tüccarlar yerleşik rotalar boyunca ilerlediler ve daha az işlek bölgelerde yeni yollar açtılar. Daha sonra, genellikle daha büyük ticari kervanlara eşlik eden, bazen tek bir şef veya kasabada imam veya öğretmen olarak kalan din adamları geldi. Bu tür figürler genellikle basit bir dini yaşam sürüyorlardı ve siyasete çok karışmış görünmüyorlardı. Fakat bölgede ortaya çıkan tarikatlar vesilesiyle siyaset, Senegal'deki İslam'ın ayırt edici bir özelliği olan sûfi uygulamalarla yoğun bir şekilde iç içe geçti. Levtzion Senegal'de İslam'ı şu şekilde tarif etmektedir: “Günümüz Senegal bölgesindeki İslam, diğer Afrika bölgelerinden her zaman biraz daha farklıydı. Okyanusun etkisinin sert çöl koşullarını yumuşattığı Fas'tan Senegal Nehrine kadar uçsuz bucaksız bir Sahrayı andırmaktadır” (Levtzion, 2000: 77).

Uzun yıllar Fransa'nın sömürgesi altında kalan Senegal, 4 Nisan 1960 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiş ve İslam, ulusal kimliğin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Ülke, Cumhuriyet rejimiyle yönetilmekle birlikte diğer Afrika ülkeleriyle kıyaslandığında tarihinde hiçbir darbe girişimi yaşanmamış olan ender ülkeler arasında yer almaktadır. Ülke demografisine bakıldığında halkın tamamına yakını Sünni/Müslüman topluluklardan oluşmaktadır. Senegal, yaklaşık olarak yüzde 94'ü Müslüman olan bir ülkede siyasi İslam'ın yapıcı ve rejimi istikrara kavuşturan bir güç olabileceğinin canlı örneğidir. Lucy Creevey'e göre Senegal'de modernleşen laik bir devlet ile Müslüman, muhafazakâr gelenek arasında bir denge tesis edilmiştir (Creevey, 1996: 293). Jennifer Lang, Senegal'in İslami altyapısını Fransız sömürgeciliği ve geleneksel Afrika ve kabile mirasının bir karışımı olarak açıklamaktadır. Kitlese İslam inancına geçiş ve sömürgeleştirmeye barışçıl muhalefetle birlikte, Senegal'in sömürgecilik sonrası duruşunda Sûfi uygulamaları benimsemeye yönlendiği gözlemlenmektedir (Lang, 2010).

Tarihçiler Senegal'e İslam'ın girişiyle alakalı ortak bir tarih üzerinde anlaşamamış olsalar da önemli bir kesim Senegal'de İslam'ın tekâmül etmesindeki önemli etmenlerden birisi olarak Arapçayı görmektedir. Arap dilinin erken dönemde Senegal'e geldiği açıktır ve girişinin en önemli tezahürlerinden biri bu bölgeye barışçıl

bir şekilde girmiş olmasıdır. Serigne Mbacké Fall bu durumu İslam'ın Senegal'e barışçıl ve barışçıl olmayan bir şekilde aşama aşama girdiği şeklinde yorumlamıştır. İlk aşamada, Kıtanın kuzeyinden Sahra Çölü üzerinden buraya gelen Müslüman Arapların ticaret kervanlarıyla ifade edilebilirken ikinci aşama, şehirlere ve iç bölgelere saldırı girişiminde bulunan cihatçı gruplar aracılığıyla yani kılıç gücüyle girdiğidir. Son olarak ise Kur'an-ı Kerim medreselerinde, tasavvuf meclislerinde vb. dini ritüellerin aktarılmasıyla yayıldığı ifade edilmektedir (Fall, 2008: 10-11).

2.2.1. Batı Afrika ve Senegal'de Tarikatların Tarihsel Süreci

Batı Afrika'daki İslami altyapı ve tarikatların durumu Kuzey Afrika ve Doğu Afrika'ya oranla daha zayıf bir yapı teşkil etmektedir. Çünkü bölge tarihinde görece geç kalmışlar ve 18. yüzyılın ortalarında ortaya çıkmışlardır. Louis Brenner, Batı Afrika'da tarikatların ortaya çıkışının tesadüf olmamakla birlikte bu tarikatların yalnızca dini bir değişim ve tasavvufi hareket olarak algılanmamalarından söz etmektedir. Brenner'a göre Batı Afrika'da tarikatlar; liderlerinin de bilinçli bakış açılarıyla toplumların sosyal ve politik anlamda modern dönüşümü için de bir potansiyel taşımaktadır (Brenner, 1988: 35).

Batı Afrika'ya İslam, Gana İmparatorluğu döneminde 1240'lı yıllarda ulaştı ve şehirlere yerleşen insanlar tarafından çevre bölgelere yayıldı. Bu bölgelerin en önemlileri arasında ise Timbuktu, Gine, Şenkîti yer almaktadır. Geçtiğimiz son üç asırda ise sahada eğitim merkezleri kuran ve farklı kabile ve bölgelerden öğrenciler toplayan sûfi tarikat şeyhleri ortaya çıktı. Bu yapılardan yetişip mezun olan öğrenciler ailelerinin yanına döndüklerinde başka merkezler kurdular. Haliyle dini yapılar doğal olarak çoğaldı ve müntesipleri arasında maddi manevi ilişkiler gelişti. Netice itibarıyla bu bölgelerde tarikatlar, İslam'ın yayılmasıyla birlikte doğru orantılı olarak gelişim gösterdi (Mbacke, 2018: 44).

Tasavvuf teriminin tarihsel gelişimi ve tarihte ilk kez ortaya çıkışı incelendiğinde, tarih terminolojisine hâkim araştırmacılar bu kavramın eski uygarlıklar arasında beşerî bir eğilim olarak bilinen manevi bir doktrin olduğunu savunmaktadırlar. Daha önce Arapların bilmediği bir kavram olarak tasavvuf; nefsi kötülüklerden ve günahlardan arındırmayı amaçlar. Kur'an-ı Kerimde ve hadislerde geçmeyen ancak anlamı ve manası bakımından tutarlılık gösteren bir kavramdır (al-Sehlî, 2005: 9).

Abdullah bin Masrata'ya göre Batı Afrika'da tasavvuf, Endülüs kökenliydi. Çünkü tarihçilerin çoğu da o bölgedeki ortaya çıkışını Endülüs'e atfetmektedir (Kemâl, 2013-2014: 228). Bu anlamda Mağrip Tasavvufu dediğimiz Batı Afrika'da ortaya çıkmış olan tasavvuf anlayışı genel Müslüman topluluklarda İslam tasavvufunu yansıtan bir imaj olarak kabul edilir ve toplum üzerindeki siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel etkileri hayatı her alanda derinden etkilemiştir. 11. yüzyılda, özellikle de Murabıtlar Devleti döneminde Batı Afrika'da yayılım gösterdiği görüşü hâkim olup ancak bu görüşü reddedenler ve Mağrip ülkelerinde tasavvufun bu dönemden önce ortaya çıktığını iddia eden tarihçiler de vardır (Câdullah, 1997: 125).

Kadir Özköse'ye göre Batı Afrika'da tarikatların geniş kitleler arasında yayılım göstermesindeki önemli etkenlerden birisi de takipçi kitlenin, şeyhlerine tam bir teslimiyet göstermeleridir. Bu ülkelerdeki toplumların tarikatlara ve tarikatların liderlerine duydukları güven başka bölgelerle kıyaslanmayacak kadar kuvvetlidir. Aynı zamanda Özköse, tarikatların kurucularının sosyal etkilerini ve gücünü göstermek amacıyla kurulduğunu ifade etmektedir (Özköse, 2018: 38-39).

Batı Afrika'da Tasavvufun dini yapılara dönüşmesi ve anlam kazanması ancak 15. yüzyılın sonlarına doğru gelişim göstermektedir. Bu nedenle tarikat ve tasavvuf kavramları Batı Afrika'da yenidir. Çünkü onlara göre Tasavvuf, manevi inziva ve ruhsal gelişimle ilgili kuralların bir parçasıdır. Afrika kıtasında tasavvuf ve dini yapılar aslında kendiliğinden gelişen ve bir doktrine dayanmayan kavramlar olarak gün yüzüne çıkıyordu. Bu kavramların bu coğrafyalardaki rolü İslam'ın pagan kabileler arasında yayılmasına odaklanmıştı. Bu yayılmayı sağlayan ve meşhur olan en önemli yapılar arasında Kâdiriyye, Ticâniyye ve bölgede yaygın olan Senûsiyye tarikatlarıdır (Sylla, 1986: 128).

Gazali ve Abdülkadir Geylani gibi büyük İslam alimlerinin tarih sahnesine çıkması sonucunda bu alan genişlemiş ve tasavvufî öğreti sistemi gelişerek yayılım göstermiştir. Bu bölgede tasavvuf, 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar uzanan bir süreç içerisinde 16. yüzyıldan itibaren hemen hemen tüm Afrika kıtasının başına musallat olup ülkelerini tehdit etmeye başlayan sömürgecilik olgusuna bir tepki ve başkaldırı neticesinde gelişim göstermiştir. Bu dönemde tarikatlar liderlerinin bakış açlarına ve direniş biçimlerine göre karakterize edilmiştir. Bu dönemdeki tasavvufî tarikatlar ciddi anlamda bir örgütlenme göstermemiş ancak dönemin gücünü ve refahını temsil etmişlerdir (Hûtiyyetu, 2005: 177).

Örneğin; Abdulkadir Geylani tarafından kurulan Kâdiriyye Tarikatı, müntesiplerinin gayret ve çabalarıyla İslam aleminin birçok bölgesinde geniş bir yayılım göstermiştir. Tarikatın en önemli özelliklerinden birisi, yapının gelişip genişlemesi ve yayılmasıyla aslında İslamiyet de Batı Afrika’da gelişerek yaygınlaşmış ve alt kollara bölünmüştür (Hârûn ve Ebû Selîm, 2017: 71).

Batı Afrika’da 17. ve 18. yüzyıllarda en fazla bilinen ve yaygınlık gösteren yapı Kâdiriyye Tarikatıdır. Tarikatın Senegal’de neşv-ü nema bulup bilinir hale gelmesi 19. yüzyılda Şeyh Sidiya vesilesiyle olmuştur. Kâdiriyye’nin bir alt kolu diyebileceğimiz Mürîdiyye Tarikatı daha çok Senegal’de yaygın olan bir tarikat olup Ahmedu Bamba tarafından 1888’te temelleri atılmıştır. Senegal’de mevcut en büyük dört tarikat Kâdiriyye, Mürîdiyye, Ticâniyye ve Lâyiniyye’dir. Bu yapılar Senegal’in tüm bölgelerine yayılmış durumdadır. Ülkenin en önemli dini yapılarından birisi olan Mürîdiyye Tarikatının merkezi Touba, Ticânîler’in merkezi Tivaouane ve Kaolack Lâyiniyye’nin merkezi ise Yoff’tur (Kavas, 2009).

Batı Afrika’da 17.yüzyılın sonları ve 18. yüzyılın başlarında Kâdiriyye Tarikatı bir dini yapı siluetinden çıkıp devletleşme yolunda ilerlediler. Örneğin; Osman bin Fûdî tarafından kurulan Fûllânî Devleti’nin kurucusu ve ilk halifesidir. İkinci önemli devlet yapısı ise Fûdî’nin öğrencilerinden olan Şeyh Ahmed Lobbo tarafından kurulan ve 40 büyük bilgin ve entelektüel şahsiyet ile yönettiği devlettir. Öyle ki Lobbo’nun tesis etmiş olduğu bu devlet yapısı zamanının en önemli ve en kurumsal devlet yapılarından birisini teşkil etmektedir (Hârûn ve Ebû Selîm, 2017: 89).

Burada Ticâniyye Tarikatı’nın Batı Afrika’daki varlık süreci diğer yapılardan kısmen ayrılmaktadır. Zira Ticânîler gerektiği durumlarda silaha ve kuvvete hiç çekinmeden başvurmuşlardır. Buna karşın Kâdiriyye Tarikatı ve mensupları sömürge güçleriyle dahi hoşgörü ve iş birliği ilişkisi kurarak sorunlarını çözme yoluna gitmişlerdir. Ticâniyye Tarikatı’nın lideri El-Hâc Ömer el-Fûtî sömürge güçlerine karşı ilan ettiği cihat ve silahlı direniş çağrılılarıyla son dönem Ticâniyye Tarikatının bakış açısını baştan aşağı değiştirerek hem bir dini yapının lideri konumunda hem de direnişi komuta eden bir lider olarak yer almıştır. Ticâniyye bu dönemde manevi faaliyetlerine devam eden bir dini yapı olmasıyla birlikte aynı zamanda bir mücadele hareketi olma özelliği kazanmıştır. El-Fûtî’nin ardından dini faaliyetlerini silaha başvurmadan icra eden ve bunların arasında Senegal’in Salum bölgesinde, Gambiya’da ve bazı Afrika ülkelerinde Ticâniyye yönteminin yayılmasına önemli katkıları olan Abdullah Niyas

ve oğulları liderliği devralmıştır. Senegal’de Ticâniyye Tarikatı İbrahim bin Abdullah Niyas liderliğinde hoşgörü ve kurumsallık anlamında ciddi ilerlemeler kaydetmiştir (Şelebi, 1981: 214).

Tarikatlar Sahra altı Afrika’nın genelinde önemli bir İslami güç olarak ön plana çıkmaktadır. Dini bir lideri merkeze alan ve onun yoğun tasavvufi öğretilerini izleyen tarikatlar, popüler dini inanç ve pratikte olduğu kadar siyasette de önemli bir rol oynamaya devam etmektedir. Liderler ve takipçilerinden oluşan bu büyük ağ, Sahra altı Afrika’da İslam’ın yayılması noktasında önemli araçlardan biri haline gelmiştir. Bununla birlikte birkaç tarikat ulusal sınırların ötesine geçmiş durumdadır. Örneğin; Senegal menşeli Ticâniyye Tarikatı’nın kuzey Afrika’nın genelinde, Mürîdiyye Tarikatının ise Batı Afrika, Avrupa ve kuzey Amerika olmak üzere çok ciddi bir takipçi kitlesi vardır (Quinn, 2003: 14).

2.2.2. Senegal’deki Tarikatlar

Tarikatlar, Batı Afrika ve Senegal’de halkın dini, sosyal ve ekonomik hayatında önemli ölçüde yer almaktadır. Tarikatların başında bulunan liderler düşünce sistemlerini takipçilerine aktarmakla kalmayıp bununla birlikte eğitim, kültür ve sosyal yardımlaşma alanlarında çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadır. Günümüzde tarikatlar Batı Afrika ve Senegal’de etkin ve güçlü bir şekilde varlıklarını devam ettirmektedirler. Senegal’in Müslüman toplumu, uzun süredir İslam’a ve Batı etkilerine maruz kaldığı süre boyunca yerli köklerine inatla bağlı kaldı. Senegal’in nüfusu, neredeyse her biri kendi siyasi ve ekonomik profiline sahip olan Sûfi tarikatları tarafından tanımlanmaktadır. Senegal’deki başlıca tarikatlar Mürîdiyye, Ticâniyye, Kâdiriyye ve Lâyiniyye tarikatları olarak ön plana çıkmaktadır (Hârûn ve Ebû Selîm, 2017: 67-68).

Senegal’de tarikatlar sömürge idaresinin baskısı altında bulunan istikrarını kaybetmiş bir toplumda sosyal uyumun merkezi gücü olarak ortaya çıktı. Günümüzde Avrupalı güçlerin müdahil olup işlerine karıştığı ve yaşam haklarını gasp etmediği bir Afrika ülkesi yoktur diyebiliriz. Bu güçlerin başında hiç şüphesiz İngiltere ve Fransa gelmektedir. Bu iki ülke tarafından kültürel varlıkları ve gelenekleri tamamen hiçe sayılarak sömürülen ve işgal edilen Afrika coğrafyası bugün halen bu işgal ve sömürünün zararını görmekte bir gelecek tahayyülü oluşmamaktadır. Gerçekten de

ister siyasi ister dini yapılara mensup olsun tüm silahlı direniş grupları, yerel savaşıların ordularıyla boy ölçüşemeyecek kadar güçlü olan Fransız sömürge güçleri tarafından ezilmiştir. Örneğin, Cezayir'i 100 yıldan fazla sömürgesi altında tutan Fransızların Afrika'yı işgal etmelerindeki bilinçaltını Fransız siyaset bilimci Guillaume Bigot katılmış olduğu bir televizyon kanalındaki söyleşide şöyle özetlemektedir: “Cezayirlilere şunu söylemeliyiz: Biz Fransızlar, Roma tarafından sömürgeleştirilmekten gurur duyuyoruz. Siz Cezayirliler, Fransa tarafından sömürgeleştirilmiş olmaktan gurur duymalısınız” (Bigot, 2021).

Fransa'nın Afrika'daki sömürü haritasına ve kontrol ettiği coğrafyaya göz atıldığında hemen hemen kıtanın yarısından fazlasını hegemonyası altına aldığı gözlemlenmektedir. Mali'den Fildişi Sahilleri'ne, Gine'den Benin'e, Nijer'den Senegal'e ve Moritanya'ya kadar birçok ülkeyi kontrol altında tuttu. Kolonileşme konusunda belki de 20. yüzyılın en büyük düşünürlerinden birisi olan Frantz Fanon, Batılı güçlerin Afrika üzerinde nasıl bir hakimiyet kurduğuyla alakalı Berlin Konferansını şu şekilde özetliyordu:

Berlin Konferansı, üç veya dört Avrupa bayrağı arasında sakatlanmış bir Afrika'yı parçalamayı başarmıştır. Şu anda mesele, bir Afrika bölgesinin Fransız veya Belçika egemenliği altında olup olmadığı değil, ekonomik bölgelerin korunup korunmadığıdır (Fanon, 2004: 27).

Resmî kaynaklara göre Senegal'de Fransız istilası 1891 yılında başlamış olup Senegal'in bağımsızlığını ilan ettiği 1960 yılına kadar bilfiil sürmüştür. Bu dönem ülke tarihinin geçtiği en önemli merhaleler olarak tarihte yerini almıştır. Bu süre zarfında Fransa, ülkenin yöneticilerine ve dini liderlerine karşı ezici bir baskı uygulamış, otoritesini ve varlığını kabul ettirmek üzere hiçbir faaliyetten geri durmamıştır.

1891 yılına kadar hem Portekiz hem Hollandalılar Senegal'i sömürmüştür. Bu yeni tarihsel süreçte artık tam anlamıyla bir sömürgecilik çağı başlamıştır. Fransızlar gelmeden evvel Senegalliler Fransızca nedir bilmiyorlardı, Avrupa'dan ithal edilen Hristiyanlık dininden bîhaberlerdi. İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar, Senegal halkının neredeyse hiçbiri Fransa vatandaşı olma hakkına sahip değildi. Vatandaş olmaktan ziyade kendi ülkelerinde mülk edinme hakkı, kanun önündeki hakları, oy kullanma veya en basit anlamda bir yerden bir yere seyahat etme hakkı gibi en insani haklardan dahi mahrum olarak aslında bir 'Fransız Tebaası' şeklinde hayatlarını idame

ettiriyorlardı. Senegal’de tarikatlar bu ezici baskı altında sömürge düzenine karşı bir duruş olarak gün yüzüne çıkmaya başlayacaklardı (Diouf M. , 1999: 67-68).

Tarikatlar genel anlamda toplum içerisinde bir sosyal birlik sağlama noktasında ekonomik ve psikolojik destek sağlayarak hayatın her alanında halka yardımcı oldular. Bu durum da halk nezdinde tarikatlara bakışta olumlu bir etki sağladı. Senegal’in Müslüman toplumu, uzun süredir İslam’a ve Batı etkilerine maruz kaldığı süre boyunca yerli köklerine ısrarla bağlı kaldı. Senegal toplumu neredeyse her biri kendi siyasi ve ekonomik profiline sahip olan Sûfi tarikatlar tarafından tanımlanmaktadır. En büyük iki tarikat olan Mürîdiyye ve Ticâniyye, merkezi hükümetle yakından bağlantılıdır. Bu birliktelik onlara önemli ekonomik faydalar ve ulusal düzeyde politika oluşturmada kilit bir rol sağlamıştır. Daha geniş bir bağlamda tarikatlar, Senegal’in diğer Afrika ülkelerinde patlak veren devrimci alevlenmelerinden ve isyanlarından kaçmasına izin veren istikrarlı bir tampon bölgesini temsil etmektedirler (O'Brien ve Coulon, 1990: 156-158).

Leonardo Villalon; Senegallilerin büyük çoğunluğunun mensubu olduğu Sûfi tarikatları, ülkedeki toplumsal örgütlenmenin önemli unsurları arasında yer aldığına dikkat çekmektedir. Villalon, İslamiyet ve dini yapıların siyaset üzerindeki etkisiyle ilgili yapılan araştırmaların genel anlamda toplumu ve devleti istikrarsızlaştırıcı bir eğilim ekseninde odaklandığına değinen yazar bu durumun Senegal’de farklılık arz ettiğini savunmaktadır. Villalon’a göre Senegal’de tarikatlar Afrika’daki en istikrarlı kurumlar arasında yer alarak aslında siyasi sistemin merkezi bir bileşeni konumundadır (Villalon, 1995: 67-68).

Senegal’de dini yapıların ve İslami sosyal hayatın ana eksenini tarikatlar oluşturmaktadır. Bu tarikatlar arasında örgütsel ve fikirsel olarak çok az düşünce farklılıkları olmakla birlikte zaman zaman ekonomik veya siyasi nedenlerle aralarında anlaşmazlıklar çıkabilmektedir. Fakat bu ihtilaf durumları Senegal halkının doğası gereği şiddet içermemektedir. Takipçi sayısı ve etki alanı bakımından ülkedeki en büyük iki tarikat Mürîdiyye (*Mürîdiyye Tarikatı IV. Bölümde ayrıntılı şekilde incelenecektir*) ve Ticâniyye’dir. Bu tarikatlar merkezi hükümetle yakından bağlantılıdır ve bu birliktelik onlara önemli ekonomik faydalar ve ulusal düzeyde politika oluşturmada kilit bir rol sağlamıştır (Quinn, 2003: 14-15).

Khadim Mbacke, Batı Afrika'da tarikatların sosyal hayata uyumlarını incelediği eserinde Senegal'de önem arz eden bu dört tarikatı detaylıca incelemiştir. Mbacke'ye göre Kâdiriyye tarikatının ve bu yapıya bağlı şahsiyetlerin ortaya çıkması Batı Afrika dini ve siyasi yapısı açısından önemlidir. Kâdiriyye Tarikatı; bölgede İslam'ın yayılması, eğitim ve müfredatın geliştirilmesi yoluyla toplumun ilerlemesine katkıda bulunduğu gibi, gerek âlimlerin ve entelektüel kimselerin eserleri gerekse ortaya koydukları doktrinlerle bölgedeki siyasi hayatın da gelişmesinde etkili bir rol oynamıştır (Mbacke, 2018: 30).

Adını Kâdiriyye tarikatına benzer bir şekilde kurucusundan alan Ticâniyye tarikatı Senegal'deki etkin yapılardan birisi olup 1781 yılında Cezayir'de Şeyh Ahmed Ticânî tarafından kurulmuştur. Tarikatın Batı Afrika'da yayılması ve gelişmesi 1815 yılında Ahmed Ticânî'nin vefatından sonra en önemli takipçilerinden birisi olan el-Hâc Ömer el-Fûtî tarafından gerçekleştirilmiştir. Ticâniyye Tarikatı Batı Afrika, Orta Afrika ve Büyük Sahra'da ciddi anlamda yaygınlık göstermiş ve etrafında birçok mensup toplanmıştır. Ticâniyye Tarikatı da Batı Afrika menşeli diğer dini yapılar gibi siyasetle iç içe olmuştur (Villalon, 1995: 67-68).

Mbacke'nin ülkedeki en ilginç dini yapı olarak bahsettiği Lâyiniyye Tarikatı Senegal sathındaki en büyük dördüncü tarikattır. El-Lâyin kelimesi, Allah ile ilgili olarak ilahi kelimesinin bir yansıması olup, İmam Lây olarak anılan Libas Tiaw tarafından 1843 yılında kurulmuştur. Lây, kırk yaşına geldiğinde kendisinin Mehdi olduğunu ve Allah'a davet etmekle görevlendirildiğini iddia edince, etrafında bulunan kimselerden bir grup onun bu beyanını büyük bir memnuniyetle kabul ettiler. Lây, aynı zamanda kendisini takip edenleri Fransız sömürge güçlerine karşı silahlanmaya davet ederek cihat çağrısında bulunmuş ve bizzat kendisi gruba liderlik etmiştir. İmam Lây, 1887 yılında vefat edene kadar kendi öğretisi ve doktrinlerini yaymak üzere çok çaba sarf etti. Senegal'deki diğer dini yapılardan ve liderlerinden farklı olarak Allah tarafından siyah ırka gönderilmiş bir peygamber olduğunu iddia ediyordu. Hatta öyle bir seviyeye gelmişti ki sözleri kabul edilmedikçe Müslümanın imanının eksik kalacağını söylerdi ve etrafına şöyle bir açıklamada bulundu: "Size söylüyorum yakınınız, dostunuz İmam Lây değişti. Çünkü Allah ona insanlara rehberlik etmesi ve dinine davet etmesi için bir görev verdi". Netice itibarıyla görüldüğü üzere Lâyiniyye Hareketi birçok yönüyle diğer tarikalara göre farklılık arz etmektedir. Tarikatın kurucusunun açıklamaları ve yapının günümüzdeki faaliyetleri sebebiyle görüşlerinin ve öğretilerinin, çoğu

Senegalli tarafından reddedilen bir hareket olarak ön plana çıkmaktadır (Mbacke, 2018: 36-38).

Senegallilerin kültürel düzeyi, ülke genelinde çok sayıda eğitim kurumu olması ve medyanın popüler eğitime katkısı nedeniyle hızla gelişme kaydetmektedir. Yurtdışındaki üniversitelerden mezun olanların sayısındaki dikkat çekici artış ve İslami çalışmalara merak sarmaları, ülkedeki bilimsel ve kültürel gelişmeye katkıda bulunmuştur. Ülke genelinde İslam ve tarikatlarla alakalı geleneksel metotlardan farklı olarak ciddi anlamda bilinçlenmeler oluşmuş durumdadır. Bu yeni yetişen, dış dünyayı gözlemlemiş olan modern kitle, bir tarikata bağlı olmanın ikincil bir mesele olarak ele alınması ve eleştirel bir bakışın getirilmesi hususunda hemfikirdir. Bu gelişmenin sonucu, kitleler arasında eleştiri ruhunun ortaya çıkmasıydı. Artık herkes her şeyi kabul etmiyor, tarikat liderlerinin direktif ve yönlendirmeleri bir vesileyle de olsa eleştirilebiliyor ve reddedilebiliyor. Bu gerçekler ışığında Senegal'de tarikatların kaderi diğer gruplarla örgütsel, bilimsel ve eğitimsel düzeyde rekabet edebilmelerine bağlıdır (A.g.e.: 45).

2.3. Senegal'de İslam ve Laiklik

Sanayi devrimi, aydınlanma, kölelik karşıtı hareket ve tüm cephelerde büyüyen bir üstünlük duygusuyla beslenen Batılı güçlerin İslam ve Afrika dünyalarına yayılması 19. yüzyılda yoğunlaşmış durumdaydı. Bu genişlemeyle birlikte artan bir sekülerleşme ve modernleşmeye yönelimde artış meydana geldi. Avrupa ekonomileri ve toplumları, diğer toplumlar için bir model haline geldi. Avrupa'da sekülerlik ve modernizm hızla zemin kazanıyordu. Onlara göre Batı medeniyeti üstündü ve Batılı olmayan toplumlar kendilerine sunulmuş olan bu modernleşme fırsatını değerlendirmeliydi. İslam ise korkulmaya ve uzak durmaya değer bir düşmandı. Ancak Müslüman toplumlar geri kalmışlıklarından dolayı onların bu durumu göz ardı edilebilir ve modernleşme sistemine entegre edilebilirlerdi. Batılılara göre Sahra Altı Afrika, medeniyet ölçeğinin en alt sıralarında yer almaya devam ediyordu. Bu sebeple seküler ve modern anlamda yeniden tam bir inşaya ihtiyacı vardı (Robinson, 2004: 82-84).

Afrika İslam'ı her şeyden önce yerel ve kendine özgü bir yapıya sahip olarak aslında ithal edilmiş bir dindir. İslami anlamda üst düzey bir yönetim organı veya atanmış din adamları ve doktrini düzenleyecek uluslararası bir organ yoktur. İslam'ın beş temel

ilkesine bağılılığın ötesinde özel bir eğitim veya öğreti standardı bulunmadığından, kıtadaki her bir camide vaaz ve uygulamalar arasında hatırı sayılır bir çeşitlilik bulunmaktadır. Batı'da, bir kişiyi bir ulus-devletin üyesi olarak tanımlayan 'Ben bir Amerikalıyım' veya 'Ben İngiliz vatandaşıyım' gibi bir ifade, bir kişinin kimliğinin önemli bir parçası olacaktır. Bu, Afrikalı Müslümanlar için de geçerli olabilir ancak önemli ek nitelermelere ihtiyaç bulunmaktadır. Birçok Afrikalı Müslüman için dini kimlikleri ulusal kimliklerinden daha önemlidir. Örneğin, Senegal'de büyük tarikatlardan birine üye olmak en az Senegal vatandaşı olmak kadar önem arz etmektedir (Quinn, 2003: 9).

İçinde bulunulan şartlar gereği küreselleşmenin getirmiş olduğu cazibeye rağmen devlet sınırları, etnik köken, sınıf ve dil, Afrika İslam toplumunu temelden ayırmaktadır. Aynı zamanda dinler arasındaki mezhepsel görüş farklılıklarına paralel olarak genellikle birbiriyle bağdaşmayan ideolojik gruplar da birbirinden ayrılmıştır. Bu grupların modern siyasi, ekonomik ve sosyal gelişmelere tepkilerinde temelden farklılık gösterir. Afrika'da seküler kesim, modernist, laik ve ilerici olarak tanımlanırken İslamcılar; muhafazakâr, gelenekçi ve köktendinci olarak tanımlanmıştır. Etki alanları içinde bulunmuş oldukları toplumların yapısı gereği nispeten sınırlı da olsa laikler için din, siyasi olarak değil bir vicdan meselesi olarak ön plana çıkmaktadır. Afrika'daki seküler kesim ve taraftarları sayıca az olmakla birlikte genellikle ciddi görevler ve makamlarda yer almaktadırlar (A.g.e.: 13).

Senegal'de İslam ve sekülerizm arasında karmaşık bir ilişki bulunmaktadır. Bir yandan tarikatlar geleneksel kültürel değerleri ve dini uygulamaları sürdürerek modernleşme sürecinde bir denge unsuru olarak rol oynayabilirlerken öte yandan sekülerizm baskısı ve modernleşme, geleneksel değerleri ve tarikatları sarsabilir ve etkilerini zayıflatabilir. Bağımsızlık sürecinden itibaren Senegal'de laik devletin konumu tarikatlar ve dini gruplar tarafından sorgulansa da ülkenin bu kavrama olan bağılılığı hiçbir zaman sarsılmadı. Aslında bu laik devlet anlayışındaki sarsılmaz durumu dil ile de açıklamak mümkündür. Afrika kıtasının hemen hemen her yerinde olduğu gibi Senegal'de de kelimenin tam anlamıyla devletin dili ile toplumun dili aynı değildir. Çünkü dil bir ülkedeki ideolojik mekanizmanın işleyişindeki en önemli figürlerden birisi konumundadır. Fransızca okur yazarlık ve her daim Fransızcanın önemine yapılan vurgu sebebiyle somut anlamda kültürel bir aktarım meydana gelmiştir (Dumont, 1983: 178).

Dilbilimci Caroll Myers Scotton, Afrika'daki bu durumun ideolojik anlamda genel bir tutum olduğundan bahsederek bunun aslında bir elitlik göstergesi olarak kullanıldığını ifade ederek 'elitler topluluğu' nitelendirmesinde bulunmuştur. Scotton'un bu yaklaşımı doğrudan Senegal için de geçerlidir. Bu elit topluluğu durumu iktidardaki kişilerin dil seçimleri yoluyla güçlerini ve ayrıcalıklarını korudukları bir strateji yöntemidir. Bu nedenle elitlik bir sınır koyma taktiğidir. Senegal'de sosyo-ekonomik hareketliliğe ve siyasi güce erişimi birtakım niteliklere sahip insanlarla sınırlandırmak için normlar ve dilsel kalıplar oluşturulmuştur. Böylelikle dil, bir anlamda toplumun modern ve seküler kesimiyle halk arasında bir paravan görevi görmüştür (Scotton, 1990: 25-27).

Laik yönetim sistemiyle idare olunan Senegal'de İslam'ın ve tarikatların ülkedeki siyasi duruş ve davranışlarının diğer ülkelerdeki gibi olmadığı açıktır. Senegal'de tarikatların ve dini kanaat önderlerinin ulusal siyasette büyük ağırlıkları vardır. Ülkedeki siyasi söylem, İslam'a ve tarikatlara yapılan olumlu göndermeler ve çağrılarla dolu olup tarikatları ifade eden semboller hemen hemen her yerde mevcuttur. Bununla birlikte, aynı zamanda İslam'ın siyasallaşmasına eşlik etmesi beklenebilecek toplumsal yapı içerisinde ister Müslüman ve gayrimüslim arasında ister Sûfi tarikatların birbirleriyle arasında olsun, dine dayalı sosyo-politik bölünmeler neredeyse yoktur. Çok küçük bir azınlığın dışında, ülkede fazlaca lanse edilen 'Laik Devlet' ilkesine hiçbir muhalefet gözlemlenmemektedir (Villalon, 1995: 2).

Öyle ki bağımsızlık sonrası dönemde gelenekçi tarikatların seküler yöneticilere olan desteği, hükümetin demokratik bir sürecin giderek artan şiddetli sancularından kurtulmasını sağladı. Senegal; Demokrasi ve yönetsel açıdan tehlikeli derecede istikrarsız bir bölgede iç istikrarı korurken, tartışmalı uluslararası meselelerde dengeli pozisyonlar alabilmeyi başardı. Hükümetin Sûfi liderlerle yakın ilişkisi, Senegal'in Arap ve Sahra-altı Afrika arasındaki değişken fay hattı üzerinde olmasına rağmen ülkenin daha saldırgan tutumda bulunan sınır komşularından bağımsız kalmasına yardımcı oldu. Örneğin; Sûfi tarikat liderleri 1990'larda Senegal'in Kuzey sınır komşusu Moritanya ile şiddetli anlaşmazlıklarda arabuluculuk rolü üstlendi. Bir başka örnek ise seküler politikacılar ülkedeki tarikatların da desteğini alarak İran ile çok yakın ilişkiler kurmayı reddetti. Hatta Senegal, İranlıları köktendinci propaganda yapmakla suçlayarak 1984 yılında ülkedeki İran Büyükelçiliğini kapattı (Lob, 2016: 320).

Senegal'in çağdaş siyasi hayatı, İslami ve Batılı kurumların bakış açılarının bir karışımıdır. Sömürge döneminde Fransız Batı Afrika'sının idari başkenti rolü, ülkenin önemini bir kat daha arttırdı. Bu durum bağımsızlık döneminde Senegal'e seküler, laik, demokratik ve oldukça merkezi bir konum sağladı. Bununla birlikte her dönemde olduğu gibi tarikatlar ülkenin siyasi gündeminin merkezinde yer aldı. Laik bir devlette tarikatların bu denli önem arz etmesinin en büyük sebebi Senegal hükümetlerinin yerel halkın desteğini almak ve meşruiyet sağlamak istemesidir. Hiç şüphesiz Senegal siyasetini Müslüman liderler yönetmekle birlikte İslami semboller ve söylem siyasi arenaya nüfuz etmiş durumdadır. Bu karşılıklı anlayış çerçevesinde ülkedeki tarikatlar devletin laik karakterine karşı çok fazla düşmanlık sergilemiyor. Aslında devlet ile tarikatlar arasında çoğu zaman muğlak olsa da simbiyotik bir ilişki mevcuttur. Devlet, güçlü ve verimli oy potansiyelleri olduğu için tarikatlara ihtiyaç duyarken, tarikatlar da siyasi ve ekonomik himaye için devlete bel bağlar (Roberts ve Roberts, 2000: 82).

Laik devlet sistemiyle seküler toplum yapısının korunmasının ve ülkenin tarikatlarla bezenmiş durumda olması özelliğın yanı sıra, Senegal siyasi sistemindeki istikrarı ve nispeten baskıcı olmayan yönetim biçimi nedeniyle Batı Afrika'da istisnai bir şekilde pozitif olarak ayrıştı. Senegallilerin kıtada işleyen ender demokratik sistemlerden birine sahip olma iddialarının gerçekten de makul bir temeli vardır (Faton, 1986: 299). Goran Hyden de Senegal devletinin kamusal alanın meşruiyetini artırmak ve korumak amacıyla bilinçli olarak hoşgörölü ve tutarlı bir yönetim biçimini tercih ettiğine vurgu yapmaktadır. Sömürü geçmişı olan ve birçok ekonomik problemle başa çıkmaya çalışan Senegal devletinin bu yönetim tarzı toplumun baskıya maruz kalmamasını sağlamıştır (Hyden ve Bratton, 1992: 135).

Senegal'de toplumun seküler modernist kesimini oluşturanlar İslam'a yeni bir bakış açısı getirmektedirler. Onlar İslam'ın gerektirdiklerine analitik olarak yaklaşır ve 21. yüzyıl ortamında İslam'ın yetersiz kaldığına inanır. Bununla birlikte İslam ile modernite arasında bir çelişkidenden bahsedemezler. Bu tür kişiler genellikle ne Batı karşıtı ne de batılılara karşı savunmacıdır. Bazı Senegalli politikacılar bu profilleriyle öne çıkmaktadır. Bir diğeri taraftan da Senegal'de tarikatlar, onları hükümet ile halk arasında aracılar olarak kullanan iktidardaki siyasi sistemle yakın ittifak içindedir. Onlar ise modern telekomünikasyon ve bilgisayar teknolojisini kullanan genç müritler aracılığıyla İslam'ı öğretiyor. Bu tür yollarla Senegal'de tarikatlar hükümetin siyasi ve

ekonomik yapısını daha az seküler bir yapıya dönüştürmeyi umuyorlar (Quinn, 2003: 14).

James Piscatori'nin terminolojisine göre Senegal'de İslam, paradigmatic olarak konformist bir yapıya dönüşmüştür. Çünkü burada İslam, kendisini modern laik devletin egemen siyasi gerçekliğiyle bir arada yaşama yeteneğine sahiptir. Tarikatların bir kısmına göre teorik olarak Müslüman camianın birliği ve klasik İslam düşüncesinde müminlerin başka herhangi bir bölümünün meşruiyetinin olmaması, bu uyum sağlamanın kendi içinde anormal olduğu anlamına gelir. Ancak Piscatori'nin çağdaş İslam dünyasında konformistlerin sayıca konformist olmayanlardan daha fazla olduğu şeklindeki argümanına ikna olanlar için bile Senegal'deki din ve siyasetin kendine özgü etkileşim modeli merak uyandırıcı ve kafa karıştırıcıdır. Senegal'de İslam laik bir devlete ciddi anlamda eklenmiş ve uyum sağlamıştır (Piscatori, 1986: 27-28).

Müslüman toplum, Senegal'in devam eden ılımlı politikası ve istikrarı için kritik öneme sahiptir. Tarikatların muhafazakâr liderliği, laik otoritelerle karşılıklı destekleyici bir ilişki kurarak neleri kazanabileceğini gördü. Tarikatlar, kim iktidara gelirse gelsin benzer şekilde çıkarlarını çok iyi okuyabilir. Fakat yine de tarikatların değişen kendi iç siyasi dinamikleri liderlerinin açık siyasi rolünü azaltmıştır. ABD Barış Enstitüsü (United States Institute of Peace) raporunda Senegal şöyle tanımlanmaktadır:

Senegal, siyasi İslam'ın yapıcı ve rejimi istikrara kavuşturan bir güç olabileceği gerçeğinin bir örneği olarak durmaktadır. Senegal; modernleşen, laik bir devlet ile Müslüman, muhafazakâr gelenek arasında bir denge kurmuştur. Demokrasi, dini olarak teşvik edilen tabandan gelen bir sosyal muhafazakarlıkla bir arada var olur (Dickson, 2005: 10).

Avrupalıların İslam ve Sûfi tarihine yönelik söylemlerine göre İslam'ın modern olarak adlandırılan her şeye karşı antipatisi vardır. Modern, modernite ve modernleşme terimlerinin doğru anlamlarına ilişkin bilimsel tartışmalar her kelimenin sayısız ve bazen çelişkili tanımlarını üretmiştir. Avrupalılara göre İslam dünyası pek çok tarihçi tarafından Avrupa keşif yolculuklarını, endüstriyel ve liberal devrimleri ve devlet gücünün genişlemesini çeşitli şekillerde kapsayan modern çağın inşa sürecine katılım sağlamadı. İslam dünyası tarafında ya modern eğilimlere karşı açık bir direniş veya bu

sürece dahil olma yönündeki umutsuz girişimler ya da İslam'ın modernleşme konusunda doğuştan gelen bir yetersizliği vardı (Glover, 2007: 10-11).

Senegal, Fransızlardan uyarlanmış ve kendi ulusal ihtiyaçlarına göre şekillendirilmiş bir hükümet yapısı ve kanunlar sistemine sahip laik bir Cumhuriyettir. Ülkenin yasal çerçevesi din hürriyetine saygı duymakla birlikte resmi olarak herhangi bir dini desteklememesi sebebiyle laiklik ilkelerine uygundur. İslam ve sekülerizm arasındaki ilişkinin karmaşık ve çok yönlü olabileceğini not etmek önemlidir. Senegal, İslami gelenekler ile laik yönetim arasında bir denge sağlamayı başarmış olsa da bu denge siyasi değişimler, sosyal dinamikler ve küresel olaylar gibi çeşitli faktörlerden etkilenebilir. Aslında bu anlamda Senegal tecrübesi, çoğunluğun Müslümanlardan oluştuğu bir toplumda dini gruplar ile laik yönetim arasındaki bir arada var olma potansiyelini göstermektedir.

2.4. Sûfi Tarikatlar ve Modernleşmeyle Etkileşimleri

Tarikatlar ve modernizm İslami gelenek içinde iki farklı akımı temsil eder ve bunların etkileşimi bir dizi tepkiye, tartışmaya ve yoruma yol açmıştır. Bu anlamda tasavvuf hakkında çok çeşitli tarifler yapılmış olup hem Batı dünyasında hem de İslam aleminde muhtelif yorumlar meydana gelmiştir. Batı'da, evrenin düzeni ve kanunları üzerinde görüş beyan etme yollarını öğreten bir akım manasında teosofi veya bunların dini ve ruhani boyutlarını incelemek anlamında mistisizm şeklinde tarif edilmiştir. Bununla birlikte ilerleyen süreçlerde tasavvufun ve mistisizmin farklı kavramlar olduğunun anlaşılmasıyla literatüre sûfizm kavramı girmiştir. Netice itibarıyla tasavvufi uygulamalar bir rehber riyasetinde her müridin kendi seviyesine göre katılım sağladığı tarikat olarak adlandırılan topluluklar etrafında şekillenmektedir. Tasavvufî yolun kendine mahsus birtakım ritüelleri olması gibi özelliklerinden dolayı bu anlamda mistisizmden ayrılmaktadır (Öngören, 2021).

Sûfi gelenek basitçe mistisizmle eş tutulamaz. Sûfizm birçok farklı uygulama rejimini ve bunları destekleyen sosyal kurumları, sanatı ve bilimsel gerekçeleri içerir. Ancak sosyal bilimlerin çoğunda ve Batılı kamusal söylemde Sûfîlerin 20. yüzyıl modernleşme teorisi senaryolarında öngörüldüğü gibi sosyal ve ekonomik kalkınma çalışmalarına uygun olmadığı öne sürülmüştür. Sûfi Tarikatlar Müslüman reformcuların da hedefi olmuştur. Pek çok kültür ve toplum biçimi aracılığıyla dünya

çapında geniş bir alana yayılan diğer evrensel dinlerde olduğu gibi İslam'ın yerel ve kültürel uygulamalara uyarlanması modernist incelemelerin konusu olmuştur (Day ve Bruinessen, 2007: 6).

İslam alemindeki modernist bakış açısına sahip pek çok düşünür, Sûfilerin yozlaşmış rejimlerle iş birliği yaptığı ya da en azından onlara hoşgörü gösterdiği algısı nedeniyle Müslümanların siyaseten gerilemesinde dini kurumları sorumlu tutuyordu. Bu düşünürlere göre Sûfiler yenilikçi yorumlardan hoşlanmamaları nedeniyle fazla geleneksel kalıyorlardı. Bu nedenle giderek sekülerleşen entelektüel ve siyasi elitlerin saldırılarının hedefi haline geldiler. Zira modernistlere göre Sûfiler İslam'ın fosilleşmiş, geri kalmış bir biçimini benimsiyorlardı. Tasavvufun modernist eleştirisinin İslam dünyasında evrensel olarak kabul görmediğini not etmek önemlidir. Bu eleştirilere Müslüman toplumlardaki farklı görüş yelpazesini yansıtan çeşitli tepkiler ve karşı argümanlar vardı. Bazıları tasavvufun maneviyatla akıl ve modernite ile çelişmeyen derin ve kişisel bir bağlantı sağladığını iddia etti. Diğerleri ise tasavvufun sosyal refah, hayırseverlik ve ahlaki öğretiler yoluyla İslam toplumlarına olumlu katkı yapma geçmişine sahip olduğunu iddia etti (Ayoob, 2007: 29-31).

Müslüman modernistler; takipçilerinin Sûfi tarikat liderlerine adeta teslim olmuş olmalarını şiddetle kınadılar. Liderlere bağlılıktan dolayı oluşan üst düzey saygının ve onların ayrıcalıklı konumlarını da eleştirdiler. Tarikata atfedilen bu özelliklerin yalnızca temel dini doktrini ihlal etmekle kalmayıp aynı zamanda modern özneye özgü kişisel özerkliğe uygun olmadığı da kabul edilmiştir. Aslında bu durum Batılı seküler modernite söylemleri ile 20. yüzyılın ikinci yarısındaki Müslüman reformist söylem arasındaki etkileşimi düşündürmektedir. Bu dönemde Sûfi tarikatların moderniteyle bağdaşmadığı yönündeki algı güçlendi ve zaten onlar da kendilerini modernizm karşıtı olarak sundu (Day ve Bruinessen, 2007: 7).

Müslüman ülkelerde farklı ideolojik bakışlar ve siyasi süreçler, tarikatlar karşısında özel bir duruş gelişmesine sebebiyet verdi. Özellikle Sömürgecilik deneyimiyle karşılaşan ülkelerde Avrupa tarzı eğitimin de uygulanmak istenmesiyle bir kısım Müslüman modernistler tasavvufu İslam'a yabancı olduğu gerekçesiyle değil de çağdaş dünyada geri kalmışlık ve modernizmin önünde bir engel olarak gördüler. Sömürge güçlerinin de bakış açıları bundan farklı değildi. Zira Sömürgeciler Sûfi liderleri ve onların takipçilerini kendi dayatmalarıyla topluma kazandırılacak veya siyasi sisteme dahil edilecek güçlü bir sosyal güç olarak görüyordu. Öyle ki bu durum

mezkûr ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmasından sonra dahi devam etti. Bağımsızlık sonrası hükümetler, Sûfi liderlerin ve ellerindeki toplumsal gücün devletin genel programına uygun hale getirilmesi için önemli çabalar sarf ettiler. Netice itibarıyla çağdaş Sûfi hareketler modern bir ideolojinin parçası olarak geleneklerini günümüz durumuna uyan yeni yollarla ifade etmek durumunda kaldılar. Sûfizm'e modernist bakış açısının en önemli öncülerinden birisi de doğduğu topraklarda sömürge deneyimiyle karşı karşıya kalan Muhammed İkbâl (1873-1938)'dir. Eğitimini devam ettirmek için gittiği Avrupa'da Nietzsche ve Bergson gibi modernist düşünürlerin eserleriyle karşılaşan İkbâl, İslami geleneklerin ve mirasın modern nazarla yeniden düşünülmesi gerektiğine ikna olmuştu. Öyle ki 1930 yılında 'İslam'da Dini Düşüncenin Yeniden İnşası' konulu bir konferans verdi (Ernst, 2022: 251-254).

Tasavvufun modernleşmeyi eleştirisi İslam toplumlarında geleneğin, maneviyatın ve dini uygulamaların modern dünyadaki rolüne ilişkin daha geniş tartışmaların bir parçası olarak ortaya çıktı. İslami öğretileri bilim, akıl ve modernitedeki ilerlemelerle uzlaştırmaya çalışan modernistler, tasavvufa eleştirel bir bakış açısı sundular. İkbâl gibi nispeten az sayıda düşünür tasavvufun modern ve gerçek bir değerlendirmesini yapmaya giriştiler. Modernistler, sûfi tarikatların ve onların kişisel ruhsal gelişime ve dünyevi meselelerden kopmaya yaptığı vurgunun, Müslümanları toplumlarının gelişimine ve ilerlemesine aktif olarak katılmaktan alıkoyduğunu iddia ettiler. Tasavvufun bireysel kurtuluşa odaklanması ve maddi kaygılardan uzaklaşmasının modern zorluklar karşısında Müslüman toplumların durgunluğuna katkıda bulunduğu inaniyorlardı. Bu anlamda Muhammed İkbâl'in vermiş olduğu konferans dikkat çekicidir. İkbâl aslında konuşmasında entelektüel kişiliğini ve modern bakış açısını izhar etmiştir. Bu noktada Faslı filozof Mohamad Aziz Lahbabi de Sûfizm ve Modernizm hakkında Müslümanlığın çöküşünün sebeplerinden biri olarak tasavvufu zikretmiştir. Çünkü Lahbabi'ye göre Sûfizm İslami kökenli bir kavram değildi ve İslam'ın orijinalliğine müdahale ederek zarar verdi. Lahbabi, Tasavvufun İslam öncesi geleneklerden ve diğer dinlerden karma unsurları bir araya getirmesinin İslami doktrinin saflığını sulandırabileceğine inanıyordu (Trimingham, 1971: 252-254).

Aynı şekilde Mısırlı Hukukçu Muhammed Abduh İslam'ın moderniteyi destekleyen bilimsel pozitivizm ve rasyonellikle tam bir uyum içinde olması gerektiğini vurgulamıştır. Abduh'un ve benzer düşüncede olan arkadaşlarının amacı Müslüman toplumları, İslam'ın sonraki yüzyıllarında ortaya çıkan İslam dışı birikimlerin sonucu

olarak gördükleri geri kalmışlık ve hurafelerden kurtarmaktı. Dolayısıyla Abduh'un fikirleri sadece Arap dünyasındaki modernist düşüncenin çoğunu oluşturmakla kalmadı aynı zamanda 20. yüzyılın başlarında Selefi hareketler olarak bilinen hareketlere de ilham verdi. Böylece Abduh'un İslam inancının rasyonel köklerini yeniden keşfetmek için saf İslam'a dönme reçetesinin iki ucu keskin bir kılıç olduğu ortaya çıktı. Bu durum İslamiyet içinde hem modernist hem de rasyonalist söylemin yanı sıra İslam'ın altın çağına geri dönme ve onu modern dünyada yeniden var etme yönünde daha gerçekçi bir çağrıya da ilham verdi (Ayoob, 2007: 6-8).

Aktarılan bu bilgilere ek olarak tüm modernistlerin tasavvuf konusunda aynı görüşlere sahip olmadığını belirtmekte fayda var. Bazı modernist bilginler tasavvuf öğretilerinin modern düşünce ışığında yeniden yorumlanmasını savunurken diğerleri modern değerlerle bağdaşmadığını düşündükleri bazı tasavvuf uygulamalarının tamamen terk edilmesi çağrısında bulundular. 19. yüzyılın sonlarına doğru geldiğinde dünyadaki hemen hemen tüm Müslüman ülkeler Avrupalılar tarafından işgal edilmiş ve sömürgeleştirilmişti. Tüm bölgesel güçler sömürge rejimleri tarafından tek tek yıkılırken Sûfi tarikatlar geriye kalan en güçlü kurumlar olarak yer almaktaydı. Bu sebeptendir ki Sûfi tarikatlar birçok alanda sömürgecilere karşı direniş gösterdiler. Bunun en bariz örneği hem Fransızlara hem de İtalyanlara karşı yıllar süren bir mücadele veren Sudan'daki Senûsiyye tarikatıdır. Bu nedenle tarihçiler modern Libya'nın kuruluşunun bir tarikatın temelinde inşa edildiğini vurgulamaktadırlar. Aynı şekilde Batı Afrika'da bulunan Ticâniler sömürgecilik karşıtı direniş için temel anlamda potansiyel taşıyan Sûfi tarikatların başında yer alıyordu (Ernst, 2022: 260-261).

Müslüman yöneticilerin yerini Avrupalı sömürgeci güçlerin alması da Müslüman dünyasında meşru otorite meselesini yeniden gündeme getirdi. Müslüman yöneticiler, Müslüman tebaayı yönettikleri sürece böyle bir yönetimin dini meşruiyet kurgusu sürdürülebilir bir durumdu. Ancak sömürge düzeninde Müslüman yöneticilerin yerine Avrupalı yöneticiler gelince Müslüman dünyasında otoritenin dayandığı paradigma tamamen değiştirdi. Avrupa yönetimi altındaki Müslüman ülkelerin artık Dârü'l-İslam yani 'İslam Beldesi' olup olmadığı da dahil olmak üzere temel dini-politik sorular gündeme gelmeye başladı. Eğer öyle değilse onları İslami statülerine döndürme noktasında kolektif ve bireysel olarak tüm Müslümanların hakkı olduğu ileri sürüldü. O halde İslam hukukuna göre Müslüman halkın inanmayan sömürgeci güçler

tarafından yönetilmesi tanım gereği mümkün değildi. Bu durumda doğal olarak sömürge rejimlerini devirmeye çalışıp onlara direniş göstermek bireysel ve kolektif olarak tüm Müslümanların görevi haline gelmişti (Ayoob, 2007: 8).

Sömürge yöneticileri Sûfi tarikatlarının iyi bir şekilde organize edilmiş ve yüksek motivasyonla hareket eden yapılar olduklarını biliyorlardı. Nispeten onların gücünden çekiniyorlar ve kısıktıcı durumlardan uzak durmayı tercih ediyorlardı. Aksi taktirde tarikatlar ile takipçileri arasındaki yoğun sadakat bağları kendi otoriteleriyle rekabet edebilecek seviyedeydi. Bu nedenle, sömürge döneminde tarikatların muhalif bir rol üstlenebilmesi şaşırtıcı değildir. 1830'a gelindiğinde Fransız sömürge yetkilileri, Cezayir'i işgal ve fethetmelerinin, Cezayir'in ulusal kimliği olarak gördükleri güçlü Rahmâniyya Sûfi tarikatını fiilen güçlendirdiğini gözlemlediler. Fransa'nın Cezayir'i işgali sürecinde Rahmâniyya, Fransızlara karşı en fazla direniş gösteren tarikat olmuştur. Öyle mücadele vermişlerdir ki Fransızlar arasında 'Cezayir Ulusal Kilisesi' olarak adlandırılmışlardır (Smith, 2011: 158).

Sûfi tarikatların sömürge düzenine dahil edildiği birçok örnek vardır. Bu örneklerden birisi de Hindistan ve Pakistan sınırındaki Pencap bölgesindeki tarikatlardır. Bu yapıların liderleri İngiliz sömürge güçleriyle anlaşma sağlayarak hem yönetimde söz aldılar hem de İngilizler ile olası bir çatışmanın çıkmasına engel oldular. Öyle ki bazı tarikat liderleri I. Dünya savaşında İngilizlerin asker toplaması için takipçileri üzerindeki nüfuzlarını kullanmaktan çekinmediler. Tarikatlar sömürü güçlerine karşı bu sağduyulu yaklaşımlarına rağmen Pakistan'ın bağımsızlığını kazanmasında önemli rol oynadılar. Kırsal bölgelerdeki güçlü tabanları ve takipçi ağlarıyla siyaset alanında söz sahibi oldular. Sömürge güçleriyle iş birliği yaparak halklarını çatışmasız ve sağduyulu bir ortamda bağımsızlık sürecine götüren Sûfi grupların benzer bir örneği de Senegal'deki Mürîdiyye tarikatıdır (*Mürîdiyye Tarikatı; IV. Bölümde ayrıntılı şekilde incelenecektir*). Geniş takipçi ağları ve siyasi ilişkilerle hem sömürge döneminde hem de bağımsızlıktan sonra yer fıstığı pazarını kontrol etti. Fransız yetkililerle ve daha sonra Senegal bürokrasisiyle kurmuş oldukları iyi ilişkiler bu grubun başarılı olmasında önemli bir etken olmuştur (Ernst, 2022: 263-264).

Dolayısıyla sömürgecilik deneyiminden İslami cihat kavramının modern siyasi anlamda özgürlük ve bağımsızlık için karşılıklı mücadele anlamı ortaya çıktı. Bu anlamda cihat, İngiliz Hindistan'ından İngiliz-Mısır Sudan'ına, İtalyan Libya'sından Fransız Cezayir'ine kadar birçok sömürgecilik karşıtı savaş ve ayaklanmanın

gerekçesini ve gerekçesini sağladı. Sonuç olarak, vatanın savunulması ve Dârü'l-İslam'ın savunulması yönündeki dini yükümlülük popüler Müslüman tahayyülünde ayrılmaz bir şekilde birbiriyle iç içe geçmiş hale geldi. Bu başkaldırı; 19. ve 20. yüzyıllarda tarikatlar ve Müslüman topluluklar tarafından Batı sömürgeciliğine karşı yürütülen direnişlerin mantıksal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bugün işgale ve tahakküme karşı direnişin ana aracı olarak siyasal İslam meşruiyetini ve inanılrlığını büyük ölçüde cihat teriminin Müslüman topraklar ve halklar üzerindeki yabancı hakimiyetine karşı direnişle eşitlenmesinden almaktadır (Ayoob, 2007: 8).

Sömürgecilik karşıtı direnişin ilk örneklerinin görüldüğü Cezayir, Hindistan, Sudan ve Libya gibi bölgelerde modern öncesi Sûfi tarikatlar sömürgeci güçlerden kurtarılan topraklarda otorite kurma girişimlerinde bulundular. Mısır'daki Müslüman Kardeşler ve Pakistan'daki Cemaat-i İslami gibi çağdaş İslamcı siyasi oluşumlar hem Selefi entelektüel geleneğinin hem de Müslüman dünyasındaki 19. yüzyıl sömürgecilik karşıtı Sûfi liderlerin pratik çabalarının mirasçılarıdır (Peters, 1980: 151).

Tasavvufun modernist eleştirisinin İslam dünyasında evrensel olarak kabul edilmediğini ifade etmekte fayda vardır. Yukarıda da değinildiği üzere bu eleştirilere Müslüman toplumlardaki farklı görüş çeşitliliğini yansıtan çeşitli cevaplar ve bakış açıları bulunmaktadır. Bazı modernist araştırmacılar tasavvufi bakış açısının modernite ışığında yeniden yorumlanmasını savunurken diğerleri modern değerlerle bağdaşmadığını düşündükleri birtakım tasavvufi uygulamaların tamamen terk edilmesi gerektiğinin altını çizmişlerdir. Aslında araştırmacıların genel olarak vurguladıkları nokta geleneksel manevi uygulamalar ile hızla değişen dünyanın getirdikleri arasındaki geçirgenliğin uyumudur.

Buna ek olarak tasavvufi figürler ve kavramlar içinde buldukları toplumlar açısından kültürel bir öneme sahip hale gelmiştir. Pek çok gözlemci tasavvufu geleneksel İslami literatür açısından marjinal olarak tasvir etmiştir. Dünya modernleşip daha eğitilmiş bir seviyeye ulaştıkça tasavvufun ortadan kalkacağını ve moderniteyle uyum sağlayamayacağını savunmuşlardır. Fakat tüm bu görüşlere rağmen tasavvuf yüzyıllar boyunca İslam'ın merkezinde yer almış ve toplumlar arasında gelişimine devam etmiştir. Sûfiler her ne kadar asosyal, apolitik ve pasif olarak tanıtılsalar da tarih boyunca geniş bir alanda siyasi ve ekonomik ilişkileri göz doldürmüştür. Bu anlamda da modernizasyonla ilgili olumsuz bir duruşları olmamış olup aksine uyum sağlamışlardır (Hill, 2021: 55).

Netice itibarıyla İslam geleneği içinde ibadet ve mistik bir akım olarak sûfi hareketler, İslam aleminde yaşanan modernleşmenin ve bunun getirdiği birtakım zorluklara maruz kalmıştır. Batılı toplumların sanayileşme sürecinde yaşadıkları; hızla genişleyen kentsel nüfus, seküler genel eğitimin yayılması, kent ve kırsal sosyal hiyerarşilerinin aşınması, artan hareketlilik ve bilgiye erişim gibi tüm bu yeni deneyimler Müslüman topluluklarda karşılaştırılabilir etkileşimler meydana getirdi (Day ve Bruinessen, 2007: 3-4).

Bu etkileşim ve gerilimlere cevaben hem tasavvuf hem de modernizm içinde farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bazı Sûfi tarikatlar uygulamalarını modern düşünce ve değerlerle uyumlu şekillerde yeniden yorumlamaya çalıştılar. Bir kısım modernistler ise bilim dışı veya modası geçmiş olarak algıladıkları şeyleri bir kenara bırakırken etik öğretilerini koruyan daha ılımlı bir tasavvuf yaklaşımını savundular. Genel olarak tasavvuf ve modernizm arasındaki ilişki muhtelif Müslüman toplumlar ve bağlamlar arasında farklılık göstermektedir. Bununla birlikte modern dünyanın değişen gerçeklerine uyum sağlanırken geleneğin özünün nasıl korunacağına dair İslam içinde süregelen bir diyalog yansıtılmaktadır. Aynı zamanda İslam'ın ve tarikatların modern dışı kalması Batı tarafından ötekileştirilmesi sebebiyledir. Bu açıdan bakıldığında tarikatlar gibi popüler sosyo-dini hareketlerin ve tasavvufun modernizm karşısında olumsuzlanmasından ziyade modern dönüşümler olarak görülmesi gerektiği unutulmamalıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜRİDİYYE TARİKATININ KURUCUSU

ŞEYH AHMEDU BAMBA

Bu bölüm Mürîdiyye Tarikatı'nın kurucusu olan Senegalli İslam alimi ve mutasavvıf Ahmedu Bamba etrafında yoğunlaşmaktadır. Afrika kıtasının Sûfi yenilenme ve aydınlanma eğilimine sahip önemli düşünürlerinden biri olan Ahmedu Bamba'nın yaşam serüveninin ve sömürge güçleriyle olan ilişkilerinin inceleneceği bu bölümde Bamba'nın düşünce dünyası, yenilikçi yaklaşımı ve ideolojik çağrısı hakkında bilgiler sunulacaktır.

Ahmedu Bamba; İslam dinine bağlılığı ve takipçileri üzerindeki modernist fikirlerinin etkisiyle Senegal tarihinde önemli bir yer edinmiştir. Ülkesine olan bağı, alçakgönüllülüğü ve başkalarına hizmet etmeyi vurgulayan bir İslami bakış açısını teşvik etmeye çalıştı. Bamba'nın öğretileri çok çalışmanın, kendine güvenmenin ve bilgi peşinde koşmanın önemine odaklandı. Yaşamı boyunca sömürge yetkililerinin baskı ve yıpratmalarına maruz kaldı. Ancak inançlarına olan bağlılığı ona bir takipçi kitlesi kazandırdı. Kurduğu Mürîdiyye Tarikatı bugün dünyadaki en etkili Sûfi tarikatlarından biri olmaya devam ediyor ve Ahmedu Bamba; saygı duyulan bir ruhani lider konumunda dayanıklılık, inanç ve toplumsal dönüşümün sembolü olarak Senegallilerin kalbinde yer alıyor.

3.1. Ahmedu Bamba'nın Hayatı, Kişiliği ve Vefatı

Şekil 3.1: Şeyh Ahmedu Bamba

Kaynak: Kimball, 2018: 292.

İlgili görsel Ahmedu Bamba'nın elimizdeki tek fotoğrafı olup 1913 yılında Fransız sömürge yetkilileri tarafından çekilmiştir.

Ahmedu Bamba'nın hayatını incelerken onun yaşamış olduğu dönemi ve onun siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan nasıl bir çizgide konumlandığını ve hareketini nasıl kurmaya başladığını bilmek gerekir. Senegal'de etki alanı ve takipçi sayısı anlamında en güçlü Sûfi tarikat olan Mürîdiyye tarikatının kurucusu ve lideri olan Ahmedu Bamba, 1853 yılında Senegal'in Mbacke Baol köyünde ilimle işigal eden mütedeyyin bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Çocukluk yıllarını anne babası ve

dayılarının yanında geçiren Bamba ilk eğitimini ailesinin yanında almıştır. Özellikle dayısı Mouhamed Bouso yaşadıkları dönemin en seçkin ilim adamlarındandı. Annesi Sokhna Maryama Bouso çocuklarının eğitiminde İslam'ın ilkelerinden ilham alan dindar bir kadın olarak ailede yer almaktaydı. Ahmedu Bamba bu sayede Kuran'ı çok erken ezberledi ve aynı zamanda sağlam bir dini eğitim alabilmek için Arap dili ve edebiyatına hâkim oldu. Bu zeki çocuğun geleceği, vazgeçilmez düşünceleri ve cesur duruşu ile ülkesinin tarihi için önemli bir öneme sahip olacak ve Senegal'de birçok alanda büyük etkiye sahip olacak etkili bir Sûfi hareketin kurulmasıyla sonuçlanacaktır (Mbaki, 2008: 26).

Mürîdiyye Tarikatı'nın kurucusu Ahmedu Bamba'nın doğumuyla birlikte aslında Senegal'de başka bir şeylerin de fitili ateşleniyordu. Zira Bamba'nın doğumu Fransız Valisi Louis Léon César Faidherbe'in (1818-1889) iktidara gelmesiyle aynı tarihlere denk gelmektedir. Faidherbe, 16 Aralık 1854 yılında Batı Afrika Genel Valisi olarak atanmış olup Fransa'nın Batı Afrika'daki hegemonyasının kurucusu olarak kabul edilmektedir. Fransız kâşifler Senegal'in yer altı ve yer üstü zenginliklerini tanıtmış Faidherbe de bu toprakları Fransız egemenliği altına almak için projeler geliştirmiştir. Faidherbe, Senegal'den Afrika kıtasının doğusuna Kızıldeniz'e kadar uzanan bir Fransız-Afrika imparatorluğu kurma hayalindeydi. Vali Faidherbe yönetimindeki Fransız güçleri karşılaştıkları her türlü direnişi çok sert yöntemlerle bastırmalarıyla ün saldılar. Uğradıkları her yerleşim yerini yerle bir ederek bölge halkını katlettiler (Kimball, 2018: 41-45).

Faidherbe; yönetim kabiliyeti, Fransız merkezi hükümetinden aldığı destek ve izlediği politikanın sadeliğiyle planlarını uygulamada çok başarılı oldu. Onun Senegal'de uygulamış olduğu en büyük askeri yeniliklerinden biri 1857'de kurmuş olduğu Senegalli Tüfekçiler (Tirailleurs Sénégalais) teşkilatıydı. Bu teşkilat Fransızlar tarafından uzun süre önce köle edilmiş tutsaklardan oluşturulmuştu. Silah altında kaldıkları süre akabinde serbest kalacakları vaadiyle birçok Senegalli kendi vatanlarında silahlı militanlar olmuşlardı (Barrows, 1976: 108).

Faidherbe liderliğindeki Fransız güçlerinin en önemli gündemi Senegal halkının en başta kültürel olarak yozlaştırılmasıydı. İlk iş Fransız menşeli okullar kurarak toplumu Fransız dili ve kültürüyle asimile etmektir. Bununla birlikte bir yandan Fransız okulları kurulurken diğer yandan zaten var olan ve İslami eğitim veren Müslüman eğitim kurumları teker teker tasfiye ediliyordu. Faidherbe, Fransız sömürge kantonları

oluşturdu. 1872 yılında Saint-Louis, Gorée, Rufisque ve Dakar şehirlerinde yaşayan Senegallilere Fransız vatandaşlığı statüsü verilerek Fransa'nın doğal bir bölgesi haline getirildi. Geri kalan bölgeler ise artık Fransa'nın tebaası olarak adlandırıldı. Ayrıcalık tanıyan bu dört bölgedeki insanlar bir nevi kendi kimliklerini yeniden inşa sürecine girdiler. Fransız sayılacaktı. Fransız sömürü ve asimilasyon fikrinin en bariz örneğini burada müşahade edilmektedir. Bu bölgelerdeki Senegalliler artık ten renkleri haricinde tam bir Fransız kabul edilmekteydi (Diouf M. , 1998: 672).

Bu bölgelerde iyi eğitim alabilen ve kendisini bir şekilde yetiştirmiş olan sayıca çok az olan Senegalli 'evrimleşmiş' olarak kategorize edilirken artık bu kimseler Fransız vatandaşlığı olabilir ve artık bir 'elit' olarak yaşamlarına devam edebilirdi. Bu seçilmiş ve yetiştirilmiş olan aydınlardan birisi olan ve günümüzde Senegal'in başkenti Dakar'da bulunan havalimanına ismini veren, Fransız ulusal meclisindeki ilk siyahi vekil olarak tarihe geçen Blaise Diagne'dir (Gençoğlu, 2021).

Blaise Diagne, spesifik olarak Fransızlar tarafından seçilmiş ve örnek teşkil etmesi açısından meşhur edilen bir karakter olarak ön plana çıkmaktadır. Fransızların desteğiyle politik anlamda bir şöhret kazanmış ve Fransız hükümeti tarafından temsilciler meclisine seçilmesi uygun görülmüştür. Diagne, bu anlamda Fransız temsilciler meclisine seçilmiş olan ilk siyahi Afrikalı olma özelliğini de taşımaktadır. Fransızların sömürüye olan bakış açılarına en üst düzeyden bir örnek verecek olursak; 1884 yılında sömürgeciliğin önde gelen savunucularından birisi olan ve Fransa'da iki kez Başbakanlık görevinde bulunan Jules Ferry, Fransız Temsilciler Meclisi'ne hitaben yapmış olduğu bir konuşmada şöyle hitap etmiştir:

Beyler, daha yüksek sesle ve daha dürüst konuşmalıyız! Açıkça söylemeliyiz ki, üstün ırkların ilkel ırklar üzerinde hakları vardır. Tekraren söylüyorum ki üstün ırkların önemli bir görevi vardır. Üstün ırklar ilkel ırkları medenileştirmek ve modernleştirmek üzere yükümlüdürler (Ferry, 1884).

Faidherbe, 1865'te Senegal'i sonsuza dek terk ettiğinde arkasında, iç kısımlara giden önemli bir nehir yolu boyunca ve Saint-Louis ve Sierra Leone kıyıları boyunca üzerinde birkaç Fransız yerleşim bölgesinin bulunduğu Fransız kontrolünde bir sistem, siyaset ve ekonomik nüfuz bıraktı. Faidherbe, her ne kadar sert önlemler olarak ciddi kısımlara girişse de istikrarsız bir siyasi sistem inşa etmesiyle öne çıktı ve Senegal'in çoğunu işgal görevi daha sonraki dönemde farklı valilere veya generallere düşecekti.

Bununla birlikte Faidherbe'nin Fransız Batı Afrika'sının nihai oluşumuna başlıca katkısı bu militarizm ve kanlı saldırı geleneğiydi (Barrows, 1976: 114).

Ahmedu Bamba'nın doğduğu ve yaşam sürdüğü yıllar işte böyle ciddi siyasi istikrarsızlıkların ve bilinmezliklerin olduğu bir dönemdi. Günümüz dünyasında İslam ve Müslümanlarla ilişkilendirilen tüm kötü olaylar ve çatışmalara rağmen o kendi zamanında siyaset üstü hareket ederek hayatı boyunca barış ve sosyal adalet üzere şiddet içermeyen bir mücadeleye öncülük etmeyi başarmıştır. Ahmedu Bamba gibi hayatının yaklaşık 33 senesi sürgün, ev hapsi ve baskılarla geçen bir insanın bu denli taraftar toplaması, milyonlarca insanı etkisi altına alması, fiziksel güç ve şiddet kullanmadan bir ulusun kurtuluşuna, bağımsızlık mücadelesine öncülük etmesi takdire şayandır (Kimball, 2018: 7-8).

Babasının kurmuş olduğu okulda öğretmen olarak çalıştı ve birçok Senegalli gencin yetişmesinde öncülük etti. 1881 yılında babasının vefatından sonra ise okulun yönetimini devraldı. Ahmedu Bamba, Bou-Tilimit'te (Moritanya'da bir şehir) Şeyh Sidiya (1869-1924) üzerinden Kâdiriyye tarikatıyla tanışmış oldu. Etrafindakileri genç yaşta etkilemeye başlayan Bamba, çevresini ilme ve öğrenmeye davet etti. Bu davetleri ileride kuracağı Mürîdiyye Hareketinin temellerini oluşturacaktı. Ahmedu Bamba'nın ses getiren beyanatları ve eğitim stratejilerine getirdiği yeni bakış açısı entelektüel, dini ve siyasi çevreler tarafından da dikkate alınacak ve ülkedeki tanınırlığı biraz daha artmış olacaktı (Le Mouridisme et Son Fondateur, 2023).

Ahmedu Bamba, Mahatma Mohandas Gandhi'nin (1869-1949) çağdaşı, Martin Luther King'den de (1929-1968) birkaç on yıl önce yaşamıştı. Birçok kaynakta Bamba'nın bu iki isimle özdeşleştiği vurgulanmaktadır. Çünkü o da bir barışçı olarak yaşamış ve barışı savunan savaş karşıtı bir lider olmuştur. Gandhi ve Bamba birbirlerini hiç görmediler ve tanımıyorlardı. Fakat ikisinin de mücadelesi halklarını emperyalist güçlerden korumak ve şiddet içermeyen bir yolla onları ülkelerinden uzaklaştırmaktı. Ghandi, Baghavat Gita öğretilerinden, King ise İncil'den aldığı ilhamdan bahsederken Ahmedu Bamba bu husustaki ilhamını büyük oranda İslam'dan ve kendisinin onun hizmetçisi olarak (Hâdim Rasûl) addettiği Hz. Muhammed'den alıyordu. Bamba'nın temel inancını ilan ederek siyasete İslami bir bakış getirmesi laik Fransız sömürü güçleri tarafından sert tepkiler görmesine ve hatta sürgüne gönderilmesine neden oldu (Kimball, 2018: 14-15).

Ahmedu Bamba hakkında birçok kaynakta Senegal'in İslami Gandhi'si benzetmesi yapılmaktadır. Onun öğretileri dünyaya ve Senegal'in geri kalanına yayılacak ve içlerine kadar nüfuz edecekti. Ahmedu Bamba en çok Fransızlara karşı yürüttüğü 'Sûfi Direnişi' ile hatırlanır. Senegal'in Ticani liderlerinden bazıları işgalci Fransız sömürü güçlerine karşı silahlanma çağrılarını yaparken, Ahmedu Bamba sömürgecilerle kin içermeyen bir yaklaşımla onları bilgi birikimi ve zekasıyla alt edebileceğini güçlü bir şekilde vurguladı (Amoako, 2022).

Ahmedu Bamba, ülkesinin bu yeniden kalkınma ve canlanma sürecinde hayatının her döneminde olduğu gibi şiddete karşı durdu ve her türlü karışıklığı engelledi. Müslüman liderlerin şiddet kullanımına ilişkin önceki deneyimlerini temel aldı ve kalkınma çabalarının şiddet içermeyen yollarla sürdürüldüğünü tartışmasız bir şekilde gösterdi. Ahmedu Bamba'nın hayatı ve edebi üretimindeki şiddet karşıtı retorik duruşu aslında onun kişiliği ve hayata bakış açısı hakkında bize bilgi vermektedir (Glover, 2007: 58).

Ahmedu Bamba ölümüne dek kendisine inananları eğitime, dil çalışmalarına ve pozitif ilimlere öncelik vermeye teşvik etti. Kendisi, ardında Arapça ve Wolofça birçok eser bırakarak büyük bir Müslüman entelektüel olarak Senegal tarihine damgasını vurmuştur. Vefat ettiğinde yaklaşık yüz bin kadar müridi bulunmakla birlikte birçok edebi eseri Senegal halkına bir miras olarak bırakmıştır. Bamba'nın en büyük hayali doğup büyümüş olduğu topraklarda büyük bir eğitim müessesesi bırakmaktı. Doğduğu, yetiştiği topraklar onun için çok önem arz etmekteydi. Bu sebeple hayali olan eğitim müesseselerinin temelini Touba şehrinde attı. Touba şehri Ahmedu Bamba ve Mürîdiyye Tarikatı açısından ciddi önem arz etmektedir (Mulago, 2005: 296).

Touba şehrine ismini veren bu kelimenin manasıyla alakalı çeşitli yorumlar bulunmaktadır. İslami literatürde güzel, iyi ve hoş olan anlamlarına geldiği gibi cennette olduğuna inanılan bir ağacı da temsil etmektedir. Birçok farklı milletin dilinde de bizzat cennet kelimesinin tariflendirilmesinde kullanılmıştır. Bu anlamda tûbâ kelimesi ya cennetin ta kendisi ya cennette yer alan bir ağaç ya da kendi haddi zatında bir cennet ağacı olarak rivayetlerde yer almaktadır (Erbaş, 2012).

Senegal'in başkenti Dakar'a yaklaşık 200 km mesafede bulunan Touba şehri Mürîdiyye Tarikatının merkezi olarak addedilmektedir. 1888 yılında Ahmedu Bamba'nın Kuranı Kerimde geçen Tûbâ ağacından ilham alarak kurduğu şehir dini

yapısıyla öne çıkmakta ve adeta özerk bir bölge konumundadır. Bamba'nın görüşüne göre sağlam ve dindar bir nesil yetiştirmenin yolu temiz bir çevreden ve temiz beslenmeden geçmektedir. Bu sebeple Touba şehrinin ve bu şekilde tesis edilmesi planlanan birçok yerleşim yerinin kurulmasındaki ana gaye Bamba'nın zihin dünyasında eğitim anlamında bambaşka bir biçimde tezahür etmektedir. Hatta bu yerleşim yerlerinin sevgisi kendisinde öyle bir noktaya gelmiştir ki Touba için şöyle dediği nakledilmektedir: "Benim için diğerlerinden daha değerli olmalarının nedeni, onları inşa etmeye olan samimi niyetim ve gayretimdir. Ne dinlenmek ne de hoş bir vakit geçirmek için oralara gitmedim" (Mbaki, 2008: 59).

Touba şehrinin en önemli özelliklerinden birisi de Mürîdiyye Tarikatının temellerinin burada atılmış olması ve günümüzde halen tarikatın manevi başkentliğini yapmasıdır. Her yıl milyonlarca insanın ziyaret ettiği şehirde Ahmedu Bamba'nın mozolesi de bulunmaktadır. Hz. Peygamberin takipçilerinin İslam'ın gelişebilmesi ve yaşanılabilmesi için Medine'ye hicretlerini taklit edecek şekilde, takipçilerinin bu şehre bir hac ziyaretini tasavvur etti. Aynı zamanda tesis etmiş olduğu ilkelerle Touba (tıpkı Mekke gibi) kısa sürede gelişen, manevi ve mali açıdan hareketli bir şehir haline geldi. Müridlerinin ekonomik olarak da özgür olabilmelerini sağlayabilmek adına onları yönlendirerek yer fıstığı ve şimdilerde çok ün kazanmış olan Cafe Touba kahvesinin üretimine öncülük etti (Amoako, 2022).

Yetmişli yıllarda Touba, yaklaşık otuz bine varan nüfusuyla sadece zirai tarım faaliyetlerinin yapıldığı kimselerin pek uğramadığı bir şehir konumundaydı. Yetmişli yılların sonuna doğru gelindiğinde ise Mürîdiyye Tarikatı'nın siyasetle yaklaşması neticesinde şehir zirai tarım kisvesinden çıkıp bir ekonomi şehrine ve tarikat mensuplarının ziyaret akınına uğrattığı bir merkez haline dönüştü. Şehrin demografik yapısı ise artık tamamen değişip dini bir merkez konumuna geldi. Bu gelişmeler neticesinde Touba Senegal'in en büyük ikinci şehri unvanını elde edecekti (Abdurrahman, 2012: 8-9).

Touba şehri birçok farklı özelliğiyle de dikkatleri üzerine çekmektedir. Örneğin; sigara içmenin ve alkol almanın tamamen yasak olduğu, otellerin olmadığı, hatta müziğin dahi yasaklandığı bir şehir. Bunca kısıtlamalara rağmen 1964 yılında beş bin nüfusu olan şehir 2007'de beş yüz otuz bine, günümüzde ise yaklaşık bir milyonu geçen nüfusuyla Senegal'in ikinci büyük şehri olma konumuna erişmiştir. Günümüzde Touba Senegal devletinden bağımsız, özerk bir şekilde yönetilmektedir. Ülkenin resmi

dilinin Fransızca olmasına rağmen sömürü güçlerine bir tepki mahiyetinde Touba'da Fransızca konuşmak hoş karşılanmamakta ve diğer şehirlere nazaran Fransızcanın en nadir konuşulduğu bölgeler arasında yer almaktadır (Kimball, 2018: 262-263). Ahmedu Bamba, ömrünün sonuna kadar hayatını ilime, eğitime ve bilinçli insan yetiştirmeye adanmıştı. Kendisine öğrenci olan ve onu bir yol gösterici olarak gören takipçilerinin eğitimleriyle ilgilendi (Kurtuluş, 1989). Bamba'nın küçük bir ağaçtan esinlenerek ilk temellerini atmış olduğu Touba şehri müridlerin ve müntesiplerin gönüllü desteği ve çalışmalarıyla Batı Afrika'nın en büyük dini eğitim merkezlerinden birine dönüşecekti. Müridler camiyi merkeze alan bir şehir inşa ederek bu büyük yapının inşasını 1963 yılında bitirdiler. Öyle ki Senegalliler arasında şu tabir yayıldı; 'Touba, misafirin caminin nerede olduğunu asla sormadığı şehir' (Kimball, 2018: 260).

Ahmedu Bamba, 1912'den 1927'ye kadar hayatının son on beş yılını Diourbél'de geçirdi ve burası hem yerel hem yabancı birçok sûfi için adeta uğrak noktası oldu. Fransız sömürü güçleri, Bamba'nın zihin dünyasında büyütür kurmuş olduğu Touba'da ikamet etmesini menetmiş olsalar da o yetiştirmiş olduğu birçok takipçisine Touba'ya yerleşmelerini ve orada kalmalarını tavsiye etmiştir. Ahmedu Bamba, 17 Temmuz 1927 Pazartesi günü o çok sevdiği şehir Diourbél'de vefat etti. Onun vefatı akabinde dünyaca ünlü birçok alim ve şair, onun ahlâk ve faziletlerinden bahseden birçok şiir ve kasideyi kaleme almışlardır (Diop, 2006: 90).

Günümüzde Senegal'in hemen hemen tüm bölgelerinde Ahmedu Bamba'nın sözleri, figürleri ve fotoğrafı evlerin pencerelerinde, araçların üzerinde, mağazaların vitrinlerinde adeta sergilenmektedir. Bamba'nın kasidelerinin ve şiirlerinin ezberlenmesi ve okunmasına ek olarak onun sözlerinin ve sembollerinin kullanımı Senegal özelinde ve dünyanın dört bir yanındaki mensupları için doğal bir kimlik oluşmasına vesile oldu (Robinson, 2004: 194).

3.2. Ahmedu Bamba'nın İlk Mürîdiyye Nesli

Ahmedu Bamba'ya göre insanın temel görevi eğitilmiş yetişmesiydi. Ancak bu eğitimin nihai amacı kişilerin eylemlerini İslam öğretilerine göre şekillendirmesi en ve toplumlarına hizmet eden yetişmiş şahsiyetler olmalarıydı. 19. yüzyılın ikinci yarısında Batı Afrika'da yaşanan kolonyal süreçte İslamiyet'in durumuna ve

gelişimine farklı bir boyut kazandırdı. Bu dönemde tarikat liderlerinin bakış açısı ve yönelimlerdeki değişiklikler göze çarpmaktaydı. Zira bu kolonyal süreç, çağdaşlarını eleştiren ve İslam'ı eğitim ve kurumsal Sûfizm yoluyla tanıtmaya kararlı olan yeni liderlerin ortaya çıkmasına zemin hazırladı. Senegal'de de bu yeni dönemin ortaya çıkışı üç faktörün etkisiyle hız kazandı. Birincisi, mağlup olmuş geleneksel yerel aristokrasi ile 18. ve 19. yüzyılların tahıl ve yer fıstığı ticaretiyle zenginleşen Müslüman köylü halkı arasında değişen güç dengesiydi. İkincisi, İslami kitaplara özellikle de nüfusu organize etmek için bir ideoloji ve yöntem sağlayan Sûfi literatürüne daha kolay erişim, üçüncüsü ise insanların ve fikirlerin etkileşimini kolaylaştıran kolonyal süreci (Chatelier, 1899: 261).

Ahmedu Bamba'nın eserlerinde İslam aleminin önde gelen birçok bilgininden alıntılar yer almaktadır. Özellikle Sûfi düşünürler arasında Gazali, kendisini İslam'ın yenilikçileri ve hoşgörünün mimarları arasında sınıflandıran Bamba üzerinde en büyük etkiye sahipti. Bamba, birçok eserinde Gazali'den ustası olarak söz etmiştir. Hem hukukçu hem de Sûfi olan Gazali, İslam ulemasının veya yetişmiş Müslümanların katı ve rasyonel yorumunu, mutasavvıfların maneviyat ve batıncılığıyla uzlaştırma çabasıyla biliniyordu. Aynı zamanda araştırmacılar için düşünce bağımsızlığının sadık bir savunucusuydu. Yöneticiler ve din adamları arasındaki ilişkilere ilişkin yorum yapan Gazali, adaletsiz yöneticiye itaat borçlu olunmasına rağmen onun adaletsizliğine göz yumulmaması gerektiğini ifade etmiştir. Dindar bir Müslümanın adaletsiz yöneticilere karşı eğer kendisini ve çevresini güvene alabiliyorsa sözlerle ya da sözler isyanı teşvik edecekse susarak onu uyarması gerektiğine inanıyordu. Benzer ifadeler Ahmedu Bamba'nın eserlerine de yansımıştır. Örneğin; bir eserinde şu ifadeleri kullanmıştır: “Zenginliklerinden ve güçlerinden dolayı onlara (adil olmayan yöneticilere) sık sık uğrayanlar, onların gücünün kaynağı olan fitneden pay alırlar” (Babou, 2007: 77-78).

Ahmedu Bamba, babasının bıraktığı eğitim kurumu herhangi bir organize tasavvufi eğitim olmaksızın sadece pozitif ilimlerin öğretimine odaklandı. Ahmedu Bamba da babasının vefatından sonra sadece öğretmeye odaklanan önceki geleneksel yöntemini izleyerek bir süre geçirdi. Ancak manevi bakış açısı, edinmeye çalıştıkları İslami bilginin gerçek anlamda yaşam tarzlarına ve davranışlarına dönüşmesi için önemliydi. Bu eğitim kurumlarında yetişen ilk nesil muhtelif alanlarda gayret göstererek yazmaktan ve eğitimden asla vazgeçmeyerek tasavvufi eğitime başladılar. Ahmedu

Bamba'nın aslında bu yazınsal çalışmaları desteklemesindeki ve teşvik etmesindeki ana hedefi müridlerinin ve takipçilerinin hem dini hem de eğitim alanında ihtiyaç duydukları kitapları ve bilgileri garanti altına almaktır. O, takipçilerini sürekli zinde tutarak ve destekleyerek ciddi anlamda eğitim almalarını sağladı (Diop, 2006: 62).

Ahmedu Bamba'nın tasarladığı sistem, öğrencinin karakterini ve davranışını dönüştürmeye yönelik yaşam boyu bir eğitim sistemini içeren üç ana adımdan oluşuyordu. Birincisi, Kur'an ve İslami ilimlerin incelenmesi yoluyla bilgiyi aktarmayı amaçlayan bildiğimiz yüz yüze eğitim. İkincisi, manevi gelişmeyi ele alan tasavvufi eğitim veya terbiye eğitimi. Son olarak üçüncüsü ise tasavvufi eğitimi almış ve ileri seviyeye gelmiş kişilerin eğitimidir. Bamba ilerleme ve terakkinin ancak bu şekilde olabileceğine inanmaktaydı. Yalnızca az sayıda ve yetenekli müridin ulaştığı bu üçüncü adım, onların zihinlerinin maddi yaşamın beyhudeliğinin ötesine geçmesine olanak tanıdı ve onları toplumda lider bir konuma yerleştirdi. Bamba'nın eğitim sistemini şekillendiren talim, terbiye ve terakki gibi Sûfi kavramlara din adamları aslında aşınaydılar. Bamba'nın hedefi bu soyut kavramlara somut eğitimsel içerik verme çabasıydı (Babou, 2007: 81).

Ahmedu Bamba'nın gözetiminde yetişen ilk grup aslında onun öğretilerini benimseyen ve Mürîdiyye Tarikatına bağlanan ilk takipçileri ifade etmektedir. Bu nesil Bamba'nın görüş ve düşüncelerinin yayılmasında büyük çaba göstererek onun öğretilerini yaşam biçimi olarak benimsemişler ve tarikatın temel prensiplerini hayatlarında tatbik etmişlerdir. Onun yetiştirmiş olduğu bu müritler ve öğrenciler, Mürîdiyye Hareketinin ilk nesli olarak hayatlarını tamamen eğitime ve Bamba'nın emrine adadılar (Mbaki, 2008: 139).

Bamba'nın yetiştirmiş olduğu o dönemin en önemli isimleri arasında Şeyh İbrahima Fall, Şeyh İbrahima Sarr, Şeyh Anta Mbacké ve Şeyh Assane Ndiaye gibi Senegal tarihine mâl olmuş isimler yer almaktadır. Bu isimler Ahmedu Bamba'nın temellerini atmış olduğu öğretilere bağlılık göstermiş ve liderlerinin göstermiş olduğu yolda ilerleme kaydetmişlerdir. Bu sebeple hareketin yayılım göstermesi onun vefatından sonra da nesiller boyunca devam etmiştir. Bamba'nın yetiştirmiş olduğu ilk Mürîdiyye nesli, bu önemli mirası sürdürerek onun öğretilerini gelecek nesillere aktarmada kilit bir rol oynadı. Günümüzde Mürîdiyye Tarikatının milyonlarca takipçisi bulunmakta ve tarikatın öğretileri ve değerleri hala yaşatılmaktadır (Diop, 2006: 87).

Bütün bu örgün ve diz dize eğitim öğretim faaliyetlerinin yanı sıra bir de onu ziyarete gelenlerin irşat edilmesi ve ilgilenilmesi söz konusuydu. Bamba, kendisini ziyarete gelenlerle de birebir ilgilendi ve onların her türlü ihtiyacına karşılık verdi. Derslerde anlattıklarının adeta özetini bu misafirlere aktararak onları da aydınlattı. Bu eğitim faaliyetleri neticesinde aslında bir anlamda Ahmedu Bamba'nın ilk Mürîdiyye nesli inşa edilmiş oldu. Ahmedu Bamba ilk Mürîdiyye neslini inşa ederken Allah'a derin bir bağlılık, şiddetten kaçınma, toplumsal dayanışma, çalışkanlık ve bilimin değerini vurgulamıştır. Bu ilk nesil zikredilen değer yargılarıyla Bamba'nın öğretilerini yaşam tarzlarına entegre etmeye çalıştılar (Mbaki, 2008: 138).

Sûfizm aracılığıyla iyi bir nesil inşa etmek isteyen Bamba'nın fikri; mistisizmi, İslami kuralları ve topluma katılımı harmanlama arzusuyla şekillenmişti. Aslında onun insan yetiştirme ve tasavvuf anlayışı 12. yüzyıldan bu yana tarikat ve Sûfizm karşıtları arasındaki ilişkilere damgasını vuran tartışmaları ve uzlaşmaları yansıtıyordu. Ona göre Sûfizm İslam'ın merkez unsuruydu ve iyi bir nesil ancak tasavvufi eğitimle inşa edilebilirdi. Bamba'nın ılımlı yaklaşımı ve hoşgörü üzerine bina edilmiş insan yetiştirme stratejisi aslında bir nesli inşa ediyordu. Bamba'nın yüksek ahlaki etik standartları ve toplum üzerinde etki oluşturmaya istekli olması nedeniyle uygulamaları ve söylemleri aynı zamanda toplumsal yorum olarak da algılanabilir (Babou, 2007: 79).

3.3. Ahmedu Bamba'nın Siyasi Rolü

1853'ten 1927 yılına kadar yaşamış olan Ahmedu Bamba'nın Senegal ve Batı Afrika üzerinde önemli bir siyasi ve sosyal etkisi olmuştur. Sömürgeciliğe karşı direnişi, manevi ve ahlaki bir otorite olarak ön plana çıkması, sosyal uyumu ve toplumsal gelişimi tavsiye etmesiyle dikkat çekici bir örnek teşkil etmiştir. Şiddet içermeyen bir direnişi savunmuş ve takipçilerini sömürge baskısı karşısında inançlarını ve kültürel kimliklerini korumaya teşvik etmiştir. Ahmedu Bamba'nın siyasi rolü; 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Senegal'deki Fransız sömürge yönetimine karşı kendi kendine yeterlilik, eğitim ve ekonomik kalkınmanın teşvik edilmesi şeklinde Fransızlara karşı bir tür kültürel ve silahsız direnişi olarak şekillenmiştir. Siyasi tarafsızlığı ve yöneticilerle uzlaşmayı savunan aile geleneğinin aksine, Bamba'nın toplumdaki bir din adamının rolüne ilişkin farklı bir vizyonu vardı. Bu vizyon,

büyüdüğü sosyo-ekonomik ve politik bağlam tarafından şekillendi. 19. yüzyılın ikinci yarısında Senegal toplumunu rahatsız eden şiddete, kıtlığa ve salgın hastalıklara tanık oldu. Ayrıca Müslüman müesses nizamın ister kılıçla ister laik yöneticilerle iş birliği yoluyla olsun içinde buldukları durumun düzeltilmesindeki başarısızlığına da dikkat çekmiştir (Babou, 2007: 76).

Ahmedu Bamba, Fransız sömürge güçleri tarafından otoritelerine karşı potansiyel bir tehdit olarak algılanmaktaydı. Touba şehrinin kurulması ve Fransızlara karşı direniş gösteren önde gelen grupların Bamba'nın taraftarları arasında yer almasıyla bu tehdit algısı daha da artmış oldu. Fransızların Bamba ve taraftarları üzerindeki baskıları gün geçtikçe rahatsız edici seviyelere ulaşmaktaydı. Bunun üzerine Bamba, Fransız yetkililere siyasetle hiçbir şekilde ilgilenmediğini ve kendisini sadece eğitim ve insan yetiştirme işlerine adanmışlıkla alakalı mektup yazmak durumunda kaldı. Bu süre zarfında Ahmedu Bamba ve Fransız sömürge idaresi arasında nispi bir barış tesis edilmişti. Ancak süreç olağan şekilde ilerledi ve halk Fransız sömürge idaresi tarafından dayatılan ağır vergileri ödemek istemeyip direniş gösterdi ve atanmış yöneticilere hakaretler edilip başkaldırıldı. Fransızlar nazarında bu ayaklanmaların başındaki isim hiç şüphesiz Ahmedu Bamba idi. Çünkü Bamba'nın silah satın aldığı ve taraftarlarını sömürge idaresine karşı savaşmak için örgütlediği söylentileri yayılmıştı. Fransız yöneticiler Ahmedu Bamba'nın faaliyetlerini kendi hegemonyalarına karşı doğrudan bir tehdit unsuru olarak gördüler. Fakat hiçbir zaman Bamba'nın aleyhine somut bir delil ortaya koyamadılar ve şiddet olaylarını organize ederek halkı kışkırttığına dair bir kanıt elde edemediler (Willis, 2017: 285-286).

Ahmedu Bamba'nın kişiliği, güçlü karakteri ve topluma faydalı bir şahsiyet oluşuyla Senegal'deki en önemli tarihi figürlerden biridir. İslam'ın yayılmasında ve Senegallilerin inançlarının ıslahında oynadığı rolle olduğu kadar; Senegallilerin yaşadığı cehalet, ifsat ve yozlaşmaya karşı mücadele etmek üzere halkın psikolojik ve entelektüel gelişimini inşa etmek üzere Mürîdiyye tarikatının kurulmasındaki rolüyle de bir markadır. Siyasi olaylara direkt müdahalede bulunmamış, eğitimi merkeze alarak siyaset üstü bir yöntem izlemiştir. Ahmedu Bamba, Fransız sömürge dönemi öncesinde ve sırasında herhangi bir siyasi pozisyonla ilgilenmemiş sadece eğitim işlerine odaklanmıştı. Bazı şiirlerinde yer verdiği üzere onun tek derdi İslam dinini yaymak ve geniş kitlelere ulaştırmaktı. Bütün bunların akabinde takipçilerini İslam

geleneğine göre terbiye ve terakki gibi tasavvuf ilkelerine uygun bir biçimde manevi olarak eğitti. Bu bağlamda Lucy Creevey şunu ileri sürmektedir:

“Mürîdiyye Tarikatı kurucu liderinin siyasetle ilgilenmediği iddiasını desteklemek için potansiyel olarak daha değerli olan yayımlanmış şiirleri, kitapları ve eserleri yeterlidir” (Creevey, 1979: 297).

Siyasetten bu geri duruşuna rağmen Ahmedu Bamba'nın ünü, müritlerinin artması ve insanların kendisine olan teveccühü nedeniyle Fransızların nazarında bir tehdit unsuru olarak algılanmasına sebep oldu. Zira takipçileri arasında Fransızlara karşı başkaldıran ve direnen çok sayıda kabile reisi de bulunuyordu. Fransızların ona olan ilgisi Bamba'nın eski isyancı ve direnişçi liderler arasındaki akrabaları ve arkadaşları tarafından kuşatılmış olmasıydı. Bamba, müritlerinin ve sevenlerinin içinde bulunduğu siyasi meselelere bulaşmak istemedi. Buna rağmen Fransız sömürge idaresinin baskısı altında sadece dini meselelerle ilgilendiğini, siyasi bir tarafının bulunmadığını beyan etmeye zorlandı. Zamanla Fransız sömürge idaresi yetkilileri Bamba'nın takipçileri üzerindeki etkinliğini fark etti ve onunla iş birliğinin potansiyel faydalarını görmeye başladı. Bamba'nın çok çalışmaya yaptığı vurgu, Fransız sömürge ekonomik gündeminde yankı buldu ve takipçileri çeşitli ekonomik faaliyetlerde rol oynadı. Bu, Fransız yönetiminin Bamba'ya karşı bir dereceye kadar hoşgörülü davranmasına yol açtı (Murtazâ, 2011: 66-68).

Fransızlar Bamba'yı ciddi anlamda gözetim altında tuttular, kısıtlamalar getirdiler fakat ziyaretçi kabulüne de müsaade ettiler. Ahmedu Bamba dini faaliyetlerini sürdürmeye büyük bir hırs ve gayretle devam etti. Bunun neticesinde Fransız yönetiminden kurtularak Senegal merkezli bir İslam devleti kurma niyetindeydi. Belli başlı konularda iş birliği tesis ettikleri gözlemlenen Bamba ve Fransızlar arasında ciddi bir güven ortamı oluşmamıştı. Her ne kadar Fransız makamları bu durumu inkâr ediyor olsalar da Bamba'nın özverisinden ve müridlerinin sayısındaki artıştan kaynaklı olarak 1927'de vefatına kadar dini faaliyetlerini bir şekilde yerine getirmeye devam etmiştir (İbrahim, 1989: 116-117).

3.3.1. Ahmedu Bamba'nın Fransız Sömürge İdaresiyle İlişkileri

Ahmedu Bamba ve sömürge idaresinin ilk karşılaşması Bamba'nın Touba şehrini kurma aşamasında iken insanların etrafında toplanmasıyla gerçekleşmişti. Daha o

dönemlerden itibaren sömürge idarecilerinin tutmuş olduğu casuslar tarafından izlenmeye ve takip edilmeye başlanmıştı. Bu durumu idrak eden Ahmedu Bamba kendisinin zararsız olduğunu ve sadece mesajlarını insanlara iletebileceği özgür bir alanda hareket etmek istediğini beyan etmiştir. Fakat sömürge idaresi bazı yerel yöneticilerin de Ahmedu Bamba etrafında toplanmış olmalarından ve onu desteklemelerinden endişe duyarak hiçbir zaman Bamba'yı rahat bırakmadılar. Sömürgeciler, Ahmedu Bamba'nın da diğer tarikat liderlerinin yaptığı gibi kendilerine karşı silahlı direniş hareketi kuracağına dair şüphe ve endişe içerisindeydiler. Zira kendilerine gelen bilgiler Ahmedu Bamba'nın sömürge idaresinin egemenliğine karşı ciddi bir tehdit unsuru oluşturduğu yönündeydi (Gueye, 2020: 108-109).

Bu zor ve baskıcı dönem içerisinde Bamba'nın ve tarikat mensuplarının her hareketi, her yazışması adım adım takip edilerek sömürgeciler tarafından bizzat raporlanıyordu. Raporlanan başlıklarla alakalı olarak erken dönem kolonyal çalışmalar incelendiğinde sömürgecilerin üç ana eğilim etrafında toplandıkları gözlemlenmektedir. Bu üç ana eğilim güvenlik anlamında Bamba'nın günlük yaşantısı, yazıları ve takipçilerinin hal, hareket, davranışları ve kendisini ziyarete gelen yabancı heyetlerin sıkı incelemeden geçirilmesinden ibaretti. Bamba'ya göre onların asıl yapmak istedikleri İslam ve Müridizm üzerine sömürgeci tutumların teorikleştirildiği bir kültürel eğilim inşa etmektir. Bu eğilimle halka, İslam'ın ve Müridizm' in ilerlemenin önünde büyük bir engel olduğunu inandırmak istiyorlardı. Fransızlar, Senegalli Müslümanları Batılılaştırmayı veya Hıristiyanlaştırmayı, İslam inancına ve kültürüne olan bağlılığından arındırmayı amaçlayan büyük sömürge planının en tehlikeli aşamasını hayata geçirmek istiyorlardı. İşte Bamba ve sömürge otoriteleri arasındaki en büyük anlaşmazlık burada yatmaktadır. Aslında bu anlaşmazlığın gerçekte Hıristiyanlık ve İslam arasında olmadığı, iki farklı kültürel proje olan sömürgeci Hıristiyanların ve Bamba'nın İslami projesi arasındaki entelektüel ve kültürel bir anlaşmazlık olduğu anlamına gelmektedir (Selam, 2023: 30-31).

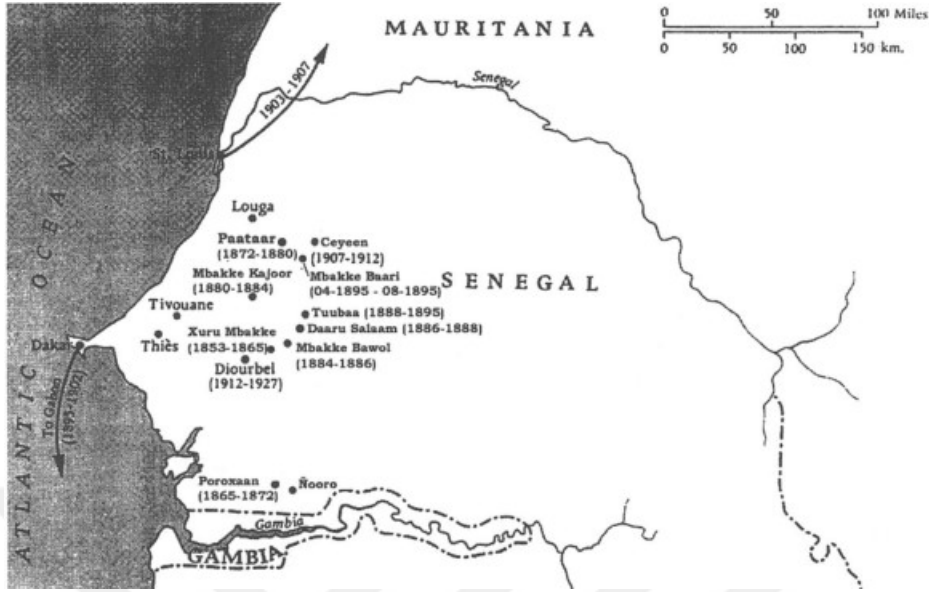
Sömürge yöneticilerinin Ahmedu Bamba ve takipçileri hakkında çok az bilgisi vardı. Bu bilgi eksikliği onların Bamba hakkındaki endişelerini ve önyargılarını artırdı. Onlar sahadaki yerel muhbirler ve kendi komuta kademelerinden gelen bilgiler ışığında değerlendirmelerde bulunuyorlardı. Gelen raporlarda Bamba ve takipçilerinin silahlı direnişe hazırlandıkları, Fransızlara olan nefreti ve devlet içinde devlet kurma çabasında buldukları sıklıkla yer alıyordu. Aslında tüm bunlar iftira ve birtakım

asılsız iddialardan ibaretti. Fransızların bu söylemleri kolay benimsemesinde gelen raporların içeriğinin İslam ve Bamba hakkındaki kendi önyargıları ve tiplmeleriyle uyumlu olmasıydı. Bu nedenle Fransızların Bamba hakkındaki görüşlerinin olumsuz yönde şekillenmesi daha kolay hale geldi. Bir başka açıdan ise Fransız sömürge güçleri düşmanlarını cezalandırıp muhbirlerini ödüllendirmek ve siyasi görüşlerini doğrulamak veya üstlerinin beklentilerini karşılamak için istihbaratı çarpıttı ve manipüle etti. Bu durumu Lucy Creevey; Fransızların yönettikleri halktan dil, gelenek ve düşünce kalıplarıyla tamamen ayrılmış olmalarına dayandırmaktadır (Babou, 2007: 118-119).

Ahmedu Bamba'nın Fransız Sömürge İdaresi ile ilişkisi karmaşık bir şekilde seyretmiş; gerilim ve çatışma dönemlerinin yanı sıra bazen iş birliği ve uzlaşma dönemleri de olmuştur. Bamba'nın öğretilerinin onun takipçileri arasında artan bir etki göstermesi Senegal'deki Fransız sömürge idaresine karşı potansiyel bir meydan okuma olarak algılanarak bir dizi çatışmaya ve onun faaliyetlerini bastırma girişimlerine yol açtı. Ahmedu Bamba çok sayıda takipçisini kendine çeken bir muhalif lider görüntüsü sergiliyordu. Ayrıca ibadet etmek ve bu karışık dönem içerisinde daha fazla zarar görmemek adına Fransızlardan uzak durmak istemişti. Bamba, Fransız sömürge idaresi yetkilileri ile yıllar süren ilişkisi boyunca Fransızların görüşme taleplerine ve çağrularına cevap vermeyi reddetmiştir. Her seferinde sömürgecilerle görüşmemek üzere bir bahane üretmiştir. Fransızlar da o dönemki raporlarında Bamba ile iyi bir iletişim sağlayamadıklarını ve onun kendilerine karşı bir sempati duymuyor oluşunu dile getirmişlerdir (Willis, 2017: 298).

Fransız sömürge idaresi, Ahmedu Bamba'yı tam 33 yıl boyunca özgürlüğünden mahrum bıraktıktan sonra onun ne bir cihat çağrısı yaptığına ne de bir silahlanma girişiminde bulunduğu dair somut anlamda hiçbir kanıt bulamadıklarını fark ettiler. Fakat bu duruma rağmen Bamba'yı vefat edene kadar ev hapsinde ve sıkı gözetim altında tuttular. Sömürge güçleri Bamba'ya karşı şiddetli baskılarını hafifletseler de halen Mürîdiyye Hareketi üzerinden bir kalkışma ve cihad çağrısı yapılabileceği endişesi içerisindeydiler. Bu endişe, 1911'de Fransız Batı Afrika'sı Genel Valisi William Ponty tarafından yayınlanan ve Fransız sömürge subayının bir tehdit olarak duran Mürîdiyye'nin gelişmesiyle ilgili ciddi endişelerini dile getirdiği gizli bir mektupla doğrulanmaktaydı. Söz konusu mektupta Bamba'nın Senegal topraklarının farklı bölgelerindeki eylem ve organizasyonlara katılım sağlamaması ve sömürge

yönetimi tarafından onay verilmeyen hiçbir ziyaretçi kabul etmemesi talep ediliyordu (Seye, 2013: 28).

Şekil 3.2: Ahmedu Bamba'nın Sürgün Haritası

Kaynak: O'Brien, 1971: 37.

Yukarıdaki haritada Ahmedu Bamba'nın hayatındaki bazı önemli yerler ve tarihler yer almaktadır.

Aslında Fransız sömürge güçlerinin Mürîdiyye Tarikatı üzerindeki baskı, endişe ve tedirginliklerinin azalmasındaki en büyük etken hiç şüphesiz karşılıklı kazan kazan ilişkisi güttükleri hareketin ekonomik boyutuydu. Gerçekten de sömürge arşivlerinde tarikatın ekonomik boyutunun altının çizildiği görülmektedir. Mürîdiyye Tarikatı ve Fransız sömürge güçleri arasındaki ekonomik ilişkiyi Harrison şu şekilde açıklamaktadır:

Mürîdiyye Tarikatının Baol bölgesindeki tarımsal üretimin gelişmesine ekonomik anlamda muazzam bir katkı yaptığı kabul edilmelidir. Bu katkılar gelecekte karşılaşılabilecek zorluklara ve anlaşmazlıklara karşı ciddi bir denge unsurudur (Harrison, 1988: 166).

Ahmedu Bamba'nın siyasi hayatı; yöneticiler ile kasıtlı ilişki kurmayı reddetmesi, Siyasal İslam'ı feodal kralların siyasetinden ayırma arzusu ve tasavvufî bakış açısıyla ön plana çıkmaktadır. Hem siyaset hem de din farklı bakış açılarından oluşan koca bir dünyayı tanımlayabildiği için kendi başına siyasetin veya dinin kendisi veya ikisi arasındaki ilişki hakkında farklı bir stratejik analiz gereklidir. Bununla birlikte 1911'den

sonra Fransızların Ahmedu Bamba'ya olan bakış açısı değişmeye başladı. Çünkü Fransa, müritlerinin önemini ve bu topluluğun ekonomideki rolünü fark etti ve yeni bir siyasi nazarla müritlerin olumlu yönlerine odaklanılmaya başlandı. Örneğin; Fransızların Birinci Dünya Savaşındaki askere alma kampanyası sırasında, Fransızların isteği üzerine Ahmedu Bamba'nın Fransız sömürgecilere yardım etmeleri için bazı müridlerinden asker göndermesidir. Bu karşılıklı görüşmeler ve anlaşmalar neticesinde Fransızlar kademeli olarak Bamba'yı ve tarikatı rahat bırakmışlardır (Glover, 2007: 131).

Müritler, Senegal'de laik ve seküler bir yönetim sistemini kabul ettikleri gibi, rakiplerinin bir kısmının Müslüman olduğu bir savaşa dahi uyum sağladılar (Robinson, 2004: 191-192). Ahmedu Bamba'nın Fransızlarla savaşmakla ilgilenmediğinin en güçlü kanıtı onun yazmış olduğu kitaplar ve mektuplardır. Çünkü bütün bu yazılı metinler incelendiğinde onun din ve İslam adına ciddi endişeler taşıdığı ve bu meseleler hakkında kafa yorduğu gözlemlenmektedir. Fransızları zikrettiği yerlerde ise sadece onları kafir Avrupalılar diye nitelediği görülmektedir. Bu yazınları aslında sömürge idaresiyle olan ilişkileri de özetler bir nitelik taşımaktadır. Çünkü ilgili yazılarında kendisine yönelik şiddet suçlamalarını reddettiği ve dostane bir şekilde huzur içerisinde yaşama arzusunu ifade etme amacını güttüğü görülmektedir. Böylece 1903 yılında yazdığı bir mektubunda müritlerini açık bir şekilde uyararak hükümete ve ileri gelenlerine karşı kendisinin zor duruma sokulmamasını talimat verdiği gözlemlenmektedir (Willis, 2017: 295).

Fransızların bu baskı rejimini hafifletmesindeki en büyük etken aslında Bamba'nın şiddetsizlik kültürünü sömürge öncesi ve sömürge sonrası dönemlerde Mürîdiyye Hareketi içerisinde kurumsallaştırmış olmasıdır. Onun şiddet içermeyen barış mesajı kendi kısa mücadele hayatından daha uzun yaşadı ve gelecek nesillere ulaştı. Michelle Kimball bu durumun evrenselliğini şu şekilde betimlemiştir:

İslam ve Batı kültürleri arasındaki bariz çatışmayla bağlantılı olarak bugün dünyada artan kargaşa durumunun ortasında, bir Müslüman barışçının hayatı tanınmayı ve bilinmeyi hak etmektedir. Bamba, Geçtiğimiz yüzyılda barış için başarılı ve tamamen şiddet içermeyen bir mücadeleye öncülük eden Müslüman bir liderdir. Onun hayatı 33 yıl sürgünler ve hapis cezalarının ortasında Batı Afrika'da geçti. Ancak derin mesajı ve aktardığı gelenekle bugün de küresel anlamda halen yaşamaktadır (Kimball, 2018).

Fransızların Ahmedu Bamba'ya karşı tavırlarındaki nispeten olumlu gelişmeler Bamba'nın hayatında bir değişikliğe sebebiyet vermiş değildi. Zira o her zaman sağ duyulu ve şiddetten uzak duran bir fitrata sahipti. Bu esen olumlu rüzgâra ve oluşan kısmi sağduyuya rağmen Fransızların siyasi raporlarında Mürîdiyye ve Bamba Senegal'deki en ciddi Müslüman sorunu olarak yer aldı. İlgili raporlarda Ahmedu Bamba ve Mürîdiyye'nin gözetim altında tutulması önemli bir siyasi sorun olarak belirtilmekte hatta Fransız kolonisinin en ciddi siyasi meşguliyeti denilmektedir (Willis, 2017: 290).

Netice itibarıyla sömüren ve sömürülen arasındaki uyum ve iyi niyet anlaşması, iki tarafında herhangi bir çatışmadan mümkün olduğunca kaçınması ve önemli birkaç konuda ittifak içerisinde olmaları ortamı biraz da olsa yumuşatmıştı. Aslında başka bir deyişle yeni tesis edilmeye çalışılan bu karşılıklı ilişkiler, sömürgecinin tavizlerine ve sömürgeleştirilen öznenin sömürge devletine uyum sağlamasına dayanıyordu. Bütün bu iyi niyet anlaşmaları ve karşılıklı ilişkilere rağmen Ahmedu Bamba'nın Mürîdiyye Tarikatının temellerini attığı Touba'ya nakli ve yerleşimi konusunda Fransızlar taviz vermedi. Bamba her ne kadar bu talebini tekraren sömürge güçlerine iletse de olumlu bir sonuç alamadı. Batı Afrika Genel Valisi 3 Mart 1921 tarihli bir raporda, Ahmedu Bamba'nın Touba'ya yerleşmesine izin vermelerinin hiçbir yolu olmadığını açıkça belirtmiştir. Sömürge yetkilileri gerçekten de kendilerini, sömürge sürecine bir engel olarak görülen dini lider üzerinde sıkı bir denetim uygulamak zorunda hissettiler. Doğal olarak Fransız sömürge idaresi İslam'ın siyasi gözetiminin öncelikle Müslüman önder şahsiyetlerin gözetim ve kontrol altında tutulması gerektiğine inanıyordu (Harrison, 1988: 166-169).

Ahmedu Bamba, fakir ve güçsüz halkın Fransızlara karşı savaşmasını veya onlara direniş göstermesini bir kayanın kumla kırılmaya çalışılması olarak betimlemiştir. O bu zor şartlar altında Fransızlarla boy ölçüşemeyeceğine ikna olmuş ve bu durumu yazılı olarak müritlerine beyan etmiştir. Fransızlara hitaben kaleme aldığı mektuplarında ise sömürge idaresinin kurmuş olduğu düzene övgülerde bulunmuş ve yönetimlerinin adalet üzere olduğunu vurgulamıştır. Zira Bamba, kendisi ve takipçileri üzerindeki kötü izlenimi gidermek ve biraz olsun nefes alabilmek adına Fransızlar karşısında sağ duyulu bir profil çizmek istiyordu. Bununla birlikte tüm bu zorluklara rağmen Bamba'nın şiddet karşıtı yaklaşımı ve dini meselelere yapmış olduğu vurgu, kolonyal ortamda belirli bir derecede pragmatizmle yer alabilmesine olanak sağladı.

Takipçilerini sömürge otoritelerine itaat etmeye, vergi ödemeye ve üretken bir şekilde çalışmaya teşvik etti ve böylece daha fazla baskıya yol açabilecek doğrudan çatışmalardan kaçınmalarını sağladı. Fakat Fransızlar hem ona hem de takipçilerine rahatsızlık verdiler. Bamba, Fransız yönetimiyle iyi geçinmeye mecbur olduğu için birçok sıkıntıya katlandı. Hayatının sonuna geldiğinde Bamba ile Fransızlar arasında görece bir barış tesis edilmişti ancak karşılıklı bir güven ve anlayış ortamı hiçbir zaman var olmadı (Willis, 2017: 296-299).

Bamba'nın bu uzlaşma gayreti ve sağ duyusu güçsüz tarafın kendisini egemen güce sevdirmeye çalıştığı tek yönlü bir süreç olarak düşünülmemelidir. Daha ziyade, tahakküm edenin olduğu kadar tahakküm altına alınanın da çatışmaları en aza indirmek ve ortak çıkar alanlarını belirlemek için mücadele ettiği, karşılıklı düzenlemelerin gelişen bir dinamiği olarak anlaşılmalıdır. Uyum ihtiyacı; zorlamanın yönetim için etkili bir araç olamayacağı ve sömürge yönetiminin başarılı olması için sömürgeleştirilenin asgari rızasının gerekli olduğu anlayışından kaynaklanmaktadır. Bu, sömürgeci yöneticilerin hedeflerine yerli siyasetin mevcut mekanizmalarını kullanarak minimum maliyetle ulaşma arzularından ve boyun eğdirilmiş olanların hayatta kalma stratejileri geliştirmek için ezici güce sahip yabancı bir rejimle yüzleşme ihtiyacından kaynaklanmaktadır (Osterhammel, 1997: 65).

Özetle; Ahmedu Bamba'nın Fransız sömürge idaresiyle olan ilişkileri aslında çatışma, zulüm, yer edinme ve tanınma arasında karakterize edilmiştir. Bamba'nın şiddete karşı duruşu, çatışma içermeyen yaklaşımı ve çok çalışmaya verdiği önem onun karmaşık bir sömürge düzeninde yerini sağlam bir şekilde tesis etmesini sağladı. Bu durum Bamba'nın düşüncelerini ve öğretilerini yaymasına, önemli bir dini ve toplumsal hareket inşa etmesine zemin hazırladı.

3.3.2. Ahmedu Bamba'nın Sürgün Yılları

Fransız sömürge idaresinin baskıları altında tarikatlar zamanla dini, sosyal ve ekonomik konularda özerkliklerini tesis edecek formüller buldular. Bu dönemde hiç şüphesiz Ahmedu Bamba da benzer zorluklarla karşı karşıya kaldı. Ahmedu Bamba ve takipçileri asla işgalcilere karşı herhangi bir askeri ve silahlı direniş eyleminde bulunmadı. Bunun yerine Müridler adı altında Sûfi İslam'ın yayılması ve uygulanması için özerk bir alan, yeni bir entelektüel ve sosyal çerçeve oluşturmaya çalıştılar. Çünkü

Fransızların bölgeye bilinenden daha yaygın bir hükmetme alanıyla hâkim olma kararlılığını anlamışlardı. Bu duruma silahla ve başkaldırıyla karşı duramayacaklarını anlayan Bamba, Fransız sömürge idaresiyle uyumlu bir siyaset izledi. Buna rağmen Bamba, Fransızlar tarafından üç defa farklı şekillerde sürgüne maruz bırakıldı. Ahmedu Bamba örneği ve onun kurmuş olduğu Mürîdiyye tarikatı, sömürge düzeninde ve o düzenin ideal Müslüman politikasında meydana gelen değişiklikleri ve Sûfi Müslümanlardan oluşan bir topluluğun Batı hakimiyetindeki modern dünyaya uyumunu görme fırsatı sunmaktadır (Robinson, 2004: 182-183).

Ahmedu Bamba'nın takipçilerinin ürkütücü bir hızla arttığını gören Fransızlar, Ahmedu Bamba'yı Senegal üzerindeki hakimiyetleri için bir tehdit olarak gördüler. Ve Onun bir isyan hareketi organize edebileceğinden endişe ettiler. Ahmedu Bamba'nın halk arasında sevilmesi, saygı görmesi ve karşılık bulması hiç şüphesiz sömürge yetkilileri tarafından da yakından takip ediliyordu. Fransızlar Bamba'yı kendi yönetimlerine karşı bir tehdit unsuru olarak görerek kendisine ciddi sıkıntılar verdiler. Birçok arkadaşı ve aile üyeleri Fransız sömürü güçleri tarafından katledilip memleketlerinden sürgün edildi. Bu şiddet ve toplumsal kargaşadan kendi payında düşeni de hiç şüphesiz fazlasıyla alacaktı (Amoako, 2022).

Fransız sömürge idaresi Ahmedu Bamba'nın eğitim-öğretim faaliyetlerinde bulunuyor oluşunu bilmelerine rağmen onu kendilerine karşı silahlanma hareketi organize etmekle suçladılar. Ancak hayatını eğitime adanmış bir şahsiyet olarak Ahmedu Bamba, silahlı mücadeleyi hiçbir zaman sömürgecilere karşı etkili bir araç olarak görmedi. Bilakis onun tek silahı kâğıdı, kalem ve mürekkebiydi. Onun bu vakarlı duruşu karşısında Fransız sömürge idaresi Ahmedu Bamba'yı Senegal'den uzaklaştırma kararı aldılar. Göstermelik bir mahkeme kurarak Mürîdiyye Hareketinin büyümesini bastırmak umuduyla onu uzun yıllar sürecek olan sürgün hayatının ilk durağı olan Gabon'a sınır dışı ettiler. Fransız sömürge idaresi Ahmedu Bamba'yı ülkeden uzaklaştırmanın Senegalliler tarafından onun unutulmasına yardımcı olacağına inanıyorlardı. Bamba'nın Gabon'daki sürgün dönemi 1895-1902 yılları arasında yaklaşık olarak sekiz yıl sürdü. Yazmış olduğu eserlerinin büyük bir kısmını burada kaleme almıştır. 1902'de sürgünden döndü ve bu defa ciddi anlamda vaazlar vermeye ve irşada başladı, kendisine intisap edenlerin ziyareti hiç kesilmeden artarak devam etti (Le Mouridisme et Son Fondateur, 2023).

Fransız sömürge idaresi yetkilileri Bamba'yı ve taraftarlarını çok sıkı takibe almıştı. Öyle ki casus ve muhbirler istihdam edilmiş yapıya entegre edilmeye çalışılmıştı. Fakat Ahmedu Bamba gözetlendiğinin ve takip altında olduğunun farkındaydı. Casusluk ve istihbarat misyonlarının Bamba'nın silahlı bir ayaklanma veya direniş planladığına dair somut kanıtlar sunamamasına rağmen ikinci kez tutuklanarak yeniden sürgüne gönderildi. Bu süre zarfında tekrar tutuklanan Bamba, ardından 1903 yılında Senegal'in kuzeyine, Moritanya'ya sürüldü. Bamba 1907 yılına dek beş yıl kadar da burada sürgün hayatı yaşadı. Bamba, ancak bu on üç yıl süren sürgün hayatının ardından Senegal'in kuzeydoğusunda bulunan Thiéyène isimli uzak ve ıssız bir köyde iskân edildi. En sonunda, günlerinin geri kalanını Fransız sömürü yönetiminin gözetiminde ev hapsinde geçireceği Diourbél şehrine götürüldü (Willis, 2017: 288).

Ahmedu Bamba ve takipçileri muhtelif bölgelerde Fransız yetkililer tarafından zulüm, sürgün ve hapis cezasına çarptırıldı. Birçok kez tutuklandı ve etkisinin sınırlandırılması amacıyla sürgüne gönderilmek suretiyle ülkesinden ve sevenlerinden uzaklaştırıldı. Sömürge yönetimi, artan popülaritesi ve takipçilerinin bölge üzerindeki kontrollerini baltalayabileceğine inandıkları bağlılığı nedeniyle onu potansiyel bir tehdit olarak gördü. Büyük kalabalıkların her zaman Ahmedu Bamba'nın bulunduğu yerlere akın etmesi Fransız yetkilileri hiç istemedikleri eğitim faaliyetlerinin kontrolünü kaybetme konusunda endişelendiriyordu. Bu sebeple Bamba'nın nasıl kontrol altına alınması ve nerede kısıtlanabileceğini belirleyen farklı farklı siyasi taktikler geliştirmek zorunda kaldılar. Ahmedu Bamba Moritanya'da geçirdiği dört yılın ardından Senegal'e dönebildi. Fransız makamları, her zamanki gibi eylemlerini kontrol etmeye ve onu Müridlerin zorluk çekmeden ulaşamayacakları bir yere hapsederek onu görmeye gelen çok sayıda insandan izole etmeye çalıştı. Fakat bu yöntem sevenlerinin ona ulaşmasına engel olmadı (Bamba, 2017: 38-40).

Fransız yetkililer Ahmedu Bamba'ya gösterilen ilginin ve çevresindeki insan sayısının minimize edilmesi için gelen her bir ziyaretçinin vergi ödemelerini gerçekleştirdiklerine dair bir belge ibraz etmelerini istedi. Aksi takdirde ziyaretçiler Bamba'yı göremeden tekrar geri çevrilecekti. Bamba, bu denli bir sürgün hayatına tutulmuş olmasına rağmen halen çok yakın bir takip altındaydı. Sömürge yetkilileri gelen ziyaretçileri düşman unsurlar olarak addedip ziyaretlerin azalmayıp artarak devam etmesi halinde Bamba'yı üçüncü kez sürgüne göndermekle tehdit ettiler.

Bamba'yı tamamen ülkesinden uzaklaştırıp artık onunla uğraşmak istemiyorlardı. Netice itibarıyla Fransızlar tarafından 1910 yılında Ahmedu Bamba'ya sert uyarılar yapılarak ziyaretçilerinin gelmesi güç kullanılmak suretiyle engellendi. Ülke genelinde seyahat yasakları getirilerek geçiş izni olmayan hiç kimsenin Bamba'nın bulunduğu şehire giriş yapması yasaklandı (Willis, 2017: 289).

Ahmedu Bamba, o dönemin şartları gereği Thiayén'den ve diğer bölgelerden daha laik bir yer olan Diourbél'e transfer edildi. Bamba, Fransız sömürge güçlerinin yöneticileriyle birlikte Diourbél'de kaldı ve çalışmalarına devam etti (Diop, 2006: 157). Fransız sömürge güçleri, onu ve müritlerini materyalizm ve laiklikle çevrili bir bölgeye yerleştirmenin eğitim ve çalışmalarını engelleyeceğini planladılar. Ayrıca onu çevrelerinde tutmakla kendilerine uyum sağlayabileceğini düşündüler. Ahmedu Bamba, 1912'den 1927'ye kadar hayatının son on beş yılını bu bölgelerde ev hapsinde ve sıkı gözetim altında yaşadı. O orada iken İslam aydınlarına, entelektüel kimselere, müridlere ve yoksullara bir sığınak oldu. Bamba, büyük hayaller ve emeklerle kurmuş olduğu ve çok sevdiği Touba'da ömrünü geçirememişse de bütün öğrencilerine ve takipçilerine Touba'da ve çevresinde eğitim kurumları ve camiler inşa etmelerini ve Senegal gençliğini eğitmelerini tavsiye etmiştir (Bamba, 2017: 41).

Sürgün yıllarını çok verimli geçiren Ahmedu Bamba; fıkıh, tefsir, şiir ve benzeri eserler telif etti. Ahmedu Bamba'yı yok etme girişimlerinin geri teptiğini anlayan Fransızlar, 1907'de Bamba'yı Senegal'e geri dönmesine müsaade ettiler. Bamba'nın popülaritesi, etkisi ve takipçi sayısı her zamankinden daha fazlaydı. Hala onu bir tehdit olarak gören Fransızlar onu hayatının geri kalanında ailesinden ve kurduğu şehirden uzakta ev hapsinde tuttu. 1919'da Fransız sömürge idaresi tarafından etki alanıyla ülkedeki konumu kabul edildi ve kendisine 'Şeref Lejyonu Şövalyesi' ödülü layık görüldü. Ahmedu Bamba bu nişanı takmayı reddetti (Amoako, 2022).

Nüreddin Şâbânî, hayatı sürgünlerde geçip bu kadar cefa çekip şiddet görmesine rağmen yılmayan Ahmedu Bamba'nın Fransız sömürge idaresine karşı bakış açısını ve tutumunu özetler nitelikte olan şu hadiseyi dile getirmektedir; İkinci sürgün yeri olan Moritanya'dan döndüğünde Saint Louis şehrinin sömürge valisi anlaşma yapmak ve orta yol bulmak üzere onu bölgeye davet etti. Davete icabet eden Bamba Vali'nin odasına girdiğinde onunla selamlaşmadan evvel iki rekât namaz kıldı. Şâbânî bu duruma ciddi anlamda bozulan Vali ve Bamba arasında geçen diyalogu sırasıyla şu şekilde aktarmıştır:

Burada hükümdar olarak ben duruyorken ve elini sıkmak için ayağa kalktığımda sen ne cüretle beni nasıl görmezden gelirsin, benim makamımda bu göstermiş olduğun saygısızlık nedir? Hükümdarlığı ve büyüklüğü senden, senin makamından ve senin ülkenden daha büyük olan birisiyle, Allah'la randevum vardı. Evet şimdi sen kimsin ve benim ülkemde ne işin var (Şâbânî, 2016: 39-40).

Ahmedu Bamba yaşamış olduğu bütün bu travmatik olaylar karşısında sükûnetini korudu ve kendi iç yolculuğunda pozitif anlamda ilerleme kaydetti. Müridlerini de aynı şekilde yetiştirerek eğitimli, donanımlı ve bilgili bir nesil inşa etti. Dış dünyada gerçekleşen tüm şiddet olayları ve kargaşalar muvacehesinde adeta hayatını şiddet karşıtlığına adayarak duruşundan ve hedeflerinden ödün vermedi (Kimball, 2018: 11).

Aslında birçok kişi Ahmedu Bamba'nın sömürgecilik karşısındaki tutumunu tam anlamıyla kavrayabilmiş değildir. Evet o da birçokları gibi sömürgecilere karşı direndi, karşı çıktı. Fakat bu direnişi silahla ve güç kullanarak değil kalemiyle gösterdi. O'nun tek isteği fikirlerini takipçileriyle paylaşmak, onların eğitimine katkı sunmaktır. Öyle ki dönemin Fransız Batı Afrika'sı Genel Valisi William Ponty ilk başlarda Ahmedu Bamba'ya karşı ciddi anlamda endişeyle yaklaşmış ve her türlü sıkıntıyı vermiştir. Fakat 8 Kasım 1912'de yazmış olduğu bir raporda şu ifadelerde bulunmuştur:

Ahmedu Bamba'nın yazılarında ve konuşmalarında radikalizm ve dini fanatizmle ilgili hiçbir şeye rastlamadım. Bize karşı da herhangi bir düşmanlık tavrı gerektirebilecek yazınsal veya sözlü hiçbir şey görmedim. Bu nedenle bu konuyla alakalı daha fazla derinleşmenin bir manası yoktur.

Fransız üst düzey yetkililer dahi Bamba'nın zararsız, kendi halinde sadece ilim ve eğitimle ilgilenen bir insan olduğuna kanaat getirmişlerdi. Hatta sürgünden döndüğünde dahi onları affetmiş ve silahla karşılına çıkmayı reddetmişti. Çünkü o, sömürgecilerin Allah tarafından ülkelerine geldiğini eğer onlarla savaşırsa insanların boş yere canlarından olacağını ve eğer yaşama hakları olursa ileride onların birer Müslüman olabileceği kanaatini taşımaktaydı (Gueye, 2020: 110-111).

Ahmedu Bamba'nın sürgün yıllarından anavatanına dönüşü Senegal'de büyük bir coşkuyla kutlanmakta ve bu kutlamalara Magal Kutlamaları adı verilmektedir. Magal kelimesi Senegal yerel dili Wolofça'nın yaygın kullanımında bir şeyin müjdelenmesi,

kutlanması ve tazim gösterilmesi anlamlarına gelmektedir. Aralarındaki benzerlikten dolayı (Ahmedu Bamba'nın sürgünden dönüşü, Hz. İbrahim'e gökten koç indirilmesi) Müritleri tarafından 'Küçük Kurban Bayramı' olarak adlandırılmış olsa da Ahmedu Bamba sonrasında bunu tasvip etmeyerek 'Magal Kutlamaları' şeklinde isimlendirilmesini istemiştir (Abdurrahman, 2012: 5).

Ahmedu Bamba'dan sonra liderliği devralan üçüncü şeyh Mustafa Fâzıl Mbacke Ahmedu Bamba'nın Gabon sürgününden Senegal'e döndüğü günü Magal ilân etmiştir. Ülke bazında muazzam bir etkisi olan bu kutlamadan daha büyük ne bir dini ne de resmî bayram vardır. İlk olarak 1902 yılında Darüsselam'da gerçekleştirilmiştir. Hemen hemen tarikat mensuplarının tamamı bu organizasyonda yer almak için Touba şehrinde toplanır, zekât ve sadakalarını şeyhe takdim ederler. Birkaç gün süren bu kutlamada mevlit kutlamalarına benzer şekilde dersler verilir, Kur'an-ı Kerim ve topluca şiirler okunur (Kimball, 2018: 266-267).

Fransızlar tarafından sürgüne gönderilişinin yıl dönümü olarak kutlanan Magal Kutlamaları Ahmedu Bamba ile ilgili ülkedeki en büyük anma törenidir. Touba şehrinin en ihtişamlı ve en kalabalık olduğu dönem bu kutlama dönemidir. Ahmedu Bamba'nın sürgünden dönüşünü Hicri takvime göre Sefer ayının 18'ine gelmektedir. Bu tarihlerde organize edilen Magal Töreni için dünyanın birçok yerinden milyonlarca Mürîdiyye Tarikatı mensubu Touba'ya adeta akın etmektedir. Öyle ki başkent Dakar sokakları terkedilmiş bir şehre dönüşüyor, aynı zamanda Magal Töreni haftası ülkede resmî tatil ilan ediliyor. Ciddi bir kutlama havasında geçen tören Mürîdiyye hareketinin mensuplarını bir araya getirdiği gibi insanlar Tarikatın günümüzdeki temsilcisini de görme ve dinleme imkânı buluyorlar (Arslan, 2017).

Magal Kutlamaları yalnızca dini bir tören olarak kalmayıp siyaset üstü bir organizasyon olarak da nitelendirilebilir. Zira bu kutlamalara sadece Mürîdiyye Tarikatı mensupları değil, yabancı diplomatlar, sivil toplum kuruluşlarından temsilciler ve bazı uluslararası kurumların üyeleri de kutlamalardaki yerlerini alıyorlar (Kavas, 2006a). Mürîdiyye Tarikatının siyasi gücüne kısmen değinecek olursak; COVID-19 küresel salgını dünyayı kasıp kavururken Tarikatın günümüzdeki lideri Serigne Mountakha Mbacke tüm halkı ve hükümet yetkililerini Magal Kutlamalarına katılmak üzere Touba'ya davet etti. Ciddi katılımın olduğu bu organizasyon hiçbir kısıtlama olmadan gerçekleştirildi (Office of International Religious Freedom, 2022).

Mürîdiyye Tarikatı her ne kadar Kâdiriyye metodunun özelliklerinden biri olan, siyaset ve dinin birbirinden ayrılması gerekliliği ilkesini uygulamış olsa da (Schmitz, 2000: 122) bununla birlikte var olduğu tüm bölgelerde Senegal Müslümanlarına siyasi gücünü hissettirdi. Mürîdiyye Tarikatı hiç şüphesiz ciddi anlamda büyümesiyle siyasette büyük bir pay elde edecekti. Çünkü 1990'da Touba şehrini ziyaret eden bağlıların sayısı 270.000 Senegalli'ye ulaşmıştı. Günümüzde ise Touba'daki organizasyonlara Mürîdiyye Tarikatına mensup olan dünyanın her yerinden üç buçuk milyon ziyaretçi gelmektedir (Michel, 2013).

Ahmedu Bamba'nın Fransızlarla olan nispi sağ duyulu ilişkilerine rağmen yaşamını devam ettirmek için defalarca talep ettiği Touba şehrine dönmesine asla izin verilmedi. Fransızlar Bamba'ya Diourbél ve Touba şehrinde sadece birer camii yaptırabilmesi için müsaade ettiler. Çünkü Fransızlar Diourbél şehrinde gerekli gördükleri yakın gözetim ve takibi gerçekleştirmenin daha izole bir konumda olan Touba şehrine göre çok daha kolay olduğunu düşündüler. İlk sürgün yıllarının üzerinden geçen uzun yıllara rağmen Fransızların ona karşı tutumu çok az değişiklik göstermişti. Üzerindeki bazı kısıtlamaları hafifleterek belli yerlerde eğitim müesseseleri kurmasına ve ziyaretçilerinin artık rahat gelip gidebilmesine müsaade ettiler. Ancak hayatı boyunca hiçbir zaman casuslardan ve Avrupalı yöneticilerin yakın takiplerinden kurtulamadı ve istediği yerde hayatını idame ettirme fırsatı tanınmadı (Willis, 2017: 295).

Ahmedu Bamba'nın tüm bu sürgün ve tutukluluk süreci aslında bireysel olarak hareket eden Fransız sömürge idaresinin inisiyatifinin sonucuydu. Çünkü onlar Bamba'yı kendi sömürge yönetimlerinin önündeki finansal bir engel olarak görüyorlardı. Batı Afrika ve Senegal'de bürokrasiyi elinde tutan Fransız sömürge idaresiyle Müslüman din adamları arasında her zaman bir gerilim süreci vardı. Onların Bamba'yı sürgüne göndermiş olmaları Bamba'nın takipçileri açısından bir başarısızlık olarak görülebilirdi. Ancak onun sürgünden dönüşü güçlü sömürgecilere karşı bir zafer niteliğindedi. Sürgünün siyasi sonuçlarının değerlendirilmesi ve Bamba'nın takipçilerinin bu olaya verdikleri tepkiler bu gerilimin yatışması için gerekli koşulları oluşturmuş ve kademeli yakınlaşmanın yolunu açmıştır (Babou, 2007: 139-140).

Bağımsızlık sonrası Senegal'in ilk Cumhurbaşkanı olan Léopold Sédar Senghor 1964 yılında yaptığı bir konuşmasında "Onun, Afrika İslam'ı adına hangi zulümleri hangi sürgünleri yaşayarak ve hangi bedelleri ödemek zorunda olduğunu çok iyi biliyoruz".

Diyerek Ahmedu Bamba'yı Fransızlara karşı vermiş olduğu kurtuluş mücadelesi için övmektedir (Willis, 2017: 298).

3.4. Mürîdiyye Tarikatının Kuruluş Yılları ve Tarihsel Süreci

Batı Afrika'daki Mürid düşüncesinin tarihi, yorumlanması ve analiz edilebilmesi adına Arap-İslam medeniyeti ve İslami entelektüel miras arasındaki kültürel aktarım ilişkisinin seyrine göz atmak gerekmektedir. Batı dünyası son üç yüz yıldır İslam'ı kendilerine yönelik bir tehdit unsuru olarak görmekte ve bu fikri her zaman gündemde tutmaktadır. İslam'ı ortadan kaldırma ve Batı Afrika dahil olmak üzere dünya üzerindeki etkilerini silme noktasında bir çaba içerisindeyler. İşgalci Fransız yetkililer bu anlamda bir kültürel ve fikri sömürge yöntemiyle Batı Afrika'ya giriş yaptılar. Silahlı direniş hareketlerine ve birçok karşıt görüşe rağmen sonunda Senegal'i kontrolü altına alarak siyasi, idari ve kültürel otoritesini ülkenin her yerine dayatmayı başardı. 1886 yılında ülkenin son kralı Lat Dior'un ölümüyle silahlı direniş de tamamen sona ermişti. Bu süreçten sonra Mürîdiyye Tarikatı kurucusu Ahmedu Bamba'nın önderliğinde yavaş yavaş tarih sahnesine çıkmaya başlayacaktı. 1889 yılına gelindiğinde kendisi ve Fransız sömürge idaresi yetkilileri arasında ciddi anlaşmazlıklar ortaya çıkacak ve aralarındaki gerilim tırmanacaktı (Selam, 2023: 29).

Senegal'de Mürîdiyye Tarikatı'nın kuruluşu ve Siyasal İslam meselesi aslında Ahmedu Bamba'nın doğumu ve Fransızların Batı Afrika'yı işgalinin başlangıcına karşılık gelir. Daha da ilgi çekici olan ise Mürîdiyye Tarikatının 1883'te, Fransız kolonizasyonu Senegal kolonisindeki sürecini neredeyse tamamlamışken ortaya çıkmasıdır. Birçok araştırmacı bu tarihsel tesadüfü Ahmedu Bamba tarafından vücut bulup yeni doğan bu manevi ve ruhani düzen ile Fransız sömürge güçlerinin somutlaştırdığı dünyevi düzen arasında kalan gelecekteki ilişkilerde biçimlendirici ve belirleyici bir dönem olarak yorumlamıştır. O'Brien, Mürîdiyye hareketinin doğrudan ve dolaylı etkileriyle tarikatların kök saldığı ve büyüdüğü bir sosyal ortamı meydana getiren Fransız emperyalizmine adeta bir yanıt olarak ortaya çıktığını savunmaktadır (O'Brien, 1971: 286).

Bu konuyla ilgili olarak Muhammed Diattara Senegal'in Fransız sömürge idaresinin baskısı altında olduğunu, tarihsel sürecin ve o dönemin gerçeklerini anlatıp acı olaylarını analiz etmekle ilgilenmediğini belirtmiştir. Burada önemli olanın Senegal

halkının bir kültür empozesi ve çatışmasına uğratılmak istenmesidir. Mürîdiyye Tarikatının ortaya çıkışı ile Fransız sömürge idaresinin Senegal'deki varlığı aynı zaman dilimine denk gelince kendi kültürlerini, medeniyetlerini ve dinlerini de beraberinde getirip halka dayatmaları iki taraf arasında din, kültür ve medeniyet çatışmasının kaçınılmaz olmasına yol açmıştır. Sömürgeciliğin ülkeyi ele geçirmesinden sonra uyguladığı fikir ve medeniyet işgalinin o dönemdeki medeniyet ve kültür çatışmasının ciddiyetini ve onu korumak isteyen herkesin karşı karşıya olduğu zorluğun derecesini bize göstermektedir (Diattara, 2009: 5).

Tarikatın ismiyle alakalı olarak Fransızca 'Mouridism' (Mürîdiyye) teriminin 1917'de Fransız sömürge yöneticisi ve bilim adamı Paul Marty tarafından Mürîdiyye Tarikatına atıfta bulunmak için kullanıldığı ifade edilmektedir (Seye, 2013, s. 13). Mürîdiyye Tarikatı, 1883 yılında Senegal'de Ahmedu Bamba tarafından kurulmuş olan Sünni/Sûfi bir tarikattır. Mürîdiyye Tarikatı, 19. yüzyıl Afrika İslam'ı için en önemli modellerden biri olarak gösterilmektedir. Çünkü bu tarikat ve kurucusunun çabaları, gayreti ve sürdürdüğü eğitim hareketi sayesinde İslam, Batı Afrika'da, özellikle Senegal'de olumlu anlamda gelişim gösterdi. Her ıslahatçı hareket gibi Mürîdizm de tasavvufi düşüncelerinin bütüncül yapısında hem ideolojik hem de pratik olarak dikkate değer anlamlar ifade eden temel noktalara sahiptir. Bu hareket, ilerleyen süreç içerisinde yavaş yavaş emperyalizmin yıkıcı toplumsal etkilerine karşı mücadelede en etkili silah haline gelecekti. Ahmedu Bamba'nın geleneksel ve nebevi İslami ideallere çağrı yapan Mürîdiyye Hareketi, Senegallileri manevi bir arınma, sömürüye karşı sessizce bir baş kaldırış ve ortak bir inanç bayrağı altında birleştirdi. Günümüzde Senegal halkının önemli bir kısmı Mürîdiyye tarikatına mensup olup dünyanın her yerinde Mürîdiyye toplulukları mevcuttur (Şâbânî, 2016: 34).

Mürîdiyye Tarikatı'nın kurucusu Ahmedu Bamba daha evvelden Kâdiriyye Tarikatına mensuptu. Mensubu olduğu tarikattan ayrıldığını ilan etmiş ve bu unvanla kendi müstakil başka bir tarikat kurmayı düşünmüştür (Diop, 2006: 5). Bu tarikatı diğer yapılardan ayıran en önemli özelliklerin başında bir halife tarafından yönetilmesi ve ardından tarikatın kurucusunun oğulları ve torunları da dahil olmak üzere müritler ve daha düşük dereceli liderler tarafından yönetilmesi üzerine organize olup takipçilerinin disipline edilmesidir (Sylla, 1986: 140). Bir diğer ayırt edici özellik ise Mürîdiyye Tarikatı kurucusu Ahmedu Bamba'nın kendini tasavvufî eğitime adanması ve

müritlerinden bir grubu her daim ders verme vazifesini üstlenmeleri için görevlendirmesidir (Diouf, 1999: 184).

Yukarıda da bahsedildiği gibi Ahmedu Bamba ilk olarak Kâdiri tarikatının öğretileriyle hareket etmekteydi. Abdulkadir Geylani'ye karşı çok derin bir saygı duyuyordu. Bir süre bu şekilde devam etti fakat istediği ruhi manevi doygunluğa erişemediğini fark etti. Bunun akabinde tam sekiz yıl Şâzelî tarikatı öğretileriyle iştigal etti. Sekiz yılın sonunda ise Ticânî öğretileriyle meşgul olmuştu. Tüm bu süreçlerin akabinde 'Benim şeyhlerim ve efendilerim Geylânî, Şâzelî ve Ticani'dir' demiştir. Tüm bu manevi arayış muhtelif sûfî bilginlerin öğretilerine odaklanılarak edinilen bilgi, tecrübe ve terakki ile geçen senelerin akabinde Ahmedu Bamba artık kendi tarikatını kurma kararı almıştır (Gueye, 2020: 103).

Netice itibarıyla Şeyh Ahmedu Bamba'nın Mürîdiyye tarikatının temellerini atarken izlemiş olduğu yöntem ve metotlar aslında diğer tarikatların izlemiş olduğu yol ve metotlar ile benzeşmekteydi. Bamba'nın metodu kendi içinde bulunmuş olduğu dönemin gerçekliklerinden uzakta olmayarak eğitim ve tasavvufî terbiye faaliyetleri etrafında şekillendi. O zamanki tarikatlar daha geleneksel eğitim metotları tercih ederken Ahmedu Bamba hem manevi eğitime önem veren hem de pozitif ilimlerle iştigal olunan bir sistem üzerine çalışmaktaydı. Böylelikle o dönemde sadece dini eğitimle ilgilenen ve Mürîdiyye gibi dini eğitimin yanında mesleki eğitime de önem veren iki tip tarikat oluşumu meydana gelmiş oluyordu (Sylla ve Mbacke, 2023: 18-19).

Mürîdiyye tarikatı Senegal toplumundaki günlük hayatın içerisinde bilfiil yer alan en güncel tarikatlardan biridir ve kronolojik olarak ortaya çıkmasının üzerinden daha çok uzun yıllar geçmese de sayı anlamında azımsanmayacak kadar mensubu bulunmaktadır (Tavîleh, 2018: 130). İslam'ın Arapça yazısı, kendine has özellikleri Afrika coğrafyasında net bir karşılık bulamıyordu. Bu sebeple bir Afrikalının nazarında buradaki özgün İslam anlayışını özetler nitelikte Paul Marty 1921'de 'Siyah İslam' dan söz etmeye başladı. Aslında Ahmedu Bamba da Müslüman Arap tüccarlar tarafından Senegal'e giriş yapan İslam'ı kendi penceresinde ve zihin dünyasında yorumlayıp bir anlamda Paul Marty ile örtüşerek Mürîdiyye ile Afrika İslam'ını tatbik etmeye başlar (Mulago, 2005: 291-292).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MÜRİDİYYE TARİKATI VE MODERNLEŞME İLİŞKİSİ

Bir önceki bölümde Mürîdiyye tarikatının kurucusu Ahmedu Bamba'nın kişiliği ve yaşamından kesitler sunulmuş olup tarikatın kurucusunun felsefesi incelenmeye çalışılmıştır. Bu bölümde ise Mürîdiyye Tarikatı'nın modernleşmeyle olan ilişkisi, sosyo-ekonomik durumu, ülkedeki diğer dini yapılarla ilişkileri ve eğitime yönelik görüşleri incelenecektir. Senegal'in en büyük tarikatlarından biri olan Mürîdiyye tarikatının muhtelif yönlerden incelendiği bu bölümde tarikata mensup kişilerle yüz yüze gerçekleştirilen mülakatlara yer verilecektir. Bu isimler sırasıyla; Prof. Dr. Abdulehad Lo, Prof. Dr. Khadim Sylla, Prof. Dr. Khadim Moustapha Abdurrahman Lo, Prof. Dr. Ahmed Me'mun Mbacke, Dr. Same Bousso, Dr. Moustapha Diattara, Dr. Abdulkadir Diangue, Ahmet Sall, Ahmedu Saghir Mbaye, Muhammed Deme, Khadim Mbaye ve Mbacke Mbaye gibi isimlerden müteşekkildir.

Araştırmacı ilgili mülakatlarda yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi kullanmıştır. Mülakatların teması teknik olarak tarikatın; siyaset, sosyo-ekonomik, eğitime yönelik görüş ve din ilişkileri bağlamında ilerlemesini sağlayacak şekilde oluşturulmuştur. Zira mülakata dahil olan araştırmacıların konuları ve vazifeleri göz önüne alındığında; çalışmanın entelektüel ve akademik sınırlarının çizilmesinde önemli katkılar sunulduğu düşünülmektedir.

Tarikatların veya dinin siyasetle ilişkisi siyasetin doğru ve barışçıl bir şekilde yapılmasıyla alakalıdır. Hiç şüphesiz doğru siyaset kavramı dinin ayrılmaz bir parçası olup hem din işleriyle hem de insanların dünyevi işleriyle ilgili bir kavramdır. 19. yüzyılın sonlarında Şeyh Ahmedu Bamba tarafından kurularak tarih sahnesine çıkan Mürîdiyye tarikatı Senegal özelinde ve çevresinde en yaygın Sûfî tarikatlarından birisi haline gelmiştir. Gözlem ve araştırmalar sonucu Mürîdiyye tarikatı ve devlet arasındaki ilişki ilgi çekici bir konumda seyretmektedir. Bu ikili ilişkinin kuvvetli olmasındaki ana etkenler; tarikatın kuruluş ilkeleri, toplumsal anlamda sosyo-ekonomik ve refahın artırılmasına yönelik katkıları, siyasilerle ve kurulan hükümetlerle iyi tesis edilen ilişkileridir diyebiliriz. Zira Mürîdiyye tarikatı barışçıl davranış tutumu, çalışkanlık ve topluma faydalı olma ilkeleri üzerine kurulmuştur. Ahmedu Bamba her zaman öz disiplini, tevazuu ve topluma hizmeti vurgulamıştır. Bu

ilkeler tarikatın popülaritesine ve takipçilerinin sosyo-ekonomik gelişimine olumlu katkıda bulunmuştur.

İkinci olarak Mürîdiyye tarikatı genel anlamda pratik siyasetten uzak durmuş, siyasete doğrudan müdahil olmaktan kaçınmıştır. Bu durumun ana sebebi tarikatın siyasi ve politik çatışmalarla meşgul olmanın yerine toplumun refahıyla ilgilenmek istemesidir. Resmi olarak siyaset dışı kalmış gibi görünseler de geniş tabana yayılmış olmaları ve birbirlerine sıkı sıkıya bağlı takipçileri sebebiyle Senegal siyasetinde hatırı sayılır bir yere sahip oldukları gözlemlenmektedir.

Çünkü politikacılar, seçimler esnasında sık aralıklarla Mürîdiyye halifelerinin ve takipçilerinin desteğine ihtiyaç duyarlar. Bu tam tersi de işlemekte olup bazı politikacılar da seçmenlerin desteğini kazanmak adına tarikatlardan müteşekkil bu güçlü düzene taraf olabilmektedirler. Özetlemek gerekirse Mürîdiyye tarikatının modernleşmeyle olan ilişkisi çok yönlü bir seyir izlemiştir. Resmen siyasi bir duruş sergilememesine rağmen sosyo-ekonomik ve eğitim alanlarındaki önemli etkisi tarikatı Senegal siyasetinde ve modernleşmesinde önemli bir oyuncu haline getirmektedir

4.1. Mürîdiyye Tarikatının Siyasi Otoriteyle İlişkileri

Mürîdiyye tarikatı kuruluş aşamalarından itibaren nispeten hem ülkede yerleşik Fransız sömürge güçleriyle hem de yıllar geçtikçe yönetimi devralan Senegal hükümetleriyle dengeli ilişkiler kurmaya özen göstermiştir. Ülkede göreve gelen hükümetler de toplumsal anlamda Mürîdiyye tarikatının nüfuz gücü ve önemini fark ederek genel bir çerçevede tarikatın halifeleriyle iş birliğine dayalı bir ilişki sürdürmeyi tercih etmişlerdir. Özellikle siyasi liderlerin, düzeni politik çıkarları amacıyla şekillendirmeye çalıştığı durumlarda ülkede gerginlik ve anlaşmazlık örnekleri meydana gelmiş ve kaos yaşanmıştır. Örneğin; 2022 yılında mevcut Cumhurbaşkanı Macky Sall'in üçüncü dönem için tekrar başkanlığa aday olacağını açıklamasıyla ülke genelinde protestolar başlamış ve halk güvenlik güçleriyle karşı karşıya gelmiştir. Bu toplumsal anlaşmazlıkların çözümünde de yine Mürîdiyye tarikatı aracı ve uzlaştırıcı pozisyonunda sorunların çözüm ortağı olarak ön plana çıkmıştır. Bu nedenle Mürîdiyye tarikatının siyasi otoriteyle ilişkilerini sömürge

dönemi ve bağımsızlık sonrası dönem olarak iki kategoride incelemek faydalı olacaktır.

Bilindiği üzere Mürîdiyye tarikatı 19. yüzyılın ikinci yarısında Senegal’de kuruldu ve tarikatın kuruluş aşaması aslında sömürge güçlerinin ülkenin tüm bölgelerine yayılım gösterdiği Fransız koloniciliğiyle aynı döneme denk gelmekteydi. Bu dönemde Ahmedu Bamba’nın etrafında onun bilgi ve kültüründen istifade etmek üzere insanlar bir araya gelirdi. Bamba’nın etrafında oluşan bu topluluk sömürge güçlerini tedirgin eder hale gelmişti. Fransızlar Bamba’ya karşı hep mesafeli durmuşlar ve onu sürgün etmişlerdir. Bamba ise sürgün hayatı yaşamasına rağmen hayatı boyunca olduğu gibi sakinlik, hoşgörü ve barışçıl bir mücadele anlayışıyla hareket etmiştir. O her zaman İslami terbiye, eğitim, ilmin yayılması ve Senegal halkı üzerindeki İslami kimliğin muhafaza edilmesine yönelik çalışmalarıyla meşgul olmuştur.

Prof. Dr. Ahmed Me’mun Mbacke¹ Ahmedu Bamba’yı ve Mürîdiyye tarikatını sömürgeci güçlere karşı direniş noktasında bir kalkan olarak tanımlarken sömürge güçlerinin asıl hedefleriyle alakalı olarak kendisiyle yaptığım görüşmede şu bilgileri aktarmıştır:

Şeyh Ahmedu Bamba’yı sömürgeci egemenliğe karşı direnen bir kişi olarak görebiliriz. Çünkü sömürgecilik; askeri, ekonomik ve kültürel bağımlılık olmak üzere üç kademe ele alınmaktadır. Bu temel öğeler, ülkeleri askeri olarak kontrol edip kaynaklarını sömürmek ve kendi kültürlerini, düşüncelerini, inançlarını ve davranışlarını başkalarına dayatmak için kullanılır. İşte burada Mürîdiyye tarikatı insanların özgür doğduğuna inanarak bu baskı, sömürü ve kültürel hegemonyaya karşı çıkmıştır (Mbacke, 2023).

Ahmedu Bamba’ya göre Fransızların amacı Senegal halkının geleneksel İslami ve kültürel değerlerinden uzaklaşmasını sağlayarak kendi inanç ve değer yargılarını halka empoze etmektir. İslam’ı benimseyen ve savunan tüm din adamları, sömürge güçlerinin kültürel ve dini vecihlerle savaşmak için bir mücadele içerisinde olduklarını

¹ Prof. Dr. Ahmed Me’mun Mbacke, Şeyh Ahmedu Bamba’nın I. Kuşak Torunu, Akademisyen-Yazar

biliyorlardı. Dolayısıyla sömürgecilerin ana gayelerinden birisi de toplumun İslami hassasiyetlerinin dejenerasyona uğratılmasıydı. Bu amaçla kendi kültürel değerlerinin Senegal toplumu tarafından benimsenmesini sağlamak istemişlerdir.

Ahmet Sall² ise bu konuyla alakalı olarak kendisiyle yaptığım görüşmede şu açıklamalarda bulunmuştur: “Sömürge güçlerinin Senegal kimliğini bir bütün olarak ortadan kaldırmak istemelerinden ve tüm dini gruplarla çatıştıklarından dolayı ilişkiler hep bir kaos ortamında ilerlemekteydi” (Sall, 2023). Prof. Dr. Khadim Sylla³ da kendisiyle yaptığım görüşmede sömürge güçlerinin temel hedefiyle alakalı şu açıklamalarda bulunmuştur:

Sömürgecilerin ana hedefi ve gerçekleştirmek istedikleri tek proje ülkenin tüm yer altı ve yer üstü zenginliklerini ele geçirip, siyasetini kontrol altına alıp, ülke üzerinde bir hegemonya inşa etmektir. Bu ele geçirme çalışmalarını da kendi kültürlerini, siyasi yaklaşımlarını ve medeniyetlerini empoze ederek gerçekleştirmek istiyorlardı. Çünkü bu sömürgeci güçler işe ilk önce işgal ettikleri ülkelerin geçmişine ait her türlü tarihi, kültürü ve medeniyeti silmekle başlamaktadırlar (Sylla, 2023).

Şeyh Ahmedu Bamba gibi birçok din adamı bu kültürel sömürünün karşısında yer aldılar. Fakat bu karşı duruş silahlı direnişle veya çatışma olmadan barışçıl ve sağduyulu bir tepki şeklinde tezahür etti. Bamba'nın bu tarzda bir siyaset izlemesine karşın sömürge güçleri onun silahlı direniş organize edeceğinden onu hep gözetim altında tuttular. Bu şüpheleri ve ithamlarını delillendirememiş olmalarına rağmen onu sürgün etmenin veya hapse atmanın meşru bir zemine dayandırılmasını istiyorlardı. Çünkü onun potansiyelinin farkında olarak hareket alanını kısıtlamayı kararlaştırmışlardı.

Dr. Same Bousso⁴ ise Ahmedu Bamba'nın bu tutumuyla ilgili şu beytini aktardı: “Ben kalemimle ve ilmimle cihad ediyorum” (Bousso, 2023). O halde Şeyh Ahmedu Bamba sömürge güçleri tarafından gördüğü baskı, sürgün, yok sayılma, insan onurunu zedeleyici muamele ve uluslararası hukuka aykırı bu tarz tutumlarla karşılaşmış olsa

² Ahmet Sall, Senegal MEB Arap Dili Eğitim-Öğretimi Müfettişi (Emekli)

³ Prof. Dr. Khadim Sylla, Senegal Hac İşleri Başkan Vekili, Akademisyen, Araştırmacı, Yazar

⁴ Dr. Same Bousso, Senegal MEB Arap Dili Eğitim-Öğretimi Müfettişi

da hiçbir zaman barışçıl tavrını değiştirmede ve karşısında yer alanlarla bu m¼cadele anlayışıyla hareket etti. İşte bu ilim ve amelle iştibal, insan yetiştirme aşkı, hořg¼r¼l¼ tutum ve barışçıl m¼cadele; s¼m¼rgeciler ¼lkeyi terk ettikten sonra dahi M¼r¼diyye tarikatının Senegal’de geniş kitlelere ulaşmasına ve halka n¼fuz etmesine etki etmiş oldu.

Dr. Moustapha Diattara⁵, s¼m¼rge g¼çleriyle yaşanılan bu s¼reçlerde birçok yerel y¼netici ve tarikat liderinin şeyh Bamba’nın da s¼m¼rgecilerin yanında yer almasının doğru olacağını vurgulayarak kendisiyle yaptığım g¼r¼řmede şu açıklamalarda bulunmuştur:

Onlar sana yardım etmezlerse sen yalnız, g¼çs¼z ve zayıf kalır hiçbir şekilde hareket edemezsin. Senin de diğer y¼neticilerin yaptığım gibi onlarla birlikte olman gerekir. Ç¼nk¼ b¼t¼n g¼ç ve saltanat onların tek elindedir. Bunun ¼zerine onlara: Allah bana yeter, ilimden ve dinden başka bir şey istemem. Malın, m¼lk¼n, saltanatın benim için bir ¼nemi yoktur. Benim için tek ¼nemli şey din ve ilimdir. Allah’tan başka hiçbir kral ve sultandan korkmam ç¼nk¼ O beni zenginleştirir ve kurtarır. Kendilerine dahi yardımı dokunmayanlara kendimi nasıl teslim ederim. Allah’ın izni olmadıkça bir şey yapamazlar. Onları zengin ve g¼çl¼ g¼rmeyiniz onlar da Allah’a muhtaçtırlar ve miskindirler. Benden onlarla beraber olmamı istiyorsunuz ama ben bu zul¼m, saldırganlık ve zorbalık karşısında onların her şeyini reddediyorum (Diattara, 2023).

Diattara’nın aktardıklarından yola çıkararak; y¼netici elitler, fakir halk ve aydın kesim olmak ¼zere birçok farklı yapıya ayrılmış olan Senegal toplumunun karmaşık durumu Bamba’yı zorunlu tercihlerde bulunmaya sevk etmiştir. M¼r¼diyye tarikatıyla kurucusu Ahmedu Bamba’nın y¼neticilere ve siyasilere karşı m¼staęni bir duruş sergilediği s¼ylenebilir. Zira s¼m¼rgeci anlayış kendi safında yer almayan kimseye yaşam hakkı tanımıyordu.

Fransızlar Senegal ¼zerinde tesis etmiş oldukları hegemonyanın bir kişi veya grup tarafından inkıtaa uğratılmasını istemiyorlardı. Zaman zaman Bamba’yı silahlı direniş grupları ¼rg¼tlemekle suçlayarak hapse atıp onu ¼lkesinden s¼rg¼n ettiler. Barış ve

⁵ Dr. Moustapha Diattara, Touba K¼t¼phaneleri Genel M¼d¼r¼, Araştırmacı, Yazar

silahsızlıktan yana bir kanaat önderi olan Bamba, öldürerek ve zulmederek bir şeyin elde edilmeyeceğine inanır ve her defasında şöyle derdi: “Evet bana mücahit diyorsunuz ve ben bunu kabul ediyorum. Ama benim cihadım geçmiştekilerin cihadından farklıdır. Ben Allah’a hizmetkar olan bir kul olarak silahla değil ilimle ve ahlaki prensiplerle cihat ediyorum” (Diattara, 2023).

Prof. Dr. Abdulehad Lo⁶, ise kendisiyle yaptığım görüşmede Mürîdiyye tarikatının Sömürge güçleriyle olan ilişkisini şöyle yorumlamıştır:

Mürîdiyye Tarikatı ile sömürgeci güçler arasındaki ilişkiyi, işgalcilerin kötü niyetli yaklaşımları ve baskıcı tutumlarından kaynaklanan gergin bir ilişki olarak tanımlayabiliriz. Aslında onların bu baskılarının altında yatan ana gaye bir nevi fikirsel ve kültürel sömürü mücadelesi üzerine bina edilen bir projeydi. Bu fikirsel ve kültürel mücadele Senegal’deki Afrikalı ve yerel İslami kimliği silmeyi amaç edinmiş ve hedef almıştı. Şeyh Ahmedu Bamba ve onun gibi düşünen tarikat liderleri bu kültürel yok ediş projesine karşı mukavemet gösterdiler. Sömürgeci güçler ve Ahmedu Bamba arasında yaşanan bu mücadele yaklaşık 33 yıl sürdü. Netice olarak Ahmedu Bamba’nın bu ikili mücadelede üstün geldiğini söyleyebiliriz. Çünkü bu mücadelenin fikirsel ve kültürel bir mücadele olup silahlı olarak teşekkül etmediğini görüyoruz. Şeyh Bamba bu mücadeleyi bir kasidesinde şöyle betimlemektedir: ‘Ben Allah’a hizmet eden bir kul olarak sizinle ilmim ve ona olan ibadet aşkımla cihat ediyorum’ (Lo A. , 2023).

Lo’ya göre bu çatışma ortamı; insanları kontrol etme, askeri egemenlik ve kültürel bağımlılığı içeren bir baskı rejimiyle hürriyet, dini özgürlük ve milli bir bağımsızlık mücadelesi arasında gerçekleşmektedir. Aslında burada söz konusu olan çatışma Hristiyanlarla Müslümanların mücadelesi olarak değerlendirilmemelidir. Netice itibarıyla bir toplum geleneksel ve kültürel değerlerinden koparılmak istenilmiş ve taraflar karşı karşıya gelerek bir kriz ortamı meydana gelmiştir.

⁶ Prof. Dr. Abdulehad Lo, Senegal Şeyh Ahmed El-Hadîm Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dekanı

Ahmed Saghir Mbaye⁷, da Ahmedu Bamba'nın ve tarikatın sömürgeci siyasi otoritelere karşı duruşuyla ilgili olarak kendisiyle yaptığım görüşmede şu aktarımda bulunmuştur:

Aslında onun döneminde silahla ve sömürgecilerle çatışmaya girerek mücadele edenler de vardı. Fakat Ahmedu Bamba'ya göre barışçıl yollardan hoşgörü ve sağduyu ile ilerleme kaydetmek en doğrusuydu. Siz de takdir edersiniz ki silahla çatışmaya gireceğiniz kolonizasyon güçlerinin araçları, savaş kabiliyetleri ve olanakları güçlü ve moderndi. O halde modern silah güçleri bakımından sizden üstün olduğu belli bir gruba karşı bu durumu bile bile elinizdeki ilkel silahlarla onların karşısına çıkmak doğru değildi. Kolonizasyon araçları ve olanakları bizim kabiliyetlerimizin çok ötesindeydi. O sebeple silahlı kuvvetlerle doğrudan bir çatışma olsa bunun hiçbir faydası olmazdı (Mbaye A. S., 2023).

Burada da görüldüğü üzere aslında Mürîdiyye tarikatı sömürge güçlerine karşı dahi kuruluş ilkelerindeki silahsızlık ve çatışmasızlık felsefesinden hiçbir zaman uzaklaşmamış, siyasetin barışçıl yollarla ve hoşgörüyle nasıl şekillendirilebileceğinin bir örneğini sunmuştur. Prof. Dr. Sylla da sömürgeci güçlerin Senegal üzerindeki ana hedeflerinin bir kültürel dezenformasyon süreci olduğundan bahsetmiştir. Sylla, Ahmedu Bamba liderliğindeki Mürîdiyye tarikatının sömürge güçleriyle olan ilişkisini kendisiyle yaptığım görüşmede şöyle açıklamıştır:

Sömürge güçlerinin elindeki yazılı veya görsel her türlü medya ve iletişim aracı İslam'a ve Müslümanlara karşı bir savaş aracı olarak kullanılıyordu. Onlar hiç durmadan bu şekilde hedeflerine ilerlerken Şeyh Ahmedu Bamba da her ne pahasına olursa olsun Allah'ın dinini, peygamberinin sünnetini insanlara anlatmakla meşguldü. Sömürge güçleri ve Şeyh arasındaki en büyük fark da buydu. Onlar silahlarıyla, güçleriyle ve askerleriyle savaştılar ama Şeyh Bamba da prensiplerini koruyarak, eğitim vererek, insanları doğru yola ileterek onlarla mücadele etti. Sömürgecilerin bizimle veya işgal etmiş oldukları topraklardaki halkla olan ilişkisi İslam'a olan düşmanlığından

⁷ Ahmed Saghir Mbaye, Dakar İslam Enstitüsü Genel Sekreteri, Senegal MEB Arap Dili Eğitim-Öğretimi Müfettişi

ibaretti. Onların savaştığı asıl unsur İslam'dı. Şeyh Ahmedu Bamba gibi ülkesini bu şekildeki bir beladan ve sıkıntılardan kurtarmak isteyen tüm ıslahatçıların ve ülkesini seven samimi insanların tutumu ise halkın eğitilmesini sağlamaktı. Zira halkın Hristiyanlaştırılması veya dinlerinden uzaklaştırılması onların asıl hedefiydi. Şeyh Bamba başlangıçtaki tutumu nasılsa sonuna kadar bunu sürdürmüştür (Sylla, 2023).

Sylla'nın aktardıklarından yola çıkarak aslında Ahmedu Bamba tarif etmiş olduğu bu mücadelede en yüksek mertebenin kalpteki tevhid olduğunu vurgulamıştır. Bu nedenle onun mücadelesi esas olarak fikirsel ve kültürel bir mücadele olarak tarihe geçmiştir. Zira karşısındaki güç sadece maddi bir işgal değil aynı zamanda kültürel ve dini bir işgal girişimi sürecini işletmekteydi. Bu anlamda silahla ve kuvvet yoluyla başarısız olduklarını anlayan sömürge güçleri de ülkedeki yapılarla iş birliğine gitme yolunu seçmişler ve bir şekilde barışçıl yollarla ilişkileri devam ettirmenin yolunu aramışlardır.

Netice itibarıyla sömürgeciler günün sonunda stratejilerini değiştirmişler ve barışçıl yollarla ilerleyebilmek adına Bamba ve takipçileriyle el sıkışmak durumunda kalmışlardır. Şeyh Ahmedu Bamba'nın vefatından yaklaşık 100 yıl sonra onun davetinin önemi ve anlamı Senegal toplumunda yankı bularak bu geniş popülasyon; siyasi, toplumsal, kültürel ve ekonomik alanlarda yaygınlık gösterdi. Sonuç olarak Ahmedu Bamba'nın savaşa karşı eğitimle ve sağduyu ile hareket ediyor olması günümüz Senegal'ine olumlu bir etki miras bırakmıştır diyebiliriz.

Dr. Bousso, Mürîdiyye tarikatının bağımsızlık sonrası dönem ve günümüzdeki siyasi ilişkilerinin incelenmesiyle alakalı kendisiyle yaptığım görüşmede şu açıklamalarda bulunmuştur:

Mürîdiyye tarikatının siyasetle olan ilişkisini iki pencereden inceleyebiliriz. Birinci pencere tarikatın kendi iç ilişkileri bakımından ikinci pencere ise Senegal'de hali hazırda uygulanan siyaset sistemi bakımından. Mürîdiyye tarikatının siyasete olan bakış açısı ve felsefesi diğer Sûfi tarikatlara göre farklılık arz etmektedir. Bu nedenle Mürîdiyye tarikatı müntesiplerinin sadece dini ve ruhi boyutuyla değil siyasi ve iktisadi anlamda da toplumsal hayatın içinde aktif olmalarıyla ilgilenir. Zira siyaseti hayatın bir parçası olarak

gören tarikat hiçbir zaman sosyal hayattan ve siyasetten soyutlanmamıştır
(Bouso, 2023).

Bouso'nun aktardıklarından çıkarımla toplumsal yaşam siyasetle çok yakından ilgilidir. Çünkü siyaset insanların işlerini ilgilendiren ve toplumun iyi idare edilmesini tesis eden bir kurumdur. Bu anlamda tarikat her ne kadar pratik siyasetin içinde yer almasa da takipçilerinin siyasetten ve toplumu yakından ilgilendiren konulardan bihaber kalmaması tavsiyesinde bulunmuştur.

Bağımsızlık döneminde de Mürîdiyye tarikatının devlet başkanlarıyla ve hükümetlerle ilişkileri dengeli ilerlemiştir. Tarikatın liderleri ülkenin istisnasız her döneminde saygın kişiler konumunda yer almış ve adeta bir kanaat önderi olarak saygı görmüşlerdir. Bilindiği üzere Senegal'in bağımsızlık sonrası göreve gelen ilk Cumhurbaşkanı Leopold Sedar Senghor Hristiyan dinine mensup birisiydi. Dr. Abdulkadir Diangue⁸ Mürîdiyye tarikatı ve Cumhurbaşkanı Senghor arasındaki sıkı ilişkiyle ilgili olarak kendisiyle yaptığım görüşmede şu bilgileri aktarmıştır:

Ülkenin Hristiyan olan devlet başkanı Halifeye geldiğinde, Halife ona şöyle dedi: 'Birlikte çalışabilir sizi destekleyebiliriz ancak bunun karşılığında bize hedeflerimize ulaşmamız noktasında, Touba şehrinde camileri ve demiryollarını inşa etmemizde yardımcı olursunuz'. Devlet başkanı bu şartları kabul ettiğinde Halife, Cumhurbaşkanı Senghor'u destekledi. İşte burada Halifelik ve siyaset arasındaki derin ilişki başladı ve farklı alanlarda da iş birlikleri yapıldı. Özellikle devletin ikinci Başkanı Abdou Diouf, dönemin tarikat liderini babası gibi görür o denli saygı ve hürmet gösterirdi. Her üç ayda bir onu Touba şehrinde ziyaret eder, onunla her türlü konuyu istişare ederdi. Halife de onu kabul eder, nasihatlerde bulunur ve yönlendirirdi. Aynı şekilde diğer devlet başkanları Abdulaye Wade ve Macky Sall da Touba ile sıkı ilişkiler kurmuş ve birlikte hareket etmişlerdir. Gördüğümüz gibi bu nedenle Mürîdiyye tarikatı ile siyaset arasında sıkı bir ilişki vardır (Diangue, 2023).

⁸ Dr. Abdulkadir Diangue, Araştırmacı-Yazar, Khombole Resmi Radyo Müdürü

Ahmet Sall da kendisiyle yaptığım görüşmede Mürîdiyye tarikatı ve Cumhurbaşkanı Senghor'un aralarındaki ilişkiyle alakalı olarak Diangue'yi destekler nitelikte şu açıklamalarda bulunmuştur:

Tarikatın siyasetle olan yakın ilişkisini başlatan kişi Şeyh Ahmedu Bamba'nın ilk oğlu Moustapha Mbacke'dir. Babası 1927'de vefat etmeden evvel Diourbel şehrinde zorunlu ev hapsinde tutulmaktaydı. Şeyhin Touba şehrinde büyük bir camii yaptırma hayali vardı ve vefatından sonra büyük iki oğlu bu Camiinin yapımı için çalışmalara başladı. Oğlu mühendislere projeyi anlattığında mühendisler, inşaat malzemelerinin Dakar'dan Touba'ya taşınması için demiryoluna ihtiyacı olduğunu ve bunun çok pahalı olduğunu söylediler. Ancak o, onlara bu işi yapmalarını ve maliyet hesabı çıkarmalarını istedi. Mbacke, Şeyh Bamba'nın vasiyeti olan bu caminin inşa edilmesine yardım eden herkesin kendisiyle tek bir yürek halinde olacağını beyan etti. Bu sebeple Hristiyan olmasına rağmen Senghor, tarikatın projelerini geliştirmesi ve hayata geçirmesi noktasında ciddi anlamda destek verdi. Senghor Halifeye 'sen emret ben devlet başkanı olarak yerine getireceğim' demiştir. İşte bu samimi yaklaşım Senghor ve Mürîdiyye tarikatı arasındaki güçlü ilişkilerin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Böylelikle 1973 yılında caminin açılışı yapıldı ve Senghor bütün gücüyle tarikata destek sağlamış ve böylelikle tarikatın yakın dostu konumuna gelmiştir. Tarikat ve siyasetin iç içe geçmiş olduğu bir dönemden bahsetmekteyiz. Dönemin halifesi her zaman Senghor'u baş üstünde tutmuş, desteklemiş yanında yer almış ve o istifa edene kadar iktidarda kalacak ama kendisi istemedikçe onun yerini kimse alamayacak demiştir (Sall, 2023).

Sall'ın aktardıklarından çıkarımla bağımsızlık sonrasında da siyaset erkiyle bu şekilde yakın ilişkiler kurulmuştur. Anayasaya göre ülke laik rejimle yönetilmekteydi. Fakat tarikat şeyhleri bir şekilde kendilerine açılmış olan bu alanları ustaca kullanabilmekte toplum da her halükârda tarikat liderlerinin davranış ve tutumlarından etkilenmekteydi. Buna rağmen toplum üzerindeki etkileri ve nüfus bakımından ülke genelindeki durumları değerlendirildiğinde tarikatların anayasal düzende hiçbir şekilde isimlerinin dahi geçmediği aşıkardır.

Prof. Dr. Khadim Moustapha Abdurrahman Lo⁹ da Mürîdiyye tarikatının siyaset ve politikacılarla kurmuş olduğu ilişkileri kendisiyle yaptığım görüşmede şöyle değerlendirmiştir:

Sonuç olarak politikadan uzak durmamız gerektiğini düşünüyoruz ancak şu andaki anlamıyla siyasette yürümek çok zor ve bu siyasete girerseniz siz de onlardan biri haline gelir ve siyaset itibarınızı kirleterek lekeler. İşte bu nedenle fikirsel, kültürel, düşünsel ve kurumsal anlamda bir yeniden yapılanmaya ihtiyaç olduğunu düşünüyorum. Çünkü bu ekonomik, politik ve bilimsel açıdan bu kadar büyük boyutlara ulaşmış olan bir tarikatın resmi anlamda hiçbir karşılığı yoktur. Bütün bunlarla birlikte anayasada Şeyh'e yer veren veya Şeyh'in adını bile anan bir madde yok. Şeyh; sadece bir sorun ortaya çıkarsa ve siyasiler bunu çözemezlerse başvurulacak bir kaynak olarak kalmaktadır. Bu önemli rolü biliyorsanız neden anayasada bu rolü belirlemiyorsunuz ve gerekli önemi vermiyorsunuz? Bu konuda sorgulanması gereken sorular bunlardır ve yazılarımla bu konuyu bu şekilde gündeme getirmeye çalışıyorum (Lo K. M., 2023).

Senegal'in sömürge dönemi ve bağımsızlık süreci incelendiğinde kolonizasyon idare sisteminin sosyo-politik anlamda ülkeye bıraktığı miras; seküler ve laik yönetim sistemi olarak ön plana çıkmaktadır. Siyasi liderler ile tarikat liderleri arasında bir ilişki vardı ancak bu ilişki ülkeye miras bırakılan laik yönetim sisteminin getirdiği zorluklar sebebiyle Senegal'deki gerçek yaşama olumlu bir şekilde yansımada. Bu anlamda belki de en katı laik sistem ve seküler düzen Fransızların miras bırakmış olduğu düzendir. Örneğin; İngiltere gibi bazı Avrupa ülkelerinde laik sistem nispeten olumlu bir şekilde algılanmış ve uygulanmıştır. Zira tüm dini topluluklar diğer topluluklara saygı göstermek şartıyla kendi inanç ve görüşlerini yaşama özgürlüğüne sahiptir. O halde son dönem siyasetinde tüm siyasi liderler ve günümüz liderleri de dahil olmak üzere Mürîdiyye tarikatına bir şekilde yakın konumda bulunarak destek ummuşlardır. Bilindiği üzere tarikat tarafından her yıl periyodik olarak organize edilen Magal kutlamalarına milyonlarca insan katılmaktadır. Bu anlamda tarikatın oy

⁹ Prof. Dr. Khadim Moustapha Abdurrahman Lo, Dakar Mesâlikü'l-Cinân Camii İmam Hatibi, Araştırmacı-Yazar

kullanımı kapasitesi bakımından önemli bir konuma sahip olduğu göz ardı edilmemelidir.

Dolayısıyla böylesine nüfus gücü bulunan bir yapının içinde bulunmuş olduğu toplumda bir etki alanı oluşturabilmiş olması gayet doğal bir durumdur. Senegal toplumsal hayatında tarikat liderleri bir politikacı gibi propaganda yapıp beyanat vermemekle birlikte ülke siyasetini ilgilendiren her türlü konuda görüşlerini özgür bir şekilde paylaşabilmekte ve yeri geldiğinde siyasilerle ikili görüşmeler gerçekleştirmektedirler. Örneğin ülke genelinde bir kriz, protesto vs. olması durumunda insanların tarikat liderine gelerek durumu anlatması ve olayların yatıştırılması noktasında şeyhten destek olmasını istemeleri olağandır. Bu gibi konularda da tarikat liderlerinin toplum içindeki konumu hafife alınmayacak bir seviyededir. Fransızlar kendilerinden sonraki düzeni öyle ustaca planlamışlardır ki bu konuyu Ahmet Sall kendisiyle yaptığım görüşmede şöyle özetlemiştir:

Sömürge güçleri Fransa'nın çıkarlarını ve kiliseyi korumak için Senghor'u Senegal devletinin başına yerleştirmişlerdi. 1962'de sömürgeciler ona, zamanın önde gelen Müslüman lideri Muhammed Diah'a karşı sahte bir darbe girişiminde bulunmasını tavsiye etmişlerdi. Bu sömürgecilerin oyunundan ibaretti ve onu 20 yıl hapis cezasına çarptırıp başkent Dakar'a 700 km mesafede bulunan Kedougou şehrine sürgün ettiler. Muhammed Diah o zaman Başbakan konumundaydı. Çünkü bağımsızlıktan sonra Senegal'deki yönetim sistemi Senegal ile Mali arasında federalizmi barındırıyordu ve bu birliği ortadan kaldırmayı planlayan da sömürge idaresiydi. Senegal tarafının başkanı ise marjinal olarak konumlanan Leopold Sedar Senghor idi. Fransa bu durumdan faydalanarak Senegal ve Mali arasında bir sürtüşme çıkarmak adına müdahale etti ve böylece hem Mali hem de Senegal bağımsız ülkeler oldu (Sall, 2023).

Bu durumda aslında Başkan Senghor'un siyaseten iyi bir politika izlediğini gözlemlemekteyiz. Zira böyle bir sosyal ortamda tarikat liderleriyle samimi olmakta ve onların her türlü taleplerini yerine getirmektedir. Bu kurmuş olduğu yakın ilişkilerden dolayı Hristiyan olması tarikatlar açısından bir problem teşkil etmemiştir. İkinci olarak Hristiyanlık hakkında sömürgeciliğin başlangıcında pek çok şeyh

Hristiyanlığın İslam'a düşman olduğu görüşüne sahip değildi. Onların ehl-i kitap olduğu görüşüne sahip olarak ciddi çekişmelere girmekten uzak durdular.

Mürîdiyye tarikatı güncel siyasette de ön plana çıkmakta ve bir şekilde gündemde yer almaktaydı. Zira hükümete gelen devlet başkanları ülkenin laik anayasal düzenine karşın tarikatla ilişki kurmaktan çekinmiyorlardı. Dr. Bousso, kendisiyle yaptığım görüşmede bu durumu şöyle bir örnekle açıklamıştır:

Bir önceki dönem Cumhurbaşkanımız Abdulaye Wade kendisini Mürîdiyye tarikatına mensup olarak addeder ve bunu çekinmeden her ortamda ifade ederdi. Örneğin Mürîdiyye tarikatının halifesi geldiği zaman veya onu ziyarete gittiği zaman hemen dizinin dibine oturur, onun tavsiyelerini dinlerdi. Çünkü o kendisini bir mürit olarak hissederdi. O, başkaları gibi Fransızlardan korkmayan ve çekinmeyen cesur bir adamdı. Onun görüşüne göre Cumhuriyet bir anlam ifade etmekteydi fakat insanın kendi şahsi ve dini hayatı da önemli ve bu konuda hür olmalıydı. Başkalarına göre tamamen farklı düşüncelere sahipti. Birçokları Cumhuriyetin ve laikliğin her şeyin üzerinde olduğunu ve onun kurallarına göre hareket edilmesi gerektiğini vurgularken Abdulaye Wade bunun tam tersi bir şekilde hareket ederdi. Bu yönden Abdulaye Wade birçok hükümet yetkilisine ve üst düzey yetkiliye olumlu anlamda örnek olmuştur. Abdulaye Wade hiç kimseden korkmaz, çekinmez, istediği gibi hareket ederdi (Bousso, 2023).

Aktarılan bu örneklerde de görüldüğü üzere Senegal'deki siyaset yapısıyla tarikatın birbirine geçmiş ilişkisi birçok ülkeye göre farklılık arz etmektedir. Çünkü ülkede uygulanan anayasal laiklik sistemine karşın devlet ve siyaset adamlarını çok rahatlıkla tarikat liderlerinin etrafında görebilirsiniz. Hem dini hem de toplumsal anlamda birçok projelerde iş birliği halinde olan taraflar aynı zamanda birbirlerinin düzenlemiş oldukları törenlere ve kutlamalara katılırlar.

Örneğin devlet tarafı, tarikatlara her türlü mali desteği de sağlamaktan çekinmemektedir. Bu desteğin ana gayesi aradaki ilişkilerin ve iş birliğinin olumlu anlamda devamlılığını sağlamaktır. Senegal laik sistemle yönetilen bir devlet olmasına karşın Müslümanlar her halükârda dini vecibelerini yerine getirebilmekte olup hiçbir kısıtlama veya engelle karşılaşmamaktadırlar. Bunun yanı sıra tarikatlar ve Müslümanlar bu özgürlüğe karşılık olarak devletin büyümesi, sosyo ekonomik

anlamda ilerleme kaydetmesi ve sosyal sorumluluk projeleri gibi alanlarda devleti bizzat desteklemektedirler.

Bu durumla alakalı olarak Prof. Dr. Abdulehad Lo farklı bir bakış açısıyla siyaset erkinin ve tarikatların çalışma düzeniyle kendisiyle yaptığım görüşmede şu açıklamalarda bulunmuştur:

Tarikatların siyaset üzerinden faydalanması gerekirken tam tersine günümüzde siyasetçiler, tarikatlardan daha fazla faydalanyor gibi görünüyor. Örneğin politikacılar seçim kampanyaları sırasında destek elde etmek için buralara geliyorlar ve etrafımızda görüntü vermeye çalışıyorlar. Haberlerden de takip ettiğiniz üzere her seçim öncesinde ve sonrasında Senegalli siyasetçiler ve Devlet Başkanları Mürîdiyye Tarikatının liderinin dizinin dibine oturur ve fotoğraf verir. Yani tüm bunlar siyasilerin iktidara gelmeleri için kullandıkları yöntemlerdir. Biz de bu vesileyle bu tutumların ve davranışların Senegal'deki siyasi hayata nasıl yansıdığını gözleme fırsatı yakalıyoruz (Lo A. , 2023).

Ülkedeki pozitif havanın ve olumlu ilişkilerin tesis edilebilmesindeki en önemli etken aslında hem şeyhlerin hem de siyasilerin birbirlerine karşı olan güven ve karşılıklı saygı temelinde hareket etmelerinden kaynaklanmaktadır. Hatta öyle ki Hristiyan olan Devlet Başkanı Leopold Sedar Senghor dahi tarikat liderleriyle adeta bir iyi niyet anlaşmasında bulunup onların hiçbir faaliyetini engellemek üzere hareket edeceğini beyan etmiştir.

Netice itibarıyla bahsetmiş olduğumuz bu ikili ilişki karşılıklı saygı, hoşgörü ve iyi niyet üzerine bina edilmiştir. Anlaştıkları konularda karşılıklı iş birliği, anlaşamadıkları konularda ise karşılıklı hoşgörü prensibiyle hareket etmişler ve bunda da başarılı bir örnek teşkil etmişlerdir. Bu örnek bağlamında ülkede barışçıl bir demokrasi benimsenmiştir. Buna sebep olarak Senegal'e özgü demokrasi anlayışı gösterilebilir. Demokrasiyle alakalı olarak Dr. Bouso kendisiyle yaptığım görüşmede şu açıklamada bulunmuştur:

Demokrasi halkın görüşlerini bir kısıtlama olmadan paylaşabilmesi demektir. Senegal örneğinde demokrasi sistemi mükemmel manada işletilemiyor olsa da demokrasi ülkede mevcuttur, seçimler yapılır ve halk da bu seçimlere katılım sağlar. O halde demokrasi dediğimiz kavram hakikaten

de halkın görüşlerini özgürce beyan ederek seçimlere iştirak etmesidir. Bundan dolayı son yıllarda tarikat liderlerinin oy verme davranışlarında da gördüğümüz üzere onlar seçimlere direk müdahalede bulunmazlar fakat aday olanların İslami hassasiyetlerine göre takipçilerini yönlendirirler (Bouso, 2023).

Burada tarikatlarca dikkat edilen husus adayların seçim programlarında Müslüman toplum adına bir iyileştirme bir vaat olması ve İslami hassasiyetlere önem vermekle ilgili bir programlarının olup olmamasıdır. Tarikatlar tüm bunlara itibar ederek takipçilerini bir tavsiye niteliğinde onların görüşlerine bir müdahalede bulunmadan yönlendirirler. İnsanlar da hiçbir kısıtlama ve zorluk olmaksızın istedikleri adaya oy vermekte özgürdürler.

Prof. Dr. Sylla da Senegal'deki demokrasi anlayışının pozitif anlamda bir gelişme gösterdiğini vurgulayarak kendisiyle yaptığım görüşmede şu açıklamalarda bulunmuştur:

Senegal'de her bir evde aile üyelerinin farklı siyasi görüşleri olduklarını görebilirsiniz. Şöyle bir örnek vereyim; tarikat liderleri kendi müritlerinin siyasi seçimleri noktasında istedikleri gibi hareket etme özgürlüğü sunmaktadır. Her halükârda bu durum ülkede bir demokratik özgürlük bulunduğu anlamına gelmektedir. Halkın kendi istediği siyasi partiyi iktidara taşıyabilmesi noktasında tamamen özgür bir seçimde bulunabiliyor olması Senegal'deki demokrasi anlayışının pozitif anlamda bir geliştirme gösterdiğine delalet etmektedir (Sylla, 2023).

Demokrasi kavramıyla ilgili olarak kendileriyle görüşme yaptığım isimlerin genel görüşü bu yönde olsa da farklı görüşler de ortaya çıkmıştır. Bu isimler de demokrasi kavramının tamamen Batılı güçler tarafından ithal edilen ve gerekli düzenlemeler yapılmadan Senegal'de uygulanabilmesi mümkün olmayan bir kavram olarak nitelemişlerdir.

Örneğin Prof. Khadim Moustapha Abdurrahman Lo şu açıklamayı yaparken:

Bu ifadelerin kendi gerçekliğimize ve tarihimize gönüllü olarak uyarlanması ve doğal şekilde evrilmesi gerekir. Batı'nın zihnindeki demokrasi bu anlamda kabul edilemez ve kendi kendimize bu kavramı anlamlandırmamız

gerekmektedir. Neden duruyoruz? Neden bu küçük grup dünyadaki diğerlerine bu kavramı dayatıyor ve zorluyor? Sanırım dünya değişim yolunda ve bu değişime ben de katılıyorum (Lo K. M., 2023).

Prof. Dr. Abdulehad Lo demokrasi için “Batı’nın Fransız elbisesiyle sunduğu salgın bir hastalık” (Lo A. , 2023) tabirini kullanmış, Dr. Moustapha Diattara ise “Demokrasi; Senegal’e tamamen Batıcı kafaların dayatmış olduğu bir anlayış olup Senegal’in şu an içinde bulunmuş olduğu tüm problemlerin müsebbibidir” (Diattara, 2023). İfadelerini kullanmıştır. Ahmedu Saghir Mbaye ise demokrasi kavramıyla alakalı olarak daha ılımlı yaklaşmış ve kendisiyle yaptığım görüşmede şu açıklamalarda bulunmuştur:

Demokrasi her halükârda halka hakkının verilmesi demektir. Halkın iradesinin şahısların iradesinin üzerinde tutulması gerekir. Kökeni ne olursa olsun buna demokrasi denmektedir. Her halükârda demokrasi bir dönüşüm sürecindedir ve demokrasiyi inşa etme süreci devam etmektedir. Maalesef bizim gibi ülkelerde demokrasinin tam manasıyla uygulanması noktasında bazı sıkıntılar ortaya çıkabiliyor. Ama Senegal özelinde hamdolsun her zaman istikrar var ve bu istikrar günümüzde de sağlam bir şekilde devam ediyor. Bu önemli istikrar sürecinin devamı %90 oranında şeyhler ve din adamlarının katkılarıyla olmaktadır diyebilirim (Mbaye A. S., 2023).

Görüldüğü gibi Mbaye, Senegal’deki istikrarlı siyasi yapının sağlanmasında din adamlarının çabaları ve çalışmalarını örnek vermektedir. Zira Senegal toplumunda şu tarikattan veya bu tarikattan gibi taassup siyaseti diye herhangi bir tartışma söz konusu değildir. Hatta Hristiyanlar dahil olmak üzere toplumun tüm kesimi istediği göreve ve makama aday olabilmektedir. Netice itibarıyla önemsenen konu siyasetler tarafından sunulan programın Senegal halkının hedef ve gayelerine uygun olmasıdır. Eğer vaatler ve programlar halkın hedef ve emellerine uygun ise insanlar onun yanındadır ve onun hangi cemaatten, tarikattan veya hangi aileden olduğuyla ilgilenmezler.

4.2. Mürîdiyye Tarikatının Sosyo-Ekonomik Durumu

Bu başlıkta Mürîdiyye tarikatının Senegal halkı üzerindeki etkileri ve sosyo-ekonomik durumu incelenmeye çalışılacaktır. Mürîdiyye tarikatına mensup kişiler ekonomik faaliyetlere ve sıkı çalışma düzenine katılmaya teşvik edilmiştir. Bu durum Mürîdiyye tarikatı içerisinde ciddi bir çalışma ahlakının oluşmasına vesile olarak birçok tarikat

mensubunun ve aslında bir anlamda da yapının ekonomik anlamda refaha kavuşmasına yol açmıştır. Tarikat özellikle yer fıstığı tarımıyla meşhur olmuş aynı zamanda muhtelif zirai alanlar, ticaret, sanayi dahil olmak üzere çeşitli sektörlerde ekonomik faaliyetler yürütmektedir. Bu ekonomik gücü nedeniyle de sosyal refah ve kalkınma projelerinde aktif olarak yer almaktadırlar. Cami, okul ve hastane inşaatlarının yanı sıra yoksulluk ve işsizliği gidermeye yönelik girişimler tarikatın toplumsal kalkınmaya olan bağlılığını ve bakış açısını yansıtmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere tarikatın Senegal halkı üzerinde olumlu etkileri olmuştur diyebiliriz.

Prof. Dr. Abdulehad Lo, kendisiyle yaptığım görüşmede tarikatın Senegal halkı üzerindeki etkilerinden bahsederken “Tarikatın Senegal halkı üzerinde kültürel, bilimsel ve akademik anlamda pozitif etkisi olmuştur. Ancak şu ana kadar Ahmedu Bamba'nın ve Mürîdiyye tarikatının fikir dünyasından halk tam anlamıyla istifade edememiş gibi görünmektedir” açıklamasını yapmıştır (Lo A. , 2023). Prof. Dr. Khadim Sylla ise Mürîdiyye'yi “Senegal'in kendi içinden çıkmış bir hareket” olarak tanımlayarak Senegal halkı üzerinde ve toplumsal hayatın her alanında olumlu etkiler bıraktığı kanaatini ifade etmiştir. Dr. Same Bouso da konuyla alakalı olarak Sylla'yı destekler nitelikte şu açıklamada bulunmuştur:

Bence bu etki gayet normaldir. Çünkü tarikat Senegal'de doğan bir tarikattır. O yüzden Senegalliler bu tarikatı kendi içlerinden bir tarikat olması hasebiyle bağlanmasalar dahi samimi bir bağ kurmaktadırlar. Aslında bu durum da Mürîdiyye tarikatının Senegal'de özel ve ayırt edici bir konumu olduğunu göstermektedir. O halde ben Mürîdiyye tarikatının Senegal halkı üzerinde olumlu etkiler bıraktığına inanıyorum (Bouso, 2023).

Ahmet Sall da tarikatın halk içinde meydana getirdiği pozitif alışkanlıklarla alakalı olarak kendisiyle yaptığım görüşmede şu bilgileri aktarmıştır:

Mürîdiyye tarikatına mensup kişiler birbirlerine her zaman destek olmakla meşhur olmuşlardır. Bir mürit sıkıştığı zaman diğer bir müridin ona yardım edeceğini ve destek olacağını bilir. Çünkü her şeyden önce insanlar, Mürîdiyye tarikatının kurucusu Şeyh Ahmedu Bamba'nın kendi milletlerinden Senegalli ulusal bir kahraman olduğunu, vatan ve millet için fedakarlıklar yaptığını bilmektedir. Buna karşın Ticâniyye veya Kâdiriyye'nin dışarıdan geldiğini düşünmektedirler (Sall, 2023).

Günümüzde Senegal toplumunun büyük bir çoğunluğu Mürîdiyye tarikatına mensup durumdadır. Mürîdiyye tarikatı günümüzde Ticâniyye ve Kâdiriyye tarikatlarını geçmiş ve daha ön plana çıkmıştır. Çünkü hemen hemen ülkedeki bütün gençler kendilerini Mürîdiyye tarikatına mensup olarak hissetmektedirler. Saha araştırmama ve gözlemlerime dayanarak Senegal huzurlu ve kaostan uzak bir toplumsal yapıya sahiptir. Bu anlamda Mürîdiyye tarikatının sağ duyulu ve devletle iş birliği içerisinde hareket ediyor olması toplum üzerinde olumlu etkiler bırakmıştır.

Dr. Moustapha Diattara, tarikatın Senegal halkı üzerindeki en önemli etkisinin toplumsal sınıflandırmanın ortadan kaldırılmasını sağlamış olduğudur. Dr. Diattara bu konuyla alakalı olarak kendisiyle yaptığım görüşmede şöyle bir örneklem sunmuştur:

Senegal toplumu yönetici elitler, işçi sınıfı, tüccarlar ve kölelerden oluşan farklı tabakalardan müteşekkil bir yapıya sahiptir. Örnek vermek gerekirse bizde demir işçiliği gibi ağır işlerde çalışan insanlar vardı. Bu insanlar kesinlikle bir üst tabakadan birisiyle evlenemez ve bir araya gelemezdi. Herkes kendi sınıfı içerisinde evlilik yapabiliyordu. Şeyh Ahmedu Bamba ilk olarak bu yanlış uygulamayı değiştirdi. Öyle ki bu bakış açısının kırılabilmesi adına bazı akrabalarına ve yakın takipçilerine demircilik işini öğrenmelerini ve insanlar arasında bu şekilde bir kast sisteminin olmaması gerektiğini vurguladı. Hatta bu işlerde istihdam ettiği kişileri bir yandan da ilmi anlamda gelişmelerini sağlayarak büyük alimler, ilim sahipleri konumuna getirdi. Böylece demirci birisi aynı zamanda alim ve bilgin bir şahsiyet olabilme kabiliyetine sahip duruma gelmişti (Diattara, 2023).

Dolayısıyla eğitim toplumun her kesimi için ulaşılabilir olmalı, ilim ve bilgi sadece bir grubun tek eline mahkûm edilmemelidir. Diattara'nın aktardıklarından çıkarımla Mürîdiyye tarikatı; böylesine bir toplumsal farklılığın olduğu Senegal toplumunda bakış açısının olumlu anlamda değişmesine vesile olmuştur. Kendi içlerindeki hizmet anlayışıyla da toplumu çalışmaya ve gayretli olmaya davet etmiştir.

Prof. Dr. Abdulehad Lo tarikatın çalışkanlık ve ekonomik anlamda bağımsızlık kazanma tavsiyeleriyle ilgili olarak kendisiyle yaptığım görüşmede şu açıklamalarda bulunmuştur: “Şeyh Ahmedu Bamba; zihinsel ve kültürel bağımsızlığı elde etmek amacıyla yer fıstığı tarımı başta olmak üzere müritlerini tarımsal faaliyetlere teşvik etmiştir” (Lo A. , 2023) ifadesini kullanmıştır. Prof. Dr. Moustapha Abdurrahman Lo

ise Mürîdiyye tarikatının ekonomik hayattaki yetkinliğiyle alakalı olarak kendisiyle yaptığım görüşmede şu açıklamalarda bulunmuştur:

Ekonomik özgürlük tarikatın koşullara uyum sağlama yeteneğinde yatmaktadır. Örneğin çarşı pazarlara gittiğiniz zaman esnafın çoğunluğunun Mürîdiyye tarikatına mensup kişiler olduklarını göreceksiniz. Günümüzde her türlü iktisadi alanda müritler önemli rol oynamaktadırlar. Bu nedenle eğer o zaman ekonomi yer fıstığına dayalıysa onlar bu fırsatı yakaladılar ve yer fıstığı tarımı için köyler ve kasabalar kurarak büyük çiftçiler haline geldiler. Ancak şartlar gereği ekonomi gelişti, dönüştü ve ticaret ortaya çıktı ve müritler bu alanda da başarılı oldular ve tanınır hale geldiler (Lo K. M., 2023).

Lo'ya göre Mürîdiyye tarikatının mottosu ilim ve iş'tir. Bundan dolayıdır ki Senegal'in en zenginlerine bakıldığı zaman onların Mürîdiyye tarikatına mensup kişiler oldukları gözlemlenmektedir. Mürîdiyye sadece ziraat ve tarımla yetinmeyip sanayi, ticaret ve sanat alanlarında da ilerleme kaydetmiştir.

Ahmet Sall da kendisiyle yaptığım görüşmede tarikatın yer fıstığı tarımına verdiği önem ve ekonomik boyutuyla ilgili olarak şu bilgileri aktarmıştır:

Sömürge güçleri geldiğinde ihtiyaç duyduğu bazı ürünlere ulaşmak istedi ve bu yüzden bize yer fıstığı gibi birçok tahıl getirdi. Çünkü yer fıstığı Senegal'de bilinen bir tarım ürünü değildi. Zira Fransa yer fıstığını Amerika'dan ithal etmekteydi. Bu şekilde biz de yer fıstığı tarımına başladık ve bununla birlikte Batı endüstrisi için çeşitli ham maddeleri sağladık. Çünkü yer fıstığı aynı zamanda yenilebilir bir meyve olarak hem yağı çıkartılarak hem de biçtiğiniz de satarak direk nakite çevirebileceğiniz bir üründü. Zira sömürge hükümeti bizzat hammaddeyi elde etmek isterken aynı zamanda buradan dolayı anlamda para kazanmayı hedefliyordu. Çünkü o yıllarda nakit çok değerliydi ve genel anlamda insanların parası yoktu ve alışverişler takas usulüyle yapılmaktaydı (Sall, 2023).

Senegal'in gerek sömürge dönemlerinde gerekse günümüzdeki dönemde ekonomik unsurları hiçbir zaman kendi kendine yetecek seviyeye ulaşamamıştır. Sömürgecilikten önce Afrikalıların geneli ekonomik anlamda kendi kendine yetiyordu. Tahıl yetiştiriyorlar, ziraatla ilgileniyorlar hayvan bakıyorlar, ormanlardan

meyve topluyorlar ve bu da onlara sağlıklı bir hayat geçirmelerine vesile oluyordu. Günümüz şartlarında ise modern teknolojiyi yakından takip ederek birçok farklı alanda ilerleme kaydetmişlerdir.

Prof. Dr. Abdulehad Lo, Mürîdiyye tarikatının günümüz şartlarında hem tarım hem ticaret hem de sanayi sektöründe ön planda yer alarak ekonomik anlamda ilerleme kaydetmiş olmalarıyla alakalı kendisiyle yaptığım görüşmede şu açıklamaları yapmıştır:

Ziraat ve tarım Mürîdiyye Tarikatının en önemli ekonomik faaliyetleri arasında yer almaktadır. Örneğin günümüzde Senegal'in en büyük ve en zengin çiftçileri Mürîdiyye tarikatına mensup kişilerden oluşmakla birlikte sektörde çok önemli konumları bulunmaktadır. Fakat bu kişiler Senegal'in büyük şehirlerine taşındıklarında kentsel ortama uyum sağlamışlar ve ticaret, sanayi, bilgi teknolojisi sektörleri gibi farklı alanlara ciddi ilgi göstermişlerdir. Ayrıca ziraat ve tarım faaliyetlerini de sürdürmeye devam ediyorlar ve neredeyse bu sektörü ülke genelinde kontrol ediyorlar. Köylerdeki tarım ve ziraat becerilerini kentsel bölgeler ve sanayi alanlarında ilerletmek isteyen birçok kişi bu nedenle Mürîdiyye tarikatına dahil olmak istemektedir (Lo A. , 2023).

Gözlem ve saha araştırmamıza dayanarak günümüzde hem ticaret hem de sanayi sektöründe Senegal'deki en büyük ticari ve ekonomik faaliyetlerin büyük bir bölümünün Mürîdiyye tarikatı mensupları tarafından işletildiği göz önünde bulundurulmalıdır. Prof. Dr. Lo'nun aktardıklarından yapılan çıkarıma göre şehirlerde ve kentsel bölgelerdeki Mürîdiyye mensupları kentsel gerçeklikle uyum göstermişler ve adaptasyon sağlamışlardır.

Prof. Dr. Khadim Sylla, kendisiyle yaptığım görüşmede Mürîdiyye tarikatının iktisadi ve ticari hayatta aktif olarak rol almasıyla alakalı şu bilgileri aktarmıştır:

Mürîdiyye tarikatı ilk başlarda ticaret ve ziraat alanlarında gelişim gösterdi. Dakar'da, Diourbel'de ve birçok bölgede takipçilerini ticaret yapmaya ve tarımsal faaliyetlerde bulunmaya teşvik etti. Örneğin Şeyh Ahmedu Bamba Diourbel'de yaşamış olduğu dönemlerde tüm müritlerinin bir meslek öğrenerek sanat elde etmesine rehberlik etti. Akabinde bu fikir ülkenin dört bir tarafına yayılarak tüm şehirler ve köylerde Mürîdiyye tarikatına mensup

kişiler meslek eğitimine ve zanaat edinmeye yönlendirildiler. Bu vesileyle birçok mürit meslek edinip çeşitli zanaatları öğrenerek ticaret hayatında, kamu ve özel sektör alanlarında yani gelen olarak ekonomik hayatta toplumda yer edindiler (Sylla, 2023).

Sylla'nın aktardıklarından çıkarımla üzere Mürîdiyye tarikatı münzevi bir duruş sergileyerek sosyal toplumdan kendini soyutlamak yerine bilakis toplumun her safhasında yer almaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla tarikat mensupları ticari hayattan ve ekonomik gelişmelerden bihaber kalmamışlardır. Bu sebeple sosyo-ekonomik anlamda ülkenin gelişimine de olumlu katkılar sunmuştur. Mürîdiyye tarikatına mensup kişiler sadece ziraat ve tarımsal faaliyetlerle kendilerini sınırlamamış aynı zamanda hem endüstriyel hem de ticari anlamda birçok sektörde ön plana çıkmış ve başarılı olmuşlardır.

Prof. Dr. Abdulehad Lo, tarikatın ticari ve iktisadi hayatta aktif bir şekilde yer almasından dolayı kaynaklanan bu denli yüksek marjlı bir ekonomik sirkülasyonun daha rantabl bir şekilde yönetilmesi gerektiğini vurgulamış ve şu aktarımda bulunmuştur:

Mürîdiyye Tarikatı, Senegal'deki en büyük dini tarikatlardan birisi olarak kendi kimliği ve faaliyetleri için taahhütleri olmasına rağmen henüz kendi banka sistemine sahip olamamıştır. Örneğin; Senegal'de Magal kutlamaları döneminde finansal işlem hacminin zirveye ulaştığı ve her yıl milyonlarca kişinin katılım sağladığı bir tören düzenliyoruz. Ancak bütün bu büyük çoğunluğun toplanmasına karşın bu anlamda potansiyelimizi tam olarak kullanabildiğimizi söyleyemem. Belki de tarikat, gelecek dönemde daha fazla istifade elde edebilmek adına kendi iç ekonomik mekanizmalarını geliştirmek üzerinde çalışmalıdır (Lo A. , 2023).

Dolayısıyla Mürîdiyye tarikatı üniversite, camii, hastane, okul gibi hacimli ve büyük projeler planlamakta ve milyonlarca kişinin katılım sağladığı organizasyonlar düzenlemektedir. Bu anlamda toplumsal açıdan da ülke insanına ve ülke ekonomisinin gelişimine yönelik çalışmalar yapmaktadır. Bu çalışmalar tamamen Mürîdiyye Tarikatı tarafından finanse edilip organizasyon da yine tarikatın mensupları tarafından üstlenilmektedir. Özetlemek gerekirse ilgili hususta tarikatın ana gayesi gelecek

yıllarda bu projelerin ve faaliyetlerin finansmanı noktasında kendilerine uygun bir mekanizma geliştirmektedir.

4.3. Mürîdiyye Tarikatının Diğer Dini Yapılarla İlişkileri

Mürîdiyye tarikatı en başından beri diğer yapılarla ve sivil toplum kuruluşlarıyla ilişkilerini iyi tesis etmiş bir harekettir. Örneğin, Mürîdiyye tarikatının çok önem vermiş olduğu Magal kutlamalarında diğer tüm tarikatlardan temsilciler ağırlandır. Aynı şekilde diğer tarikatların veya grupların herhangi önemli bir günü olduğu zaman Mürîdiyye tarafından temsilciler gönderilmektedir. Bu karşılıklı ziyaretler tarikatların birbirleri arasındaki sıkı ve iyi bağın bir göstergesidir. Bu ikili ilişkilerin gelişmesindeki önemli etkenlerden birisi de tasavvuf ve Mürîdiyye tarikatındaki hizmet anlayışıdır. Tasavvuf bu toplumların ahlakına ve faziletine olumlu etki etkide bulunurken aynı şekilde insanlara hizmet anlayışı da toplumsal anlamda insani ilişkilerin iyi kurulmasında önemli rol oynamaktadır.

Tasavvuf anlayışıyla alakalı olarak Ahmet Sall kendisiyle yaptığım görüşmede şu açıklamada bulunmuştur:

Tasavvuf, İslam'ın yayılmasında olumlu etki eden ilkelerden birisi olmuştur. Çünkü Sûfilik nefsi tezkiye etme ve itaat anlamında psikolojik bir egzersizdir. Toubâ'ya senede yaklaşık beş milyon kişi gidiyor. Bu insanlar bir tarikata mensup oldukları için mi gidiyorlar? Hayır. İnsanlar sırrın ne olduğunu öğrenmek, ait olmak ve başarılı olmak ister. Normal şartlarda bir Senegallinin seni anlaması veya takip etmesi çok zordur. Fakat tasavvufi söylem Senegalliler için anlaşılır bir şeydir. Çünkü onlar tasavvuf marifetiyle insanın eğitiminin ve ahlakının güzelleşmesinin yavaş yavaş ilerleyeceğini düşünmektedirler (Sall, 2023).

Gözlem ve saha araştırmamıza göre aslında Senegal'deki ve özellikle tarikat içerisindeki tasavvuf anlayışı insanın İslami anlamda ruhi ve ahlaki tarafına verilen önemden ibaret bir olgudur. Mürîdiyye tarikatı tasavvufu İslam'ın ayrılmaz bir parçası olarak görmektedir. Tasavvuf; insana konuşma ve diyalog ahlakını, sağlıklı davranışı, tevazuu, başkalarının hatalarını görmeden evvel kendi ayıplarını görmeyi öğretmektedir. Tasavvuf insanların tüm farklılıklarını kabul edip sindirerek onların muhabbet ve huzur içerisinde bir arada yaşayabilmesini sağlamaktadır. Tasavvufu

bilen bir kimseyi dışlamaz, küçük görmez ve kibirlenmez. Bu bakış açısıyla hareket eden tarikat mensupları da birbirleriyle olan ilişkilerini bu ana çatı altında kurmaktadır.

Prof. Dr. Moustapha Abdurrahman Lo da tasavvuf ve diğer Sûfi tarikatları kendisiyle yaptığım görüşmede şöyle tanımlamıştır:

Sûfi tarikatlar İslam'ın bir parçasıdır ve ben İslam'ın üç temel direği olduğuna inanıyorum. Bunlar; İman, İslam ve İhsan'dır. Maalesef birçoğumuz bu İhsan kavramını unutuyoruz. Ben de tasavvufun İhsan olduğu kanaatindeyim. Tarihin bu aşamasında düşmanlar çevremizi sardığında, üzerinde anlaştığımız konularda iş birliği yapmamız gerektiğini düşünüyorum. Bazı farklı konularda anlaşamadığımız noktalarda birbirimizi anlayışla karşılamalıyız ve herkesle iş birliği yapma zorunluluğumuz vardır (Lo K. M., 2023).

Tasavvuf bu şekliyle Senegal'de toplumsal hayatın her alanında yer almakta ve insanların gelişimine katkıda bulunmaktadır. Lo'nun aktardıklarından çıkarımla Tasavvuf; barışçıl ve sağ duyulu bir hareket olup tasavvuf marifetiyle insanlar hoşgörü ve barış içerisinde birbirleriyle iletişim kurmaktadır. Bu anlamda Senegal toplumuna Mürîdiyye tarikatı tarafından kazandırılan hizmet mefhumu eklenince ülkedeki tüm paydaşlar rahatça bir araya gelerek birbirleriyle sağlıklı ve düzeyli bir iletişim kurabilmektedirler.

Prof. Dr. Abdulehad Lo, kendisiyle yaptığım görüşmede tarikatın tasavvufi bir anlayışla inşa ettiği hizmet anlayışından bahsetmiş ve bu kavramı detaylı bir şekilde şöyle tanımlamıştır:

Mürîdiyye Tarikatı nezdinde hizmet; insanların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla gönüllülük üzerine bina edilmiş karşılıksız bir iyilik hareketidir. Çünkü bu hareket vesilesiyle müritler kendilerini din, vatan ve insanlık için hizmet sunan hadimler olarak görmektedirler. Eğer Mürîdiyye tarikatına bağlı iseniz karşılık beklemeden dine, vatana ve insanlığa hizmet etmeye özen göstermek durumundasınız. Mürîdiyye tarikatı tarafından gerçekleştirilen tüm projelerin hizmet ilkesi temelinde gerçekleştirildiğini söyleyebiliriz. Çünkü hizmetin temelinde yatan ana gayenin insanlığa ve İslam dinine hizmet etmek olduğu unutulmamalıdır (Lo A. , 2023).

Mürîdiyye'ye göre hizmet; meccanen, ücretsiz olarak yapılan iş demektir. Bu kelimenin kapsamına proje, inşaat, eğitim, temizlik gibi geniş anlamlar girebilir. Yapılan projeler için sağlanmış olan maddi destekler de hizmet kapsamında değerlendirilebilir. Topluma fayda sağlamak üzere yapılan her iş her bağış veya insanın vaktinden vakfetmesi gibi her türlü emek bir anlamda hizmettir. Mürîdiyye tarikatına ait geniş arazilerde tarım vs. gibi işlerde insanlar haftada veya ayda bir gelip çalışmakta ve elde edilen mahsuller ihtiyaç sahiplerine dağıtılmaktadır. Bu uygulama neticesinde de toplumsal anlamda bir dayanışma ve iş birliği meydana gelmektedir.

Mürîdiyye tarikatı hem tasavvufî duruşuyla hem de zikredilen hizmet anlayışıyla ülkedeki birçok sivil toplum kuruluşu ve dini yapıyla rahat bir şekilde iletişim kurabilmiş ve bir araya gelebilmiştir. Ahmedu Saghir Mbaye, Mürîdiyye'nin diğer dini yapılar veya STK'larla olan ilişkilerinden bahsettiği görüşmemizde tarikatın bakış açısına dair Ahmedu Bamba'nın konuyla ilgili bir kasidesini aktarmıştır:

Her zikir ki müridi Allah'ın huzuruna götürür ve bu şaşmayacaktır, ister Geylani'ye isterse de Ahmed Ticani'ye veya her ikisi dışındakilere bağlı olsun. Çünkü hepsi kesinlikle doğru yoldadır. Hepsi müritlerini arşın rabbine itaate çağırır. Nerede görünürlerse istikamet üzere olun derler. Sakın onlardan birini küçük görme ve kesinlikle onları reddetme (Mbaye A. S., 2023).

Ahmedu Bamba'nın bu kasidesinden şunu anlıyoruz ki bütün bu tarikatların hepsi haklı ve doğru yoldadır. Sadece bazı istisnai durumlar dışında Senegal'deki topluluklar arasında herhangi bir problem söz konusu değildir. Her toplumda olduğu gibi bazı radikal ve aşırılıkçı görüşlere sahip insanlar Senegal'de de vardır. Bu istisnai durumlar dışında genel olarak ne tarikatların kendi aralarında bir sorun ne de tarikatlar ve sivil toplum kuruluşları arasında herhangi bir olumsuz ilişki bulunmamaktadır.

Dr. Same Bousso ise Mürîdiyye'nin Senegal toplumu içerisinde yer alan paydaşlarıyla ilişkisinin değerlendirildiği görüşmemizde şu bilgileri aktarmıştır:

Mürîdiyye tarikatı; diğer tarikatlar ve sivil toplum kuruluşlarıyla iyi ilişkiler kurmuştur. Senegal'deki tarikatlar arasında bir akrabalık bağı da mevcuttur. Mürîdiyye tarikatı diğer tüm tarikatları ve sivil toplum örgütlerini kardeş kuruluşlar olarak değerlendirmekte ve bu minvalde ilişkilerini tesis etmektedir. Şeyh Ahmedu Bamba konuyu bu anlattıklarımızdan daha da

ileriye taşıyarak her 'Lâ ilahe illallah' diyeni kendimize kardeş olarak görmemiz ve hiçbir şekilde ona karşı düşmanlık yapmamamız gerektiği tavsiyesinde bulunmuştur. İşte bu durum gerek tarikatların birbirleriyle gerekse sivil toplum kuruluşlarıyla olan ilişkisini düzenlemesinde önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır (Bouso, 2023).

Muhammed Deme¹⁰ de tarikatın toplum içerisindeki konumunu değerlendirdiğimiz görüşmede Senegal'deki Magal kutlamalarına değinerek aşağıdaki örneği vermiştir:

Magal kutlamaları Mürîdiyye tarikatının diğer tarikatlar ve sivil toplum kuruluşlarıyla olan ilişkilerinin yorumlanması bakımından çok önemli bir örnektir. Bu öyle bir kutlama ve toplanma ki Batı Afrika'nın en büyük organizasyonlarından birisidir diyebilirim. Milyonlarca insanın bir araya geldiği örneğin bu sene 5 milyondan fazla insanın iştirak ettiği bir organizasyondan bahsediyoruz. Burada ilmi toplantıların ve birçok görüşmelerin yapıldığı, muhtelif ülkelerden tarikat ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinin bir araya geldiği çok büyük bir organizasyondur. Bu organizasyon da aynı şekilde tarikatların birbirleriyle veya sivil toplum kuruluşlarıyla olan ilişkilerine olumlu bir katkı sunmaktadır (Deme, 2023).

Yaptığım görüşmeler ve sahadaki gözlemlerimden çıkarımla Mürîdiyye tarikatının kendi içerisinde de açık ve şeffaf olması, ülke genelindeki tüm gruplarla iyi ilişkiler tesis edebilmesini sağlamıştır. Her şeyden önce ülkedeki tüm dini grup ve sivil toplum kuruluşları birbirlerini ziyaret ederek hediyeleşmektedirler. Senegal'deki bu ziyaret ve hediyeleşme geleneği de aslında bir bakıma tüm grupların etkileşim halinde kalmasına ve dostane ilişkiler kurulmasına vesile olmaktadır.

4.4. Mürîdiyye Tarikatının Eğitime Yönelik Görüşleri

Bu başlık altında Mürîdiyye tarikatının modern teknolojik gelişmelerle ilişkisi ve Senegal'deki üçlü eğitim sistemi ele alınacaktır. Senegal'de Fransız okulları, İslami okullar ve bu ikisinin mezcedildiği karma eğitim veren kurumlar olmak üzere üç farklı

¹⁰ Muhammed Deme, Senegal Dakar İslam Enstitüsü Öğretim Elemanı

eğitim sistemi bulunmaktadır. Bu bağlamda tarikatın günümüzde teknolojik gelişmelere ve modern eğitime bakış açısı değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Günümüzde modern iletişim araçları yaygın olarak kullanılmakta ve toplumun bilinçlendirilmesi noktasında önemli bir etkiye sahiptir. Mürîdiyye tarikatı özellikle çocukların yetiştirilmesinde teknolojiyi ve eğitimi mezc ederek kullanmayı ve teknolojinin çocukların yetiştirilmesinde olumlu bir etken olmasını arzuladı. Tarikat bu uygulamaları hizbu't-tarqiyya (eğitim dairesi) olarak adlandırdığı bir müessese kurarak destekledi. Çocuklar bu müesseselerde Kuran'ı Kerim ve şiirler öğretilerek eğitim halkaları şeklinde toplanır ve günümüzde sosyal medyanın ve internetin olumsuz yönleri anlatılır.

Dr. Same Bousso, Mürîdiyye'nin modern eğitim ve teknolojik gelişmeleri yakından takip etmesi konusunu değerlendirdiğimiz görüşmemizde şu bilgileri aktarmıştır:

Mürîdiyye tarikatı; web siteleriyle, modern elektronik aletleriyle, TV kanallarıyla ve çalışmalarıyla teknolojik gelişmeleri yakından takip eden ve bu alanı destekleyen bir yapıdır. Çünkü uluslararası anlamda gerçekleşen ve her gün ilerleme kaydedilen bir alanda Mürîdiyye tarikatının geri kalması beklenemez (Bousso, 2023).

Mürîdiyye tarikatı teknolojik iletişim kaynaklarını ve modern eğitim yöntemlerini kullanan ve gelişen teknolojiyi yakından takip eden bir yapı olarak gerek sosyal medya hesaplarında gerekse kendi açmış oldukları radyo ve Televizyon kanallarında toplumun bilgilendirilmesine ve eğitimine yönelik çalışmalar yapmaktadırlar. Online olarak da büyük konferanslar ve oturumlar düzenleyen tarikat teknolojiyi toplumun eğitimi ve bilinçlendirilmesi kapsamında nitelikli bir şekilde kullanmaktadır.

Prof. Dr. Abdulehad Lo, tarikatın modern eğitim ve teknoloji alanlarında önemli yatırımlar yaptığını belirterek şu bilgileri paylaşmıştır:

Mürîdiyye tarikatı eğitim ve teknoloji alanlarına ciddi servet harcamış ve yatırım yapmıştır. Tarikatın mali destekte bulunduğu bu alanlarda faaliyet gösteren birçok grup bulunmaktadır. Örneğin şu anda üniversitemizde bu alanda uzmanlaşmış, yetenek seviyeleri oldukça yüksek olan bilgisayar ve yazılım mühendisleri gönüllü olarak hizmet vermektedir (Lo A. , 2023).

Lo'nun aktardıklarından ve sahadaki gözlemlerimizden çıkarımla Mürîdiyye tarikatı eğitim ve teknolojiye ciddi yatırımlar yapmaktadır. Avrupa'da veya dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan tarikata mensup insanlar senenin belirli dönemlerinde gönüllülük esasıyla Senegal'e gelerek edinmiş oldukları tecrübeleri aktarmaktadır. Uzmanlık alanlarına bağlı olarak tarikata ait tüm kurumları ziyaret edip topluma hizmet maksadıyla tecrübe paylaşımında bulunmaktadırlar.

Prof. Dr. Khadim Sylla, Senegal'de uygulanan üçlü eğitim sistemini değerlendirdiğimiz görüşmemizde tarikatın uygulanmasını önerdiği eğitim modeliyle alakalı şu bilgileri aktarmıştır:

Senegal'de sadece dini eğitim ve Fransızca pozitif ilimlerin verildiği kurumların yanısıra bu ikisinin birlikte verildiği kurumlar da bulunmaktadır. Her halükârda Mürîdiyye tarikatının bu eğitim sistemleriyle alakalı görüşü ve önerisi iki eğitimin bir arada yürütüldüğü eğitim sisteminin uygulanmaya alınmasıdır. Çünkü devletin resmi dilinin Fransızca olması hasebiyle Fransızca eğitime ihtiyacımız bulunduğu bir gerçektir. Aynı zamanda Kur'an'ın ve İslam'ın dili olması nedeniyle Arapça dilinin öğretilmesine de ihtiyacımız vardır. O halde dini hayatımız ve sosyal hayatımızın nasıl organize edileceğiyle ilgili cevapları bulabileceğimiz bu iki eğitim sisteminin birlikte yürütülmesi taraftarıyım. Bizim nazarımızda en iyi eğitim sistemi hem dini ilimlerin hem de pozitif ilimlerin bir arada okutulabildiği ortak eğitim sistemidir (Sylla, 2023).

Sylla'nın bu görüşüyle alakalı olarak tarikatın Senegal'de gerçekleştirmiş olduğu projeler, üniversite, okullar, meslek edindirme merkezleri ve kütüphanelerde karma eğitim sistemiyle topluma hizmet verilmektedir. Bu anlamda da tarikatın modern eğitim ve dini eğitimi birlikte yürütebilme isteği günümüz şartlarına uyum sağladıkları anlamı taşımaktadır diyebiliriz.

Dr. Abdulkadir Diangue, tarikatın eğitime yönelik görüşlerini değerlendirdiğimiz görüşmemizde tarikatın kurucusu Ahmedu Bamba'nın eğitime verdiği öneme dikkat çekerek Mürîdiyye tarikatına bırakmış olduğu eğitim mirasından şöyle söz etmektedir:

Ahmedu Bamba'nın en büyük hedefi Touba şehrinin bir ilim ve irfan yuvası haline gelmesiydi. Her fırsatta eğitimin önemine vurgu yaparak kendisinden sonra geleceklere eğitilmiş insanları yetiştirmeleri noktasında tavsiyelerde

bulunmuştur. Bu sebeple oğlu Mısır'a bir ziyaret gerçekleştirerek El-Ezher Üniversitesi'ni ziyaret etti ve her yıl El-Ezher'den 30 öğretim elemanının Senegal'e gönderilmesi konusunda anlaşma sağladı. Anlaşma akabinde Senegal'in hemen hemen tüm bölgelerinde El-Ezher okulları adıyla eğitim kurumları inşa edildi. Bu okullar günümüze kadar ulaşmış ve Senegal'in tüm bölgelerine yayılmış durumdadır. Eğitimdeki bu gelişmelerin elde edilmesindeki en büyük etkenlerden birisi de Cumhurbaşkanı Abdulaye Wade'nin Mürîdiyye tarikatına olan güçlü desteğidir (Diangue, 2023).

Aktarılan bu bilgilerden çıkarımla Mürîdiyye tarikatının eğitime verdiği önem, kurucuları Ahmedu Bamba'nın bu konudaki hassasiyetinden kaynaklanmaktadır. Ahmedu Bamba ilk olarak kendi evini ve çevresini açık birer eğitim ve insanları irşad merkezine dönüştürmüştü. Bamba'dan sonra gelenler de bu konuda onun izini takip ettiler ve eğitim öğretim müesseselerinin yaygınlaşmasında büyük çaba sarf ettiler. Tarikatın devlet ve siyasilerle de ilişkilerinin güçlü olması nedeniyle de okulların kurulması ve işletilmesi noktasında rahat bir şekilde hareket etme şansı yakaladıkları gözlemlenmektedir.

Dr. Moustapha Diattara, tarikatın kurmuş olduğu modern eğitim sunan El-Ezher okullarından bahsettiği görüşmemizde kendi çocuklarının da bu okullardan mezun olduklarını ifade ederek şu açıklamalarda bulunmuştur:

Benim bütün evlatlarım El-Ezher okullarından mezun oldular ve Fas'a gittiler. Yüksek lisans ve doktora dereceleri alarak devlette ve okul idarelerinde önemli görevler aldılar. Netice itibarıyla bu gençler Fransızca ve Arapçayı bir arada öğrenerek mezun oldular. Örneğin Touba'da kurmuş olduğumuz üniversitede yüksek teknolojiyle ve modern eğitim metotlarına göre donatılmış gerek tıp gerekse mühendislik bilimleri alanlarında fakülteler olduğunu ve burada da karma eğitimin uygulandığını görebilirsiniz (Diattara, 2023).

Mbacke Mbaye¹¹ da kendisiyle yaptığım görüşmede Mürîdiyye tarikatı tarafından kurulan El-Ezher okullarının ülkedeki en büyük eğitim müesseseleri arasında yer

¹¹ Mbacke Mbaye, Senegal Dakar İslam Enstitüsü Öğretim Elemanı

aldığına vurgu yaparak tarikatın hem dini eğitimin hem de Fransızca pozitif ilimlerin bir arada okutulması yönünde görüşleri olduğuna değinmiş ve şu bilgileri aktarmıştır:

Eğitim Mürîdiyye tarikatı için çok önemli bir konudur. İslami okulların temeli de aslında Mürîdiyye tarikatı tarafından atılmıştır. Fakat Fransız eğitim sistemiyle eğitim veren diğer okullar tamamen laik sisteme göre inşa edildiği için bizim açımızdan bir değeri bulunmamaktadır. Mürîdiyye'nin asıl önem verdiği eğitim dini eğitim olarak ön plana çıkmaktadır. Ama günümüzde artık yeni çalışmalar da bulunmaktadır. Hem İslami eğitimin hem de pozitif ilimlerin okutulduğu iki yönlü eğitim veren eğitim müesseseleri kurulmaya ve desteklenmeye başlanmıştır. Ahmedu Bamba Mesâliku'l-Cinân isimli eserinde 'Her ilmin bir faydası bulunmaktadır ve bizler bundan istifade etmeliyiz' demiştir (Mbaye M. , 2023).

Prof. Dr. Moustapha Abdurrahman Lo, Senegal'deki eğitim sisteminin karmaşık yapısına değinmiş olduğu görüşmemizde uygulanması gereken sistemin nasıl olması gerektiğiyle alakalı şu bilgileri aktarmıştır:

Eğitim, bir toplumu inşa eder ve şekillendirir. Ancak aynı ülkede eğitim sistemlerinin farklı olması olumsuz etkilere yol açabilir. Birçok makalemde bağımsızlığımızı kazandıktan sonra ne istediğimize, çocuklarımız için ne istediğimize ve en iyi modelin ne olduğuna dair bir oturup düşünme ihtiyacımız olduğunu belirttim. Ancak laiklik bu sürecin önüne geçti ve şu andaki duruma gelmemize sebebiyet verdi. Bu nedenle eğitim müfredatının halkın isteklerini ve beklentilerini içermesi için gözden geçirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Benim görüşüm hem dini eğitimin hem de Fransızca pozitif ilimlerin birlikte alınabileceği bir sistemden yanadır (Lo K. M., 2023).

Dolayısıyla Diattara, Mbaye ve de Lo'nun aktarmış oldukları bilgilere dayanarak Mürîdiyye tarikatının modern eğitime bakış açısı tarikatın geleneksel eğitim anlayışıyla örtüşmektedir. Çünkü tarikatın kurucusu Ahmedu Bamba için eğitim hayatın tam merkezinde olması gereken bir kavramı ifade etmekteydi. Tarikatın ilk dönemlerinde oluşturulan eğitim meclislerinde de bir bakıma modern eğitim uygulanmaktaydı. Bu anlamda tarikat tarafından modern karma eğitim sistemi olarak bilinen Fransızca ve Arapça/İslami ilimlerin bir arada okutulduğu Eğitim kurumları

inşa edildi. Prof. Dr. Abdulehad Lo kendisiyle yaptığım görüşmede tarikatın modern akademik eğitim ve gelişime verdiği önemle alakalı olarak şu açıklamalarda bulunmuştur:

Şu anda içerisinde bulunduğumuz, sohbet ettiğimiz kampüs 'Şeyh Ahmedu Bamba Eğitim ve Gelişim Merkezi' olarak adlandırılıyor. Bu kampüs İslam ve Arap kültürel mirası alanlarındaki tüm kültürel birikimi ihtiva etmektedir. Bu alanlarda eğitim, İslam dininin temeli olan Arapça dilinde verilmektedir. Ama örnek olarak hemen karşınızdaki bina Tıp Fakültesidir. Burada da dersler çağın gerektirdiklerine yönelik olarak Fransızca işlenmektedir. O halde şunu görmekteyiz ki Mürîdiyye tarikatı nezdinde modern eğitim olumlu anlamda ciddi değişim ve gelişmelere uğramıştır. Çünkü günümüzde de modern eğitim alanında önemli gelişmeler yaşanmaktadır ve biz bu gelişmeleri yakından takip ediyoruz Netice itibarıyla içinde bulunduğumuz müessese tarikatın modern eğitime verdiği önemle alakalı bir yanıt olarak yeterlidir (Lo A. , 2023).

O halde Mürîdiyye tarikatının hem İslami eğitime hem de Fransızca olarak eğitim veren pozitif ilimlere önem verdiğiyle alakalı ilgili mülakatlardan çıkarım yapmaktayız. Netice itibarıyla tarikatın çağın gerektirdiklerine karşı bir duruş sergilemediği bilakis modern dünyayla uyum içerisinde hareket ederek eğitim sistemlerini de bu nazarla geliştirdiği ve gelişmeleri yakından takip ettiği gözlemlenmektedir.

Görüşme yaptığım isimlerden Ahmet Sall, Senegal MEB'de müsteşar olarak görev yapması nedeniyle Senegal'de uygulanan İslami eğitim sisteminin ve bununla birlikte karma eğitimin ülkedeki uygulayıcıları arasında yer almıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı Abdulaye Wade'ın bu eğitim sisteminin ülkede uygulanabilmesi adına verdiği mücadeleyi şu şekilde aktarmıştır:

2000'li yılların başında Abdulaye Wade Cumhurbaşkanı seçilene kadar adı geçen İslami okulların hiçbirisi devlet tarafından desteklenmiyordu. Ben bu dönemde Bakanlık tarafından ilgili eğitim sisteminin tatbiki için görevlendirildim. 1963 yılından 2000'li yıllara kadar müfredatta dini eğitim yok denecek kadar az olduğu gibi belirli bir programı da yoktu. Wade'nin göreve gelmesiyle aynı zamanda Arapça ve Fransızca karma eğitim verilen

özel okullar kurulması teşvik edildi. Bu eğitimler ilk defa devlet eliyle verilmeye başlanıyordu. Wade, doğal olarak ülkenin güçlü bir laiklik sistemiyle yönetildiğini biliyordu. Takdir edersiniz ki Senegal'de uygulanan laiklik tamamen dine karşı kurgulanmış bir sistem olarak öne çıkmaktadır. Ama Wade'in nazarında laiklik dinle çatışmaya girmek manası taşııyordu. İşte bu anlamda Wade ilk olarak bu laiklik anlayışını değiştirmek istemiş ve İslami eğitimin resmi olarak devlet müfredatına girmesi noktasında çok çabalar göstermiştir (Sall, 2023).

Önceki Senegal hükümetleri dini eğitimin devlet idaresiyle verilmesini istiyordu. Fakat yönetenlerin zihniyetiyle halkın zihniyeti birbirinden uzak olduğu için uygulamada başarılı olamamışlardır. 2000'li yılların başında göreve gelen Cumhurbaşkanı Abdulaye Wade, Mürîdiyye tarikatına mensup bir politikacıydı. Sall'ın da söz ettiği gibi Wade, hem dini eğitimin hem de karma eğitimin uygulanabilmesi noktasında yol açıcı olarak görev almıştır. Aynı zamanda Mürîdiyye tarikatı önderliğinde öğretmen yetiştirme enstitüleri kurmuş ve bu enstitülerden mezun olanları devlet kademelerinde görevlendirerek onları toplumsal anlamda onure etmiştir.

SONUÇ

Araştırmanın konusu olan Mürîdiyye Tarikatını incelerken öncelikle tarikatın doğmuş olduğu Senegal'in de içinde bulunduğu Batı Afrika'daki dini yapılara kısaca değinerek araştırmaya başlandı. Bir toplumun bakış açısını anlayabilmek için yapılması gerekenlerin başında içinde bulunduğu coğrafyayı, sosyo-ekonomik, kültürel vb. alanlardaki durumunu bilmek gerekmektedir. Yapılan araştırmalar neticesinde Senegal, tarikatların varlığı ve çeşitliliği açısından zengin bir ülke olarak ön plana çıkmaktadır. Araştırma sırasında incelenen unsurlardan birisi Mürîdiyye Tarikatının toplumda edindiği güçlü konum ve bu durumun siyaset alanındaki tesiridir. Bu bağlamda Mürîdiyye Tarikatı mensuplarının demokratik seçimlerde hür bir iradeyle oy kullandıkları, tarikat liderinin görüşlerinin sadece bir tavsiye niteliği taşıdığı anlaşılmıştır.

Araştırmaya konu olan Mürîdiyye Tarikatı, kurucu Ahmedu Bamba ve kurulduğu bölge olan Senegal ayrı ayrı anlamlar ifade etmektedir. Zira Mürîdiyye tarikatı emperyalist sömürge düzenine adeta bir başkaldırı niteliğinde doğmuştur. Fransız sömürge güçlerinin Senegal'e girmesiyle birlikte tüm yerel liderlerin bertaraf edilmesi sonucunda halk güven duyacağı ve ardından yürüyebileceği bir lider aramış, o lideri de Ahmedu Bamba olarak tespit etmiştir. İşte böyle bir dönemde Ahmedu Bamba tarafından kurulan Mürîdiyye Tarikatı tarih sahnesindeki yerini almıştır.

Gerçekleştirdiğim yüz yüze görüşmelerden elde edilen verilere dayanarak Mürîdiyye tarikatının Senegal sathında bu denli gelişim ve büyüme göstermesinin ana sebeplerinden birisi de Ahmedu Bamba'nın karizmatik liderliğidir. Tarihsel süreç içerisinde de Bamba'nın halktan birisi olarak sömürgecilere karşı dik duruşu halk tarafından güven kazanmasına neden olmuştur. Çünkü döneminin tüm yerel yöneticileri Fransızlar karşısında bir söz sahibi olamamış ya maddi teklifler sunularak saf değiştirilmiş ya da başka saiklerle halktan kopuşları gerçekleşmiştir.

Çalışmada; tarikatın günümüze kadarki geçirmiş olduğu siyasi, sosyo-ekonomik vb. tüm değişimler sömürge dönemi, bağımsızlık dönemi ve günümüz dönemi olmak üzere kategorize edilerek anlatılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda sömürge idaresi tarafından başlangıçta potansiyel bir tehdit olarak görülen tarikat, ilerleyen zamanlarda karşılıklı iş birliğiyle tesis edilen dostane ilişkilerle ikili iş birliği yapar hale gelmiştir.

Sömürge güçleri tarafından sürgüne gönderilen ve vefatına kadar göz hapsinde tutulan Ahmedu Bamba'nın silahsız mücadelesi, sessiz başkaldırısı ve toplumun eğitime vermiş olduğu önem bu ilişkide dikkati çeken unsurlar arasındadır. Çünkü Mürîdiyye Tarikatı bu ılımlı siyasi tutumuyla ülkenin gelişimine katkı göstererek adeta sessiz bir devrim gerçekleştirmiştir. Sömürgecilerin karşısında silahlı bir direnişin halkı daha perişan hale getireceğini bilen Bamba, etrafında toplanan insanları eğitime ve çalışmaya yönlendirmiştir. Bu durum da dönemin siyasetinin karşıt direncini zamanla kırmış ve iki taraflı olarak uyumlanma sürecine girmişlerdir. Burada bahsi geçen durumlar Fransızların Senegal'de sömürgecilik faaliyetlerini yayma noktasındaki uygulamalarından sonra ortaya çıkmıştır.

Tarikatlar ve siyaset arasındaki ilişkiye bakıldığında genellikle tarikatların siyasi beklentileri ve siyasete yön verme arzuları bulunmaktadır. Fakat Senegal özelinde bu durum tam aksi yönde seyretmiştir. Siyasi liderler kendilerine taban oluşturabilmek için tarikatlara her türlü devlet desteğini sunmuşlardır. Bu nedenle devlet-tarikat ilişkisi Senegal'de daha özel bir şekilde konumlanmıştır. Sözü edilen duruma örnek olarak her seçim döneminden önce veya sonrasında Cumhurbaşkanı'nın Mürîdiyye Tarikatı liderini evinde ziyaret ederek adeta bağlılıklarını bildirmesi verilebilir. Gerek seçimlerde gerekse toplumsal olaylarda tarikatlar ülkede önemli bir toplum gücünü elinde tutmaktadır. Mürîdiyye tarikatının eğitim hususundaki titizliği, insan yetiştirmedeki hassasiyeti, pozitif ilimlere olan teşviki sosyo-ekonomik anlamda ülkeye katkısı tarikatı ülkede farklı bir şekilde konumlandırmıştır. Bu anlamda Mürîdiyye tarikatı, diğer dini yapılara nazaran daha modern, yenilikçi ve moderniteye uyumlu bir tavır sergilediği için gerek Fransızlarla gerek bağımsızlık döneminde gerekse de günümüzde siyaseten kabul görmüş bir yapı olarak yer almıştır.

Değişen modern hayat şartlarına uyum sağlayabilmek tarikatların başarı sağlamakta güçlük çektiği alanlardan birisi olmuştur. Zira içinde buldukları toplumların yapısı, geleneksel düzen, bakış açısı ve tasavvufi öğretiler hareket alanlarını kısıtlamıştır. Bu durum Mürîdiyye Tarikatı özelinde farklı tezahür etmiştir. Çünkü tarikat ilk kurulduğu günden itibaren günümüze kadar geçirmiş olduğu tarihsel süreçte her zaman yeniliklere açık olmuş, sürekli gelişim ve ilerleme kaydeden bir seyir izlemiştir. Daima çalışkanlık ve eğitime vurgu yapan tarikat, dünyadaki hiçbir gelişmeden bihaber kalmamış aksine yakından takip ederek bu gelişmeleri tatbik etmiştir.

Senegal’de tamamen yerli ve milli olarak ön plana çıkan Mürîdiyye tarikatının gelişiminin analizi, tarihi ve sosyo-ekonomik durumunun ele alındığı çalışmada tarikat modernleşmenin bir katılımcısı olarak sunulmaktadır. Bu anlamda tarikatların gerek sömürge karşısındaki duruşları gerek toplumsal hayata katılımları açısından Mürîdiyye tarikatı farklı bir konumda yer almıştır. Mürîdiyye tarikatı doğrudan veya dolaylı etkileriyle Fransız emperyalizmine karşı bir duruş olarak ortaya çıkmıştır. Tarikat, Fransız işgalinin oluşturmuş olduğu dar alanda kök salarak büyümüştür. Elde edilen bulgular analiz edildiğinde Ahmedu Bamba gibi karizmatik bir figürle beraber Mürîdiyye tarikatının ortaya çıkmasındaki ana etkenlerden birisi Fransız işgalinin yol açmış olduğu siyasi boşluktur.

Fransız emperyalizmi nedeniyle geçmişten kopmaya ve Batı Afrika toplumunda, kültüründe, siyasetinde ve ekonomisinde bir devrim etkisi oluşturmaya çalışan tarikatlar olmuştur. Bunu bir anlamda başarabilen ve yenilikçi bir çizgi izleyen tarikat ise Mürîdiyye tarikatı olarak ön plana çıkmaktadır. Bu anlamda bahsedilen reform ve modernitenin gelişmesinde bir aracı olarak bütünleyici rol oynamışlardır. Çünkü modernite dediğimiz kavram aslında bir değişim algısı veya farkındalıktan ibaret olup modernizasyon da bu değişimin uygulanmasıdır. Bu değişime katkıda bulunan tarikat; siyasi, sosyal, kültürel, politik ve ekonomik bileşenleri iyi analiz ederek toplumda kendisine önemli bir yer edinebilmeyi başarmıştır.

Mürîdiyye tarikatının modernleşmesinde farklı faktörler etken olmuştur. Bu anlamda İslami reform hareketlerinin ilerleyişi ve Sûfi tarikatların büyümesi burada önem arz etmektedir. Dolayısıyla Fransız nüfuzunun artmasıyla birlikte ardından gelen sömürgecilik de ilerleyen tarihsel süreç içerisinde tarikatın modernizasyonuna etki etmiştir. Bu sebeple tarikatın modernleşme süreci aslında içeriden ve dışarıdan gelen etkenlerle geliştirilmiş diyebiliriz. Tabii burada Ahmedu Bamba’nın yenilikçi duruşunun da önemli etkileri bulunmaktadır. Çünkü Mürîdiyye Tarikatı, Ahmedu Bamba’nın liderliğinde vermiş olduğu destansı mücadelede Batı Afrika Fransız kolonisinin en ciddi siyasi meşguliyeti olarak ün salmış bir yapı olarak tarihteki yerini almıştır. Tarikatın neşvü nema bulduğu Senegal, askeri darbe yaşanmamış tek Afrika ülkesi olarak ön plana çıkmaktadır. Yerel ve ulusal bir tarikat olması hasebiyle de takipçi cezbetme noktasında hiç zorlanmamış, müritler yapıya hızlıca entegre olabilmişlerdir. İşte bu iç ve dış etkenler Mürîdiyye Tarikatının modernleşme sürecine olumlu etkilerde bulunmuştur.

Mürîdiyye Tarikatı bir anlamda kendi bölgeleri dışından Batılılar tarafından getirilen modern eğilimlere zorluk yaşamadan uyum sağlamayı başaramıştır. Aynı şekilde müritlerini ve toplumu kanalize ederek adeta modernizasyonun yerel formunun uygulayıcısı olarak hizmet etmiştir. Mürîdiyye Tarikatı, takipçilerine kişisel ve toplumsal yaşamlarının yönetilmesinde bir anlamda önderlik etmiştir. Mürîdiyye Tarikatının modernleşmesinin en önemli kollarından birisi de Fransız sömürge idaresi aracılığıyla tarikata akredite edilen ekonomik ve sosyo-politik gelişmelerdir.

Mürîdiyye Tarikatı Fransız sömürge yönetiminden kaynaklanan ekonomik değişiklikler açısından sömürgeci idarenin ticari tarım ekonomisine dahil olmuştur. Bu nedenle çalışkanlıklarından dolayı ülkedeki yer fıstığı tarımı ve üretimine önemli ölçüde dahil olarak ilerleyen süreçte ekonomik anlamda gelişim kaydetmişlerdir. Mürîdiyye tarikatı kapitalist ve faizli bankacılık düzeninin hâkim olduğu piyasa ekonomisinden kaçınmak ya da ona boyun eğmek yerine tarım alanında önemli adımlar atmıştır. Bu anlamda ticari mahsul üretimini benimseyerek kendi inanç ve uygulamalarına göre ticaretlerini şekillendirmişlerdir. Dolayısıyla bu durum hem sosyal topluma hem de Mürîdiyye tarikatının takipçilerine maddi ve manevi faydalar sağlamıştır.

Elde edilen bulgular ışığında Mürîdiyye Tarikatı moderniteyle eklektik bir ilişki içerisinde olmuş ve teknolojik gelişmeleri yakından takip ederek uygulamaya geçirmiştir. Yüz yüze gerçekleştirdiğim mülakatlar dikkate alındığında da tarikat; modern eğitime uyum, teknolojik gelişmeler, demokratik sistem, sosyal hizmetler, çevresel yönetim, kültürel ifade özgürlüğü gibi birçok alanda tamamıyla modernizasyonunu sağlayabilmiştir. Ancak tüm tarikatların ve bireysel takipçilerinin modernleşme konusunda aynı görüşte olmadıklarını belirtmekte fayda vardır. Bazı tarikatların modernitenin belirli yönlerine direnerek modernizasyonu geleneksel tasavvufi doktrinleriyle uyumsuz veya ahlaki değerlere potansiyel tehdit olarak gördüğü durumlar oluşabilmektedir.

Sömürge döneminden günümüze kadar hem toplumsal ilişkileri hem de takipçileri olumlu anlamda artarak ulaşan tarikat, özellikle ekonomi ve eğitim alanındaki modernizasyon süreciyle dikkat çekmektedir. Şu ana kadar genel manada Mürîdiyye Tarikatı'nın geçmişten günümüze kadar olan tarihsel seyri ve bakış açısı anlatılmaya çalışılmıştır. Senegal'de yüz yüze gerçekleştirmiş olduğum mülakatlardan elde ettiğim

analizlere dayanarak Mürîdiyye Tarikatının siyasi, sosyo-ekonomik, kültürel, eğitim ve teknolojik gelişim gibi modernizasyonla alakalı birçok alanda modernleşmeyle uyum içerisinde hareket ettiği rahatlıkla söylenebilir.

Mürîdiyye Tarikatı genel olarak siyasi olmayan bir duruş sergilemiş, doğrudan siyasi faaliyetlerle meşgul olup partizan siyaseti gütmek yerine manevi ve sosyal konulara odaklanmıştır. Hiçbir zaman bir siyasi partinin çatısı altında görüntü vermemiş fakat siyasi ve sosyal meselelerde aktif olarak rol almıştır. Tarikat bu yaklaşımıyla dini ve manevi değerlerin modern yönetim yapılarıyla birlikte hareket edebilmesine ve var olmasına izin veren, dini ve siyasi alanların ortak bir paydada yürütebilmesine ilişkin modern kavramlarla uyum içerisinde hareket etmiştir.

Eğitimin ve bilginin önemini her fırsatta dile getiren Ahmedu Bamba'nın izinden hiç ayrılmamışlar, eğitim-öğretim ve okuryazarlık noktasında öncü rol oynamışlardır. Eğitim-öğretimin tüm ülke sathında teşvik edilmesi ve toplum için iyi insan yetiştirilmesi adına son teknolojiyle donatılmış modern eğitim müesseseleri kurmuşlardır. Tarikatın eğitim-öğretime vermiş olduğu bu önem modern bilgi edinme ve entelektüel gelişim değerleriyle uyumlu ilerlediklerinin bir göstergesidir.

Mürîdiyye Tarikatının en meşhur olduğu alanlardan birisi de güçlü birliktelik vurgusu ve sosyal dayanışmaya verdikleri önemdir. Bu bağlamda iş ahlakı ve girişimcilik noktasında da önemli yol kat etmişlerdir. İhtiyaç sahiplerine destek olmak üzere sosyal kalkınma ve refah projeleri düzenleyip sağlık tesisleri kurarak ihtiyaç sahiplerine yardım eli uzatmaktadır. Bu tür önemli girişimler, modern sosyal sorumluluğun gerektirdiği fikirlerle birebir örtüşmektedir. Dolayısıyla burada tarikat açısından sosyal refaha ve toplumsal kalkınmaya yönelik bir bağlılık söz konusudur. Çünkü Tarikat sıkı çalışmaya ve girişimciliğe önem vererek toplumsal kalkınmanın herkesin desteğiyle olması gerektiğini savunmaktadır. Ekonomik faaliyetlere katılıma ve kendi kendine yeterliliğin önemine atfedilen bu vurgu, modern ekonomik kalkınma ve refah idealleriyle uyumludur. Sıkı çalışmayı ve kendi kendine yetmeyi vurgulayan tarikat, takipçilerinin iktisadi faaliyetlerde bulunmasını tavsiye ve teşvik ederek ekonomik anlamda bir özgürlük kazanılmasının yolunu öğretmiştir. Ticaret, sanayi, tarım gibi birçok iktisadi girişimde öncü olarak sömürge zihniyetinin getirmiş olduğu tedirginlikle beraber her zaman ekonomik güçlenmeye vurgu yapmıştır. Takipçilerine

özgüven ve modern girişimcilik fikirleri aşlamış ve bu anlamda modernizasyon sürecini başlatmıştır.

Kendi dini törenlerini ve önemli programlarını yayınlatabilmek ve daha fazla insana ulaştırabilmek adına radyo ve TV kanalları kurmuşlardır. Bu anlamda teknolojinin tüm imkanlarından faydalanarak medyada da yerlerini almışlar ve modern teknolojiye uyum sağlamışlardır. Dünyanın birçok bölgesindeki çeşitli ülkelerdeki takipçileri ve topluluklarıyla global bir birliktelik kurabilmeyi başarabilmişlerdir. Bu küresel destek, modern fikirler, teknolojiler ve farklı kültürler de dahil olmak üzere daha geniş bir dünyayla etkileşime geçme açıklığını yansıtmaktadır. Modern iletişim araçlarının benimsenerek kullanılması ve kendi TV ve radyo kanallarının oluşturulmuş olması mesajlarını topluma ulaştırmak adına çağdaş araçlarla etkileşime geçme isteklerini göstermektedir.

Mürîdiyye Tarikatının Senegal toplumu içerisindeki diğer tüm STK'lar ve tarikatlarla ilişkileri pozitif bir şekilde seyretmektedir. Çünkü tarikat modern dini hoşgörü, saygı, sevgi ve çoğulculuk bakış açısıyla tamamen uyumlu olarak ilişkilerini tesis etmiştir. Bu anlamda Mürîdiyye Tarikatı Senegal'deki farklı kültürel ve dini uygulamalara karşı hoşgörüsü ve kabulüyle tanınır. Bu açık görüş ve rahat davranış biçimi aslında modern dini hoşgörü ve çoğulculuk fikirleriyle uyumludur. Bu minvalde tarikat, toplumsal manada da modernizasyon sürecini başarılı bir şekilde tamamlamıştır denilebilir.

Tarikatlar ve modernleşme arasındaki ilişki girift ve çok yönlü seyretmektedir. Çünkü farklı tarikatlar ve bireyler arasında geniş bir zemine yayılmış tepki yelpazesi bulunmaktadır. Mürîdiyye Tarikatı gibi bir kısım tarikatlar modernitenin unsurlarını manevi ve ahlaki uygulamalarıyla entegre ederek başarılı bir şekilde uyumlu hale getirirken, diğerleri buna ihtiyatla veya dirençle yaklaşabilmiştir. Bu bağlamda Mürîdiyye Tarikatı, içinde bulunmuş olduğu topluma her anlamda katkıda bulunmuş olup modern toplumsal kalkınma ve refah idealleriyle uyumlu olarak sosyal hizmetlere ve hayırseverliğe aktif olarak katılım sağlamıştır. Modern toplumsal ihtiyaçları karşılamak adına okullar, enstitüler, kütüphaneler, sağlık ocakları, hayır kurumları gibi müesseseler kurarak en son teknolojiyle donatmışlardır.

Sonuç olarak; Mürîdiyye Tarikatı modernizasyon sürecinde dikkate değer bir yetenek sergilemiştir. Bu süreç modernitenin bütünleşik yönlerini barındırırken, tarikat içerisinde farklı görüşler de vardır. Zira Mürîdiyye Tarikatıyla modernizm arasındaki

uyum, farklı sosyo-kültürel ve ekonomik faktörler ışığında şekillenen ve devamlılık arz eden dinamik bir süreçtir. Mürîdiyye Tarikatı tarihsel süreç içerisinde dini kimliğini güçlü bir şekilde muhafaza etmiş ve değişen koşullara uyum sağlama yeteneği kazanmıştır. Bu anlamda Mürîdiyye Tarikatı, geleneksel Sûfi değerleriyle modern unsurları birleştirebilme noktasında başarılı olmuştur.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman, S. B. (2012). *el-İhtifâlu bi zikrâ hurûci's-Şeyh Ahmedu Bamba ilâ ğaybeti'l-bahriyyeti'l-ba'di'd-diniyyi ve'l-ictimâiyyi*. Rabat: Al-Ma'arif Al-Jadida Press.
- al-Sehlî, A. b. (2005). *et-Turuku's-sûfiyyetu neş'etuhâ ve akâiduhâ ve âsêruhâ*. Riyad: Dâru'l-kunûz.
- Amoako, H. K. (2022, Şubat 20). *Sufi Mystic Ahmadou Bamba Mbacke: The Islamic Gandhi of Senegal*. Nisan 9, 2023 tarihinde African Research Consult: <http://african-research.com/research/biography/sufi-mystic-ahmadou-bamba-mbacke-the-islamic-gandhi-of-senegal/> adresinden alındı
- Arslan, F. E. (2017, Haziran 20). *Senegal'e damgasını vuran bir şeyh ve bir şehir: Bamba ve Tuba*. Nisan 9, 2023 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/senegale-damgasini-vuran-bir-seyh-ve-bir-sehir-bamba-ve-tuba/845216> adresinden alındı
- Ayoob, M. (2007). *The Many Faces of Political Islam: Religion and Politics in Muslim Societies*. University of Michigan Press.
- Babou, C. A. (2007). *Fighting the greater jihad : Amadu Bamba and the founding of the Muridiyya*. Ohio: Ohio University Press.
- Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 368-388.
- Bamba, A. (2017). *Mesâliku'l-jinân fi cem'i mâ farraqahu'd-daymâni*. Matba'atu'l-ma'arif al Jadîda.
- Barrows, L. C. (1976). Faïdherbe and Senegal: A Critical Discussion. *African Studies Review*, 19(1), 95-117.
- Bigot, G. (2021, Nisan 10). LA MATINALE WEEK-END. (T. Lequertier, Röportaj Yapan) <https://www.facebook.com/choufchoufdz/videos/colonisation-fran%C3%A7aise-guillaume-bigot-nous-fran%C3%A7ais-sommes-fiers-davoir-%C3%A9t%C3%A9-col/1203972923400955/> adresinden alındı
- Bourlon, A. (1962). Mourides et Mouridisme 1953. *Notes et Études sur l'Islam en Afrique Noire*, 53-74.

- Bouso, S. (2023, Eylül 22). (İ. Yalım, Röportaj Yapan) Thies, Senegal.
- Brenner, L. (1988). Charisma and Brotherhood in African Islam. (D. B. Coulon, Dü.) *Concepts of Târiqa in West Africa*, 35.
- Câdullah, M. A.-M. (1997). *et-Tasavvufu fî Mısra ve'l-Mağrib*. İskenderiye: Menşe'etu'l-Maârif.
- Chatelier, A. L. (1899). *L'islam dans l'Afrique Occidentale*. (G. Steinheil, Dü.) Paris.
- Clancy-Smith, J. A. (2011). The Man with Two Tombs: Muhammad ibn 'Abd al-Rahman, Founder of the Algerian Rahmaniyya. G. M. Smith, & E. W. Carl (Dü) içinde, *Manifestations of Sainthood in Islam* (s. 147-171). İstanbul: The Isis Press.
- Copans, J. (1985). *Les Marabouts de l'arachide*. L'Harmattan.
- Creevey, L. (1979). Ahmad Bamba 1850-1927. (J. R. Willis, Dü.) *Studies in West African Islamic History*, 1, 295.
- (1996). *Islam, Women and the Role of the State in Senegal*. Brill.
- (1985, Aralık). Muslim Brotherhoods and Politics in Senegal in 1985. *The Journal of Modern African Studies*, 23(4), 715-721.
- Day, J., & Bruinessen, M. v. (2007). *Sufism and the 'Modern' in Islam*. New York: Published by I.B.Tauris & Co Ltd.
- Deme, M. (2023, Eylül 22). (İ. Yalım, Röportaj Yapan) Dakar, Senegal.
- Diangue, A. (2023, Eylül 26). (İ. Yalım, Röportaj Yapan) Khombole, Senegal.
- Diattara, M. (2023, Eylül 23). (İ. Yalım, Röportaj Yapan) Touba, Senegal.
- Diattara, M. e.-M. (2009). el-Mürîdiyyetu: Hakîkatuhâ ve Mebâdiuhâ. (s. 3-4). Touba: Dâiratu Ravdi'r-reyhân.
- Dickson, D. (2005). *Political Islam in Sub-Saharan Africa: The Need for a New Research and Diplomatic Agenda*. Washington, DC: United States Institute of Peace.
- Diop, M. A.-A. (2006). *Irwa al-Nadîm fî Azbi Hub al-Khadîm*. (M. Shaqroun, Dü.) Touba: Institute of Al Azhar.

- Diop, M. C. (1981). Fonctions et activités des "dahira" mourides urbains (Sénégal). *Cahiers d'Études Africaines*, 21, 79-91.
- Diouf, A. (2021, Eylül). İbn Haldun Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Yüksek Lisans Tezi. *Muridiya: A Revivalist Sufi Order in Senegal*. İstanbul.
- Diouf, M. (1998). The French Colonial Policy of Assimilation and the Civility of the Originaires of the Four Communes (Senegal): A Nineteenth Century Globalization Project. *Development and Change*, 29(4), 671-696.
- Diouf, M. (1999). *A'lâmu'l-hudâ bi-Ġarbi İfrîkiyâ*. Senegal.
- Dumont, P. (1983). *Le français et les langues africaines au Sénégal*. Paris: Karthala Editions.
- Eraydın, S. (2016). *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Erbaş, A. (2012). Nisan 8, 2023 tarihinde TDV İslâm Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/tuba#1> adresinden alındı
- Ermağan, İ. (2015). *Dünya Siyasetinde Afrika 2*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Ernst, C. W. (2022). *Sufizm: İslam'ın Mistik Geleneğine Giriş*. (M. Varol, Dü., & G. Tunalı, Çev.) İstanbul: Sufi Kitap.
- Fall, S. M. (2008). *Al- Khidma Chez Cheikh Al-Khadim Entre Theorie Et Pratique*. Dakar: Université Cheikh Anta Diop de Dakar.
- Fanon, F. (2004). *The Wretched of the Earth*. (R. Philcox, Çev.) New York: Grove Press.
- Fatton, R. (1986). *The Democratization of Senegal (1976-1983): "Passive Revolution" and the Democratic Limits* (Cilt 10). Research Foundation of State University of New York.
- Ferry, J. (1884, Mart 28). Nisan 20, 2023 tarihinde On French Colonial Expansion: <https://web.viu.ca/davies/H479B.Imperialism.Nationalism/Ferry.Fr.imperialism.1884.htm> adresinden alındı
- Gellar, S. (2005). *Democracy in Senegal*. New York: Palgrave Macmillan.
- Gençoğlu, H. (2021, Temmuz 30). *Independent Türkçe*. Nisan 20, 2023 tarihinde <https://www.indyturk.com/node/392851/t%C3%BCrki%CC%87yeden->

sesler/afrikada-frans%C4%B1z-s%C3%B6m%C3%BCrgecili%C4%9Fi
adresinden alındı

Gifford, P. (2016). Religion And Politics in Contemporary Senegal. *African Affairs*, 115(461), 688-709.

Glover, J. (2007). *Sufism and Jihad in Modern Senegal: The Murid Order*. New York: University of Rochester Press.

Gueye, M. M. (2020). *el-Fikru's-sûfiyyi 'inde's-şeyhayni Ahmedu Bamba ve'l-Hâc Mâlik Sî* (1. b.). Bingâzi, Tunus: Dâru'l-Beyân.

Güner, İ. (2009). Nisan 4, 2023 tarihinde TDV İslâm Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/senegal#1> adresinden alındı

Harrison, C. (1988). *France and Islam in West Africa, 1860 1960*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hârûn, E.-H., & Ebû Selîm, S. (2017). et-Te'sîru's-siyâsiyyu li't-Tarîkati'l-Kâdiriyyeti fi İfrikiyyâ Cenûbi's-Sahrâ-i hilâli'l-asra'l-hâdis. *Rawafed Journal for Research and Studies, Ghardaia University*(2), 67-73.

Hill, J. (2021). Sufism between past and modernity. *Handbook of Contemporary Islam and Muslim Lives* (s. 55-80). içinde

Hûtiyyetu, M. S. (2005). *Tevvât ve'l-ezvâd*. Cezayir: Dâru'l-kitâbi'l-Arabi .

Hyden, G., & Bratton, M. (1992). *Governance and Politics in Africa*. (G. Bond, Dü.) Boulder: Lynne Rienner.

İbrahim, A. A. (1989). *Advâun alâ't-Turugi's-Sûfiyyeti*. Kahire: Madbouly Bookshop.

İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER). (2020). Nisan 5, 2023 tarihinde <https://www.insamer.com/tr/ulke-profil-senegal/#> adresinden alındı

Kara, M. (1977). *Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kavas, A. (2006). Batı Afrika'da Fransız Sömürgeciliği Karşısında Malili Marabuların Mücadelesi. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Sayı*(14).

----- (2006a). Nisan 9, 2023 tarihinde TDV İslâm Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/muridiyye> adresinden alındı

- (2009). (T. İ. Merkezi, Prodüktör) Nisan 6, 2023 tarihinde TDV İslâm Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/senegal#2-tarih> adresinden alındı
- Kemâl, B. (2013-2014). *et-Turuku's-sûfiyyetu fi'l-Cezayir et-tarîkatu't-Ticâniyyetu nemûzecen. Doktora Tezi*. Setif, Cezayir: Mohamed Lamine Debaghine Üniversitesi.
- Kimball, M. R. (2018). *Shaykh Ahmadou Bamba: A Peacemaker for Our Time*. Selangor, Malaysia: The Other Press Sdn. Bhd.
- Kıral, B. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(15).
- Kurtuluş, R. (1989). Nisan 10, 2023 tarihinde TDV İslâm Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmedu-bamba> adresinden alındı
- Lang, J. (2010, Şubat 23). *Jennifer Lang on Islam in Senegal*. Haziran 21, 2023 tarihinde Georgetown University Berkley Center for Religion, Peace & World Affairs: <https://berkeleycenter.georgetown.edu/posts/jennifer-lang-on-islam-in-senegal> adresinden alındı
- Le Mouridisme et Son Fondateur*. (2023, Nisan 7). <https://almaktabatoulmouridiya.files.wordpress.com/2015/06/brochre-fr.pdf> adresinden alındı
- Levtzion, N. (2000). Islam in the Bilad al-Sudan. *The history of Islam in Africa*, 63-91.
- Lo, A. (2023, Eylül 23). (İ. Yalım, Röportaj Yapan) Touba, Senegal.
- Lo, K. M. (2023, Eylül 24). (İ. Yalım, Röportaj Yapan) Dakar, Senegal.
- Lob, E. (2016). The Islamic Republic Of Iran's Foreign Policy And Construction Jihad's Developmental Activities in Sub-Saharan Africa. *International Journal of Middle East Studies*, 48(2), 313-338. <https://www.jstor.org/stable/43998120> adresinden alındı
- Louh, M. A. (2009). *et-Ta'lîmü'l-âmm ve menâhicuhu's-Senegal nemûzecen. et-Ta'lîmü ve tataviruhû fi ğarb-i İfrîkiyâ*. Niamey, Nijer.
- Mbacke, A. M. (2023, Eylül 23). (İ. Yalım, Röportaj Yapan) Touba, Senegal.

- Mbacke, K. (2021). *et-Turuku's-Sufiyyetu fi Garb-i Afrikiyâ es-Siyâkâtu el-İctimâiyyetu ve'l Edvâru es-Siyâsiyyetu. Al Jazeera Centre For Studies.*
- Mbaki, M. A.-B. (2008). *Mineni'l-bâkî'l-hadîm fî sîrati's-Şeyhi'l-Hadîm.* (A. M. Kebe, Dü.) Rabat: Al-Ma'arif Al-Jadida Press.
- Mbaye, A. S. (2023, Eylül 23). (İ. Yalım, Röportaj Yapan) Touba, Senegal.
- Mbaye, M. (2023, Eylül 22). (İ. Yalım, Röportaj Yapan) Dakar, Senegal.
- Michel, O. (2013). Nisan 11, 2023 tarihinde L'autre Mecque est en Afrique: <https://www.lefigaro.fr/international/2013/01/11/01003-20130111ARTFIG00629-l-autre-mecque-est-en-afrique.php> adresinden alındı
- Mulago, J.-P. (2005). Les mourides d'Ahmadou Bamba: un cas de réception de l'islam en terre négro-africaine. *Laval théologique et philosophique*, 291-293.
- Murtazâ, M. (2011). *el-Mürîdiyyetü: el-hakîkatü ve'l-vâkiatü ve âfâkü'l-müstakbel.* Rabat: Al-Ma'arif Al-Jadida Press.
- O'brien, D. B. (1971). *The Mourides of Senegal.* Oxford: Clarendon Press.
- (1973). The Mourides of Senegal: The Political and Economic Organization of an Islamic Brotherhood. *Economic Development and Cultural Change*, 22(1), 166-170.
- , & Coulon, C. (1990). Contemporary West African States. *African Studies Series*(65), 145-165.
- Office of International Religious Freedom. (2022). *2021 Report on International Religious Freedom: Senegal.* Nisan 9, 2023 tarihinde <https://www.state.gov/reports/2019-report-on-international-religious-freedom/senegal/> adresinden alındı
- Osterhammel, J. (1997). *Colonialism: A Theoretical Overview.* (S. L. Frisch, Çev.) Markus Wiener.
- Öngören, R. (2021). *Tasavvuf.* (T. İ. Merkezi, Prodüktör) Ağustos 20, 2023 tarihinde TDV İslâm Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/tasavvuf> adresinden alındı

- Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1).
- Özköse, K. (2018). *Afrika Tasavvuf Araştırmaları*. Trabzon: Kalem Yayınevi.
- Peters, R. (1980). *Islam and Colonialism*. De Gruyter Mouton Publishers .
- Philippe, C. (1982). Les Mourides et l'arachide au Sénégal. *Tiers-Monde*, 23(90), 311-314. https://www.persee.fr/doc/tiers_0040-7356_1982_num_23_90_4117 adresinden alındı
- Piscatori, J. P. (1986). *Islam in a World of Nation-States*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Quinn, C. A. (2003). *Pride, Faith, and Fear Islam in Sub-Saharan Africa*. New York: Oxford University Press.
- Ranger, T. O. (1986). Religious Movements and Politics in Sub-Saharan Africa. *African Studies Review*, 29(2), 1. <https://www.jstor.org/stable/523964?origin=crossref> adresinden alındı
- Roberts, A. F., & Roberts, M. N. (2000). Paintings like Prayers": The Hidden Side of Senegalese Reverse-Glass. *Research in African Literatures*, 31(4), 76-96. <https://www.jstor.org/stable/3821079> adresinden alındı
- Robinson, D. (2004). *Muslim Societies in African History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sall, A. (2023, Eylül 25). (İ. Yalım, Röportaj Yapan) Dakar, Senegal.
- Sanneh, L. (2018). *The Crown and the Turban Muslims and West African Pluralism*. New York: Routledge.
- Schmitz, J. (2000). L'islam en Afrique de l'Ouest:les méridiens et les parallèles. *Chargé de recherche à l'IRD, Centre d'études africaines.*, 16, 122.
- Scotton, C. M. (1990). Elite Closure as Boundary Maintenance: The Case of Africa. *International Journal of the Sociology of Language*, 25-27.
- Selam, S. (2023). *min ecli i'âdeti kırâ'ati'l-Mürîdiyyeti / meşru' ru'yetin*. Touba, Senegal: dâru'l-emâni li'n-neşri ve't-tevzi'.

- Seye, C. (2013, Nisan). Jihad, Peace and Non-violence in Mouridism (1883-1927). Arizona State University.
- Sylla, A. M. (1986). *el-Muslimûne fî's-Senegâl meâlimu'l-hâdiri ve âfâku'l-mustakbel* (1. b.). Katar: Riâsetü'l-mehâkimi's-şer'iyeti ve's-şuûni'd-dîniyyeti fi devleti Katar.
- Sylla, K. (2023, Eylül 23). (İ. Yalım, Röportaj Yapan) Touba, Senegal.
- ., & Mbacke, A. (2023). *Dirâsetü tahlîlin ve nagdin likitâbâti'l- üstâz Ravhan Mbaye 'ani't- tarikati'l- mürîdiyyeti ve müessisihâ* (2. b.). Touba, Senegal: Al-Ma'arif Al-Jadida Press.
- Şâbânî, N. (2016). et-Tarîkatü-l Mürîdiyye ve devruhâ fi's-Senegâl. *Dirassat Ifriquiaa*, 3, 34-55.
- Şelebi, A. (1981). *Mevsûatu't-tarihi'l-İslamî ve'l-hadârati'l-İslamiyye* (Cilt 6). Kahire: Mektebetu'n-Nahdati'l-Misriyye.
- Tavîleh, S. M. (2018). er-Ru'yetu'l-iktisâdiyyetu ledâ't-Tarîkatil-Murîdiyyeti fi's-Senegal. *el-Mecelletu'l-Arabiyyetu fi'l-İctimâiyyeti*, 130.
- Tek, A. (2016). *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*. Bursa: Emin Yayınları.
- Trimingham, J. (1971). *The Sufi Orders in Islam*. London: Oxford University Press.
- Villalon, L. A. (1995). *Islamic Society and State Power in Senegal*. New York: Cambridge University Press.
- Willis, J. R. (2017). Ahmadu Bamba. *Studies in West African Islamic History*, 1, 285-286.
- Yıldırım, A. H. (2019, Aralık 19). *Tarikat Nedir?* Haziran 17, 2023 tarihinde İslam&İhsan: <https://www.islamveihsan.com/tarikat-nedir-tarikat-nedemek.html> adresinden alındı
- Yılmaz, H. K. (2016). *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat.

EKLER

Mülakat Soruları

1. Mürîdiyye Tarikatı kuruluş aşamasından itibaren sömürge güçlerine karşı diğer tarikatlara nazaran farklı bir şekilde konumlanarak uzlaşma ve sağduyu ile hareket eden bir tutum sergiledi. Bu bakış açısının günümüzdeki yansıması nasıl olmuştur?
2. Tarikatların ve tasavvufi yapıların genel olarak siyasetle mesafeli olmaları gerektiği söylenmektedir. Mürîdiyye Tarikatının ise kuruluş sürecinden itibaren siyasetle yakın ilişkisi olduğu gözlemlenmektedir. Sizce bu ilişkinin altında yatan temel gaye nedir? Günümüzde tarikatın siyasetle olan ilişkisini nasıl yorumlarsınız?
3. Mürîdiyye Tarikatının kuruluş sürecinden itibaren Senegal devletiyle olan yakın ilişkisi bilinmektedir. İlk Devlet başkanı Hristiyan olan ve laik bir rejim ile yönetilen devletle tarikat iyi ilişkiler içerisinde olmuştur. Bunun dışında bilindiği üzere Katolik Fransız okulu Jeanne D'arc Enstitüsü (ISJA) başörtüsü yasağı uygulayacağını açıklamıştı. Hem hükümet yetkililerinin hem de ülkedeki tarikatların girişimleriyle bu yasak uygulanamadı. Peki bugün laik devlet sizin için ne anlam ifade etmektedir. Din ve siyaset ilişkisini nasıl yorumlarsınız?
4. Senegal bağımsızlık döneminden itibaren demokratik sistemle yönetilen bir devlet ve siz de bu sistemin bir parçasısınız. Bu bağlamda demokrasi sizin için ne anlam ifade etmektedir?
5. Sömürge döneminden itibaren yer fıstığı tarımı tarikatın güçlü ekonomik gelir kalemlerinden biri olmuştur. Değişen dünya koşulları ve küreselleşme çerçevesinde yeni düzene ekonomik anlamda nasıl adaptasyon sağladınız?
6. Globalleşen dünyada finans sektörü, İslami finans, faizsiz bankacılık ve kapitalizm gibi kavramlar oldukça ön plana çıkmaktadır. Peki sizin için bu kavramlar ne ifade etmektedir?
7. Ülkenizde yer alan diğer tarikatlar ve sivil toplum örgütleriyle ilişkileriniz nasıldır?
8. Tarikatın Senegal halkı üzerindeki etkisini nasıl yorumlarsınız?
9. Değişen dünya düzeni, internet çağı, sosyal medya ve teknolojinin çok aktif kullanıldığı bir dönemde yaşıyoruz. Sizce tarikatın bunlara karşı tutumu nasıldır?

10. Bildiğiniz üzere Senegal’de Fransız okulları, İslami okullar ve bu ikisinin mezcedildiği karma eğitim kurumları olmak üzere 3 farklı eğitim sistemi bulunmaktadır. Bu bağlamda tarikatın g¼n¼m¼zde modern eğitime bakışı ve eğitimle ilgili çalışmaları nelerdir?

11. Tasavvufun daha çok İslam’ın yumuşak y¼z¼ olduğuyla ilgili genel bir kanı var. Bu anlamda selefi ve fundamentalist akımlardan ayrıştırılıyor. Siz tasavvufu İslam’ın içerisinde nasıl konumlandırıyorsunuz ve g¼n¼m¼zde tasavvuf sizin için ne anlam ifade etmektedir?

12. şeyh Ahmedu Bamba H¼dim Ras¼l (Peygamberin Hizmetkarı) sıfatıyla meşhur olmuştur. M¼r¼diyye tarikatı açısından hizmet kavramı ne anlam ifade etmektedir?

ÖZGEÇMİŞ

İlhan YALIM

A. EĞİTİM

Yüksek Lisans: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, 2024, İstanbul

Lisans: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İlahiyat Bölümü, 2018, Erzurum
Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, 2021, Eskişehir

B. MESLEKİ DENEYİM

2017-2020 Aziz Mahmud Hüdayi Vakfı Senegal Ülke Koordinatörü

2020-Devam Ediyor İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Uluslararası Öğrenciler ve İlişkiler Koordinatörü